

Наша политички листови

— Данило А. Живаљевић —

Јо
 Од првог српског листа, који је излазио у Бечу, протекло је више од сто година, и према томе, наше новинарство могло је прије десет година славити своју стогодишњицу. Па ипак, право наше новинарство може се тек рачунати од оснивања *Српских Новина*, прво у Крагујевцу, па у Биограду. И те *Српске Новине* данас су у седамдесет и осмој години свога живота. Оне су наше најстарије новине; али су оне у исто вријеме и свједок свију мијена и фаза, кроз које је пролазило новинарство у опште, а политички листови посебно.

Те су мијене и фазе врло занимљиве, а у Србији особито, гдје су их изазивале политичке прилике, тако да је неких година било обилато политичких листова не само у Биограду, него и по многим другим мјестима, па се од једном све сведе на службене *Српске Новине* и на полу-

службени лист. С тога се у Србији политичко новинарство врло тешко развијало, а с тога и нема старих политичких листова.

По другим српским крајевима, изузев Нови Сад, новинарство се врло споро развијало. Требало је савлађивати многе и многе препреке. Ко ли се не сјећа колико је напора, колико ли је мука видјело Српство у Далмацији, док је подигло свој *Српски Лист*? А шта ли се све морало савлађивати, док је угледао свијета први број *Србобрана* у Загребу? Па са каквим ли су одушевљењем дочекана и примљена оба та листа?!

Данас већ тако није. Данас је много лакше покренути политички лист. И ми их данас широм Српства имамо свуда.

Али баш што их данас имамо свуда, што је број политичких српских листова обилат и што их је доста лако покретати, они нијесу онакви,

какви су били ранији, кад их је изазивала жива потреба народа, и када их је он тешко добијао.

Српски политички листови, немојте у њих рачунати два службена органа — *Српске Новине* и *Глас Црногорца* — данас су у некој чудноватој декаденцији. Прелистајте старе српске политичке новине прије тридесет година и упоредите их са данашњима, па ћете видјети: како су се тада ти листови боље уређивали и како су они заиста правилно схватали своју дужност и своју службу народу. Узмите као примјер некадању и данашњу новосадску *Заставу*, па ће она најрјечитије проговорити о тој разлици. Она се данас смањила, и ако сада излази сваки дан; али оне једрине, оне обавјештености из свију српских крајева — данашња *Застава* више не пружа.

Узесмо као примјер *Заставу*, јер је она најстарији српски политички лист, послје *Српских Новина*, а каква је данашња *Застава*, такви су сви други српски листови са *врло*, *врло* незнатним изузецима.

У старим нашим политичким листовима, читали сте дописе из свију српских крајева. Они су гајили духовно српско јединство. Упознавали су своје читаоце са културним напретком српскога народа; гајили су словенску узајамност; биљежили су напретке у књижевности српској, а упознавали су читаоце своје и са страним свијетом.

А данас? — Узмите готово ма који српски политички лист, па ћете видјети, да они сви на себи носе печат *локалности*. Новине политичке из Србије, тешко, да у двије три године донесу по један допис из других српских крајева. Политички листови ван Србије, ако се и упусте у говору о Србији или Црној Гори, они

то само расправљају са неке високе политичке тачке. Али прави живот народни, његове културне тековине, његово економско развиће, то не можете дознати ни из једног српског политичког листа.

Узмите Биоград. Он данас има приличан број својих дневних листова, па из свих тих листова, читаоци не знају ни шта се дешава у Нишу, Крагујевцу, Шапцу, Зајечару итд. Свака од тих вароши развија се успјешно и нема године, када не добије по неку нову тековину привредну или културну, и о свему томе листови из Биограда ништа не јављају. Они не само да немају својих сталних извјештача на Цетињу, у Загребу, Сарајеву, Мостару, Новом Саду, Карловцима, Задру и по другим српским мјестима, него их немају ни у Нишу, Ужицу, Ваљеву, Крагујевцу итд.

Дописа је нестало из политичких листова у Биограду, а ако их има, јављају о каквим партијским политичким стварима или о убиствима. Да, наши политички листови у Биограду баве се таквим ситницама, о којима не би ни требало узимати ријеч. Изузетак свијетао чини *Трговински Гласник*, који збиља и одговара своме задатку; али и њему оскудијева обавјештеност из разних српских крајева.

Духовни српски живот, политички листови са свим су занемарили. Пречи су свјетски ситни догађаји; прече је српским листовима, да своје читаоце упознавају са догађајима у јужној Африци и Кини, него о српским приликама. Прочитајте редом наше политичке листове, па ћете видјети, да они на себи не носе српско обиљежје, да из њих не можете видјети праву слику српскога народа; да они не обавјештавају своје о своме и својима, а странци се баш ни у колико

нашим новинама не могу помоћи да нас познају. — С тога српски политички листови и немају готово претплатника ван политичке границе предјела, у коме излази. Немају их с тога, што из њих читаоци ништа друго и не могу наћи, ван политичких свјетских вијести, које су прочитали раније у своме листу. А колико то смета духовном јединству нашем, излишно је наглашавати.

Српски народ из године у годину напредује. Он данас има лијепих својих културних тековина. Такве тековине поштују се и у других већих народа, а наши политички листови о томе редовно ћуте. Новосадски листови биљеже рад Матице Српске, а листови из других српских крајева о њој ћуте. Српска Краљевска Академија све то успјешније ради, а о њеном раду нигдје ни помена у политичким листовима! У Србији има много и много научних друштава, чији рад доноси неоспорне користи српској науци, а за многа од тих друштава, тешко да се зна и да постоје.

Листови политички у Краљевини ријетко када да проговоре о новосадском Српском Народном Позоришту, а за политичке листове ван Србије, готово и не постоји Биоградско Народно Позориште!

А књижевност? — Већина наших политичких листова ријетко кад да забиљежи коју нову књигу, а да је препоруче или прикажу, за то немају мјеста. Има два три политичка листа, који заиста ревносно биљеже сваку новину у српској књижевности; али их је огромна већина, која у години дана прикаже једну или двије српске књиге. Мјесто књижевних, умјетничких и просвјетних биљежака, по срп-

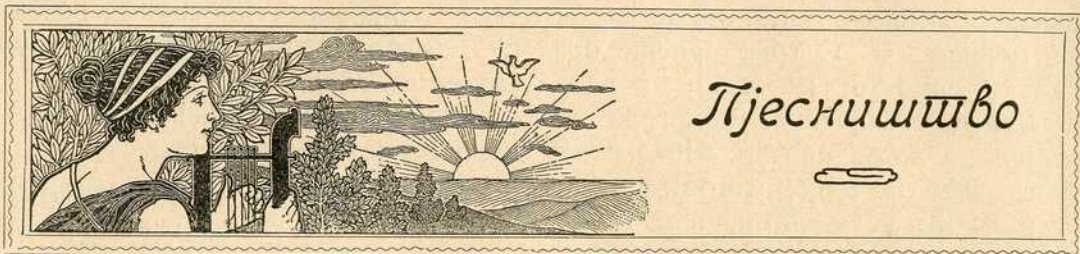
ским политичким листовима редовно су заступљене рубрике: *Различно, ситнице, несреће у свијету* итд., у којима се биљеже пикантерије и свакојаке свјетске глупости.

А ко је позванији од политичких листова, да књижевности утире пут у народ. Они су најраспрострањенији, они се највише читају. Политички листови допиру и ондје, гдје српска књига ријетко дође, па зар српским политичким листовима не би света дужност била, да сваку књижевну новину прикажу и препоруче, ако је за препоруку. Тим би начином српска књига имала много више и купаца и читалаца. На тај начин политички листови стварали би и васпитавали српску читалачку публику, док, на против, многи и многи листови и оно мало укуса код српских читалаца убијају са глупим романима, које доносе у својим подлисцима.

И зашто је то све тако? ... Зашто наши политички листови не стоје на оној висини, на којој су такви листови у других народа? — Тешко је одговорити; али једно стоји, да томе није узрок слаб одзив читалаца, јер се биоградски политички листови штампају и растурају у 5, 6, па и до 7000 примјерака, а тај број није такав, да уредништву везује руке, и да му не да, да се озбиљно побрине да свој лист подигне и да српском народу пружи прави и у потпуном смислу ријечи добро уређени политички лист.

Па шта је онда? — О томе нека размисли Српско Новинарско Удружење у Биограду, коме и посвећујем ово неколико искрених редова у почетку XX вијека.

Биоград.

ДЕРВИША

Ја нагази' на зараслој стази,
у аз-башчи, кад се живот крено,
међ невеном и међ феслијеном, ✕
на големо благо невиђено.
То сам мјесто облазио често;
не знам ни сам, шта видио нисам:
Тује видјех два алмаза красна,
кд два ока, онако су јасна;
два најљевша на св'јету мерџана,
попут женских румених усана;
и бисера до два низа скупа,
па лијепа, ко два реда зуба;
и филдиша, драгоцјеног врло,
ко бијело дјевојачко грло;
крај филдиша ибришим-шибета,
баш ко коса, што пада до пета;
кано руке, два кангала злата,
увијене свилом до лаката;
сва прилика десетак акика,
кд румени нокти окнивени...

Беч.

Ту је благо састављено много, —
кд би свега избројити мого!
— Све га виђам, и кад ми се не ће,
свако вече, кад зајева цв'јеће,
па јој приђем, кад се башчом шеће;
ускинем јој цвијет од невена,
да се њедра њим наките њена,
па је питам, хоће л' срцу моме
бит суђено: закитит се њоме?
Не вели ми, алчак, ни „јок“, ни „да“,
само лиске невенове кида.
Што остаје мање за кидање,
све то реће склапа модре веће;
а чим с круне листићи се скрунѐ,
и чим веће задње пане „не ће“,
намах су јој очи суза пуне,
у образу ко крв порумени,
па, дршћући, привије се мени.
— Сва мирише ћовда у Дервише
ћабе-јагом, освештаним благом.

Лазар Димитријевић

ПРЕД ЈЕДНОМ СЛИКОМ

Кажи ми, кажи, шта ти рука каже? —
Сањајућ будна кад драгом зажуди?
Полако, лако, као да се буди
Дигла се, стала, с другом загрлила
И ломећи се пала ти на груди —
Па са њих суне као стрела чила
Да стисне слику што пред тобом блуди
У загрљају страсном да је смрви —
Кажи ми, кажи, шта ти рука каже?

Кажи ми, кажи, шта ти око каже?
Кроз трепавке кад поглед драго тражи
Па на мах стане закован, занеми.
И суза што још дотле оку стреми

Под гроче пала као камен сињи.
Да бескрај стопи у тај часак тињи?
Ил споменом бол растанка ублажи? —
Кажи ми, кажи, шта ти око каже?

Кажи ми, кажи, шта ти усна каже? —
Кроз полуотвор ни дах нема пута
Већ ко да пољуб чека да га пије
Грчевито се растегла; ил крије
Да ноћи сања несањане сласти;
Ил рекла би да није грчем крута:
Што не мож тело да се с телом слије
Ко душа што се с душом љубећ стапа?
Кажи ми, кажи, шта ти усна каже?

ОБЛАКУ

Кажи ми, тајно недомашног лета:
Јеси л' тек слика душиног ми света?
Дал' блисташ срећом, дал' те туга мрачи?
Дал' гром твој знаде освете, милости?
И дуга твоја лепши л' знамен значи?
Ил' тобом тек ми васиона пише:
„Зар твојим сном да вечност моја дише!?”

*Беч.**Свешислав Стефановић.*

НОВИ ВЕК

Горостасне стене љуте,
Снежним плаштом огрнуте,
Облачинам' надкриљене,
Нигда сунцем нежежене,
Ни растињем одевене,
Никад росом некропљене, —
Наге, мрке, сиње стене,
Вековечне посред мене,
Непроходне створу живу,
Свећ са небом у целиву,
У пољупцу магленоме, —
Ви ме болом продирете,
Гнев у мени уживете!
На домаку мрачном вама
Џинска ли ме жеља слама:
Ај, орловски да узлетим,
На највиши врх долетим;
Песницама згрченијем,
Суре магле да разбијем,
Што вам ртње сакривају,
Гушећи вас покривају: —
Па над ваше над висине
Сунце рајски да просине,
Блиставошћу велелепном
У све кланце и пештере,
Где се тмушта пакла стере,
И суморне у урвине
Гордо, царски да засине!
Да зажаре врели зраци
Титанскога вашег склопа
Сваки камен, комац сваки,
И да пљусне светлост бајна,
Штедра, крепка, дуготрајна,
У све куте, у све краје,
Гдегод Србин дане траје!...

Ах, па онда да покликнем,
Громотношћу силног гласа
Мојој земљи да довикнем:
— Ој ти, земљо Србинова,
Ево пуца доба нова!
Успаване буди луге,
Прени поља, пуна туге,
Одгнај дремеж са рудина,
Са дубрава и долина!
Гле, на твоје на пропланке,
На пашњаке и осоје
Благотворне зраке своје
Једно ново сунце лева,
Једно друкче небо чисто,
На тобом се, гле, осмева,
И огледа небо мило
У водама твојих река
Своје љупко плаветнило!...
О, Србова земљо света,
Ти поприште искушења,
Позорницо јада многих
И ћудљиве игре века,
Што издише на грбови',
Које тобом свуд расеја, —
Муке ниси заслужила,
Ал' их ипак заборави —
Час пристиже избављења!...
Новом Веку, што сада седа
У триумфу божанскоме
Правичности на престоље,
Ти поклони наде своје!
Праведне су жеље твоје!
На признање, дане боље,
Деце твоје крв пролита
И матера твојих сузе

И гробови прадедова
И јуначке свете мошти
Силно ли ти дају права!...
Земљо слатка, ево сунца,
Поздравља те са висова
И к'о сјајем да ти вели:
„О радуј се, о весели,

Биоград.

Ето свиће ера нова,
Да са јадних твојих груди
И са душа синова ти
Свргне терет неправедни!...“
Нова ера мелем биће: —
Свиће, свиће... дивно свиће!...

Божа С. Николајевић

Берешева Маришка

— Бранковински —

Береш, или како наши кажу: бирош је у Угарској спахиски слуга за тежачке послове. Од сванућа до у ноћ он је у послу, лети и зими; па тек кад је средио и посао у штали и наместио коњима и воловима постељу од сламе, мекшу него што је он има, береш се прихвати пасуља или кромпира, а најчешће „куље“ од кукурузног брашна, те легне и мртвим сном проспава време до првих петлова. У свануће опет му је први посао у штали, онда одмах у поље, па кад је одрадио добро парче дана, приседне мало на одмор и доручкује кајиш сланине са великим осечком хлеба, који се један пут или највише два пута у недељи меси и пече и изгледа као трбушаст брег с водоточинама.

Береш се ни за шта друго не брине, него како ће што лакше по себе свршити посао спахији, а жена његова брине се за јело и одело. Деца њихова, која обично у већем броју голишава јуре по берешком дворишту, остављена су сама себи. И она ће бити береша или берешнице, а за ту „струку“ није потребно никакво нарочито васпитање. Ако онако гола и боса у раном детињству преживе неколико јаких зима и других непогода, очеличиће и биће здрава све док не доживе време кад ће ићи у

службу од спахилука до спахилука, а онда шта им Бог да! — Колико пута сам их гледао како се зачикују с прасцима по брлогу; и кад се играју запреге, онај што је береш најнемилосрдније ошине бичем онога што је коњ „Вилмош“, баш као што и његов отац то чини! Вилмош се само савије, али не јаукне. Чује ли се да у селу, село је влашко, виче јеврејски агент: „Јо плаћеск о'либра пентру шаса оа, л'овац бањи — плаћам либру, десет крајцара, за шест јаја, узмите новац!“ сва се гомила берешке деце растури по марвеном ђубришту, одакле ваде раније украдена и сакривена јаја, да их ортачки продаду јеврејину буд' зашто, па да код другог јеврејина купе земичке и између себе поделе, при чему се увек потуку.

Береш има толику награду у новцу и храни, да је сваком спахији могуће уредно му је давати; а спахија плаћа за њега и порез, не одбијајући му га од зараде, те се сва берешева обавеза према држави састаји у служењу у војсци — ако га где ухвате, јер он често мења господаре, и ако га нађу у протоколу рођених, јер пре „мотрикуле“ ако није било у спахиском месту свештеника његове вере, береш је пријавио рођење детета и носио га на крштење кад му се за то дала прилика. Дете међу тим добије какво „привремено“ име, које често пута задржи до страшног суда. А ко ће врага ухватити рачуна берешкој деци, кад береша махом не-

венчано живе са женама, па и трампе жене као цигани коње, те једна деца оду на једну а друга на другу страну.

Али береш Михаљ воли своју Маришку, па се и венчао с њоме. Истина, доцније се кајао што је потрошио новац за венчање, јер га Бог није обдарио децом; али је Маришку волио и као нероткињу. Волио је берешки, без ласкања и многог миловања; а миловао је дланом као и други људи, само на разне начине, те се дешавало да је Маришка и плакала од тога миловања. Него лепо су живили. По некад би Михаљ био љубоморан, па и онда се деси да се судар лепо сврши.

— Ти си добра жена, говорио би он Маришки, само ми изгледа да по некад заборавиш да сам ти ја муж.

— Никад, Михаљ, никад ја то не заборављам. Како би могла то заборавити! Сећам те се још као „гефрајтера“ код канонира. Ти си мој Михаљ, а ја сам само твоја Маришка.

Тада би је Михаљ ухватио за нос и у виду миловања мало продрмао, а она после убрише нос кецељом и задовољно се осмејкује.

— А знаш да нам је оно прасе, што има црну пегу на леђима, као млеко заливено! Добри су и они други прасци, само једно, оно што је мало грбаво, нешто куња. Хоћеш, Михаљ, да их видиш? Данас је трећи дан како ме ништа и не питаш за њих!

— Видићу их кад стигну за продају, а до онда су твоја брига. Него треба ми купити нову кожу за опанке, а и лула ми напукла, па како би било да једно прасе сад продамо? пита Михаљ гледајући у подрте опанке и повуче дим из луле да покаже како одише.

— Немој, Михаљ, очију ти немој га још продавати, штета би била. А само господа и купују тако малу прасад, па би га морали чак у град

на продају носити. Наш спахија, дао му Бог живот и здравље, има довољно својих. Имам доста изатканог платна па даће ти жид у размену за њега и кожу и лулу. Знам да ће узети више него што треба; али не жалим, само ми остави прасе. Је л' да хоћеш? па му метне руку на раме, као милује га.

— А да ли их добро храниш? упита Михаљ тек да неби одмах дао свој пристанак, па издигне раме и савије мало главу, да јој рука очеше његов образ.

Маришки засузише очи што је Михаљ посумњао, да се она довољно брине за оно мало њихова иметка; а он онда: — Па добро, отиди код жиде с платном и узми шта рекох.

Други пут дође Михаљ срдит с посла. Шарга пребио руду, а надзорник спахилука ставио је њему на рачун.

— Овог месеца, Маришка, примимо мању плату. Шарга пребио руду, а знаш колико спахија одбија за толику штету. Прошлог месеца одбио је Ференцу 60 крајцара за изгубљени ланац с кола. Он и неби, али надзорнику не можеш умаћи само да се спахији удвори.

— Не брине, Михаљ, од сутра се расађује репа, па ћу ја еднадничити штету, умири га Маришка и већ ставља пред њиме чинију с вареним кромпиром.

— Баш бих пио мало ракије. Како би било да одеш до жиде и донесеш у оној чантрици што ми је остала још од солдације?

Маришка се сети какав је момак био Михаљ као „гефрајтер“, па отрчи с чантрицом по ракију.

Она увек трчи, осим кад носи ведро воде на глави. Ако је да нацепа дрва, трчи са сикиром у руци дрвљанику, а кад их натовари на леђа, она потрчкава кући. Потуку се деца

на дворишту, Маришка одмах истрчи из одаје, нађе међу њима пострада-лог, дигне га као ивер у наручја и трчећи однесе матери. Видите је како маше некаквим платном у руци као да је развила заставу, ко је не зна рекао би да је полудила, и она трчи на њиву где је жито вршено било, да напуни сламњачу новом сламом. Тек само пролети поред вас, размахујући лактовима, отрчи до јеврејина да купи вунице за вез на новом напрснику. Берешу су на послу неколико километара даље од куће, па им жене носе у подне ручак. Маришка пође са њима заједно и само што је изашла из дворишта, она се мало погури, удали руке од тела да лакше држи равнотежу, јер су јој обе руке пуне, у једној лонац с јелом а у другој још врела проја и мало ракије, па стане некако тромо потрчкавати да се не просипа јело из лонца. Уз брдо низ брдо, њој је све равно. Кад друге берешнице стигну мужевима, а Михаљ већ у пола ручка!

Ето тако је била вредна Маришка. Лети надничу да заради, јер берешева жена није обвезана уз мужа спахији радити, а зими тка, везе, шије, да и на томе заради. Па како да је не воли њен Михаљ! — Али су је за то ненавидиле све остале берешнице; а Илона, жена парадног кочијаша Пала, ни име јој није хтела чути, јер јој је муж толико пута осетно пребацио што није вредна као Маришка.

Илона је више пута смишљала како да јој се за то освети. У томе циљу почела се и удварати Михаљу; али без успеха. Онда преко Версавије, жене береша Крочуна, стане му пунити уши да се Пал удвара Маришки, помаже јој хранити прасце, неколико пута он јој нацепао дрва, а један пут му она пришила дугме на парадном

капуту, и шта вам ту још није било!

Види Маришка да је Михаљ нешто зађутао, сневеселио се и по некад тешко уздише. Кад говори, ретко кад да не ружи Пала и при томе је мрко погледа. Један пут му се и она пожали на Пала, да је тако јако ногом ударио баш оно најбоље прасе, да га је пола сахата држала у крилу док је себи дошло. Кад га је за то наружила, Пал јој је одговорио: да он није луди Михаљ, него уме да бије и туђе жене, па језик за зубе!

— Зар он теби тако казао? упита је неверице Михаљ.

— Мени, да, а до сад је увек био добар самном, одговори Маришка.

— Ама зар он теби оно казао?!

— А што и да ми не каже, као обрецну се она: Нисам му сестра ни милосница па да ме штеди. Нисам ни ја према њему била боља, наружила сам га да ће дуго памтити, јер за мало ми не препуче срце кад заковрну прасе.

Маришка је то казала са чистим лицем, тако природно, да јој је Михаљ морао веровати, па се на томе ствар и свршила. А знао је и да је Версавија смутљивица, јер се један пут већ показало да је за шумара и распуштеницу Иконију све слагала, па јој подвикну, кад му је опет солила памет за Маришку и Пала: — Дуће драку, руптура румуњаска, њу минци ће ешче — до врага, оклепаницо влашка, не лажи којешта!

То је довољно било да и Версавија омрзне Маришку. До сад јој је мутила воду само да би учинила услугу Илони, а сад намисли да јој се лично освети. Али то није било потребно, јер је клица мржње према Палу остала у Михаљу, па и најмањи сукоб између њих двојице могао би проузрочити несрећу и за Маришку.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Тако је и било. Једног дана по подне удари киша изненада. Береша се пре времена врате с посла, а Михаљ сврати у своју одају пре него што је намирио коње и затече Маришку у плачу.

— Што плачеш? упита је изненађен.

— Ни за што.

— Како ни за што? Луди плачу ни за што.

— Пал — — —

Ништа даље не хтеде Михаљ чути, него дохвати гвоздене виле, забрави врата од одаје за собом и оде у шталу.

Пал је био у штали. Спрема сламу што је испод коња и певуши. Михаљ га оштро погледа, пљуцну преко луле, окрете два пута виле у руци као топовску чистилицу, па рече једном берешу: ко у туђе жене дира, зло пролази; а ко у моју жену дарне, још и горе! па заустави поглед на непријатељу. Пал се протеже, протрља очи, па кад виде како га Михаљ злобно гледа, он му приђе с речима:

— Што ме тако гледаш?

— Зар не знаш? одговори Михаљ, па се мало измаче и стаде рукавом чистити зупце на гвозденим вилама.

— Не знам.

— Али знаш зашто Маришка плаче! викну Михаљ, па свом снагом потеже вилама на Пала.

— Шта учини, да од Бога нађеш! привикнуше остали береша и притрчаше Палу, који је лежао онесвешћен на поду.

Избио му је Михаљ лево око. — Такав је береш!...

* * *

Пала однеше у окружну болницу, Михаља одведоше жандари у затвор, а Маришку задржи спахија као надничарку до судбене расправе.

Од то доба Маришка је говорила само кад је морала што рећи. Ходила је замишљена, метнувши руке испод кецеље, а свако јутро и вече клечала је пред иконом Матере Божје и шапутала: Мајко наша, Маријо, молим ти се за Михаља!

Једног дана пријави се спахији. Пустеше је. Уђе, па блене као да је полудила.

— Милостиви господине, молим вас, реците ми, хоће ли они у граду дозволити да се састанем с Михаљем?

— Хоће; даћу ти ја и писмо за истражника да ти дозволи састанак, одговори јој спахија.

— А хоће ли Михаља осудити? упита Маришка, па стаде дрхтати као прут.

— Осудиће га, јер је осакатио човека ни крива ни дужна.

Маришки се набра чело. Приђе руци и умоли спахију да је пусти у град.

* * *

На уласку у окружну болницу стајала је једна жена чудноватог изгледа. Лице јој беше бледо те поднадувано, чело набрано, по очима пуно крвавих кончића, вилице јој грчевито склопљене, а руке тако скрстила као да притискује некакав бол у грудима. Изгледаше и узнемирена, и често је завиривала у кључаоницу забрављених врата на уласку, па се тако на њих наслони као да би их хтела силом своје снаге отворити.

— Што стојите ту? упита је градски жандар који од некуд изађе.

— Хоћу у болницу, а врата су забрављена, па не могу да уђем, сухо одговори жена.

— Јесте ли болесни?

— Још како!

— Притисните оно дугме на зиду до врата, те ће вам отворити.

Жена притисну дугме, а жандар оде. На глас звона изиђе вратар.

— Шта хоћете? упита жену су-рово.

— Имам брата болесног, ту је у болници, па хоћу да га видим, одговори жена улазећи и не чекајући шта ће даље рећи вратар.

— Хеј, стан'те мало, не иде то тако. Посете код болесника дозвољене су само по подне од 3—4 сахата.

Жена се осврте, погледа вратара блесаво и врати се на улицу.

То је била Маришка. — Ишла је по граду не знајући куда иде. Већ је други дан како ништа није јела; али је Михаља видила и то јој је било довољно. Казао јој је, да је од надзорника затвора чуо, да ће бити осуђен на три године затвора, па јој је саветовао да иде у болницу код Пала и моли га да одустане од тужбе, да му опрости, јер би Пал може бити и горе с њиме поступио да је он његову жену увредио!

— Ако те осуде и ја ћу с тобом, рече му Маришка при растанку.

На црквеном торњу избијало је три сахата кад је Маришка опет притиснула оно дугме на зиду до уласка у болницу. Онај исти вратар изиђе и рече јој да иде за њиме. Уведе је у једну собу у којој беху некакве за Марушку чудновате столице, ниске и високе, округле и на дуж, па некакви колуту по њима а седишта им подупрта гвожђем као оно кров на спахиским каруцама; на столовима пуно којекаквих стакала, а ни једно не личи на боце или чаше, једно јој се учини као Михаљева лула; у стакленим орманима висе некакви шиљци и криве маказе, па штрцаљке као оно у спахијској кујни за „шприцкрофне“, а за оне друге ствари није ни могла наћи на шта личе.

Све је то тако грунуло Маришку при уласку, да се са страхом обзирала по соби пре него што је одговорила оном господину с наочарима, у белој кацељи, да је дошла обићи брата, Папаја Пала, што лежи ту у болници. Око му је једно избијено, додаде Маришка па притисну груди руком и одахну, као да је хтеде нешто угушити. Господин погледа у једну књигу, притисну дугме на столу и рече улазећем болничару: Водите је у одељење три, соба пет, постеља девет!

Идући ходником Маришка је два пута застала да одахне. Једном руком притисне груди, а другом чело, па онда похита за болничаром као да ће јој он умаћи. И кад уђе у собу број 5, њој се развукоше уста осмејком, погледа у небо, прекрсти се и одлучно приђе Паловој постељи.

На поздрав Пал јој одговори: — Због тебе је Михаљ направио мене богаљем!

— Опрости му, Пал, опрости, молим те! — чисто насртајући мољаше Маришка.

Они други болесници у соби стадоше дизати главе из својих постеља. Болничар оде да зовне лекарског помоћника, јер је приметио да је Пал јако узнемирен, а и уплашио се од Маришкиног изгледа.

-- Кад оздравим, па и ја њему избијем једно око, опростићу му, беше решење Палово.

— Али Михаља ће осудити на три године затвора, а то је за мене убиство! наваљиваше Маришка.

— Жалићу се вишем суду и тражићу још строжију казну, заврши Пал и окрете главу од ње.

У томе се чуше кораци по ходнику. Маришка брзо пређе на другу страну постеље, тражећи лице Палово, и оштро му рече: Пал, опрости му!

— Ни на оном свету!

Врата се од собе отворише: Држите је! викну ушавши лекарски помоћник болничару.

Али песница Маришкина беше своје већ учинили, баш по оном болесном Паловом оку...

* * *

— Хоће ли ме заједно с мојим Михаљом судити? питала је једног дана Маришка надзорника затвора.

— Он је већ осуђен, одговори сухо надзорник и изиђе из њене ћелије забравивши врата за собом.

Маришка је с нестрпљењем очекивала дан свога суђења — да што пре буде заједно с Михаљом. Рекоше јој, да је осуђен на две године затвора, па је мислила да ће и њу на толико осудити, јер је Палу повредила оно исто око, а она и Михаљ венчани су муж и жена, неће суд учинити тај грех да их раставља. Она је зато и учинила зло, да и у затвору прати свога Михаља, да му поможе у тешком заточеничком раду, па да заједно једног дана и у слободу изиђу!

Тако је она мислила; али је суд са сличних разлога Маришку осудио само на три месеца затвора, а да га издржи у осуђеничком заводу за женскиње...

Љубав и цифре

— Јован Протић —

Први ју је пут спазио кроз умрљани, канцелариски прозор. На грудима је имала пупољак од руже а на левој усни младеж. Младеж, неки, као врхом шведске шибице уписан. Лака као лептир, одскакута поред прозора. Загледао се и ударао прстима у окно. Свиделе му се нешто оне њене потпетице.

Онда се сети како нема дувана, а пушио би. А то се ето тако често догађало да би пушио а нема дувана. Пиво се најпосле и не пије сваки дан, ал једну обичну цигарету дувана... Онај кочијаш, ено, по читав дан пуши, а само је један обичан кочијаш... И дим замишљене цигарете забашури оне потпетице.

Он је био писар. Она је била шваља. Он је имао тридесет форинти плате а скоро никад није имао дувана. Она је много мање заслуживала али је увек имала ружу да се закити. Он је грцао у прози, она је скакутала у појезији.

После неколико дана сретне је. Она је носила нешто. Он је звиждукао. Спази је и збуни се. Престане звиждукати а очима је халапљиво мерио. Она поцрвени, погледа у пупољак на прсима и као да поче ногама да заплеће. (У једном излогу несташни Амор од маше-папира развуче усне на смех.)

И то је прошло.

Буде дан, па буде ноћ. Па опет буде дан и опет буде ноћ.

Она је и даље црвенила и гледала у пупољак од руже на својим грудима. Он ју је и даље халапљиво очима мерио.

Једаред се и насмехнула. Две се рупице указаше на застиђеним образима. Њега прође нека топлота. Осврне се за њом. И она се осврне за њим. А ноге му нешто у том задрхташе. (У оном излогу зацело се Амор гласно насмејао!)

Тај дан је он начинио страхота погрешака у преписивању и смазао неколико чаша више.

Већ је почео да мисли о њој. Покрије се тако у постељи па мисли... Мисли и заспи. Она опет заспи па о њему мисли. То јест није да мисли, већ тако... сања...

Једном се нашли у позоришту. Она је седела а он — стајао. (Па ипак он скоро никад није имао дувана а она увек ружу на прсима.) Он је гледао у њу а она је гледала на позорницу. А баш као и да није гледала на позорницу. Само је гужвала плакат и црвенила.

На позорници као и да не мисле на њега и њу. И завеса напослетку — паде.

И би им неправо.

— Кад брже? — помисли она и ако јој је сусетка већ у велико зевала а комад био у пуних пет чинова.

Он је уздахнуо.

* * *

Признао јој је да је воли. Она је трептала очима и мењала боју у лицу. И она је њему признала да... Управо она није признала него је црвенила и младеж јој играо над усном... Само је узела цвет са прсију и дала му... У толико је признала... После су говорили о звездама, о јагодама у шећеру и о једном писару како је особито сретан у браку... А није он баш тако био врло сретан у браку... (Лукаво ли мора да се смешка онај Амор у излогу!)

Кад сунце почне да седа и јавни бележник да иде на пиво а госпођа началниковица на прозору да дочекује удварачке поздраве — њих двоје би полугласно шаптали. О свему би, само не о својој љубави шаптали, а зато ипак једино о својој љубави мислили.

Нису то разговори били. То је цвркутање. Као канарин у кавезу и канаринка цвркутали су. А то је тако слатко! То је угодно голицање осећаја, симпатије, љубави, шта ли је.... Тек је врло некако пријатно.

Купи на пример бонбона... Кусних, мирисавих бонбона, па је вара... Она зине... (Ала је имала зубе!)... Лепо, као тиче зине... А он — пре-

вари. Она се онда срти... А не срти се. Он се смешка па опет јој принесе... Она зине... И — његов прст закачи се у њеним зубићима. (Ох, како је то лепо кад се тако нечији прст закачи у женским зубићима!)

Ил бајаги он њу случајно сретне тако у шетњи. Па онда се шетају, шале, он прави лакрдије, а она се смеје.... И он се смеје. А није ништа смешно. Тако....

Једном у мало што не седоше у чамац на Дунаву. Она се сети да се то не би добро схватило. То јест она се сети да би се то сасвим добро схватило. А он се опет сети да не уме веслати.

— А да се ја удавим?

— Како удавиш? — пита она изненађено.

— Тако, каже, — изврнем се па се удавим...

— Немој, — прекиде га она нешто потреснијим гласом, — немој, не ваља се тако шалити.

А њему мило. Чисто би да скочи у воду па, — само тако да је поплаши, — да опет искочи.

— Хм, — учини он, — а ти би плакала?

Њена њежна ручица приклопи му уста. Њега жмарци прођоше.

— Е, баш ћу се женити, — помисли он, код куће, и учини му се као да му још она њена топла рука стоји на уснама.

* * *

Он би њој цртао монограме за рупце. Она би њему шила поше од свиле. Он би њој читао романе и записивао туђе стихове у *Споменицу*, а она би њему плела кесице за новце и кадшто цигарете му савијала. А како је он њој лепе романе читао! Пуне љубави и уздисаја! И како су њене цигарете дивне биле! Пуне сласти и мириса!

Долазио би јој свако вече. Стрина би у буџаку плела чарапе и зевала. Он би држао памук на рукама и смешкао се а она мотала клупче и певала.

Па би онда нешто шаптали. Па смејали се нечем. Па се очима гутали....

Са торња избило би десет.

— Ех, каже он, — лаку ноћ, душо!

Њој се зажаре образи, усне се слатко развуку а јагодице се укажу на образима.

— Лаку ноћ!

Па га испрати до врата. Па онда опет нешто шапућу. Дрхтавим гласом шапућу. Дуго, врло дуго и озбиљно.

— А шта она каже? — пита он. Мислио је стрину.

— Каже: тежак је живот.

— Дабогме, — каже он, — тежак. Свакој је стрини живот тежак...

А као зашто је свакој стрини живот тежак, то ни он сам не зна.

— Знаш, — каже она, — стрина због себе...

— Удесићемо, — каже он, — све ћемо удесити...

Стиште јој руку. Срца им чудно бију.

— Лаку ноћ...

— Лаку ноћ...

Она је вирила из врата за њиме у мрак дубоко. Он се освртао.

* * *

Седели су при столу. Он је држао писаљку у руци. Она је отвара рупице на кошуљи. Стрина је натакла неке, неспретно уоквирене, наочари на нос и плела чарапе.

Прва пленарна скупштина за прорачун будућег брачног живота. Валило је са цифрама некако и љубав у склад довести.

— Дакле, млеко, — каже он држећи писаљку на устима, — колико за млеко?

— Ето, — каже стрина оставивши плетиво на страну и гледајући преко наочара, — литра на дан. Ал...

— Не, не, — упаде он стрини у реч, — ја не пијем; никад; ја вам, ето у опће рећи не пијем белу кафу...

— Знаш, — каже она, — ал, мислим, не можете тек гладни...

— Како гладан? Нема ништа гладан. Попијем на пример црну кафу. Ето. Тек само ради пушења. Ја до подне никад...

А лагао је. Колико је пута, око првог, појео гулаша и чварака на пример. И пива је пио.

— А, ми имамо изврсну млекарницу, — отпоче стрина. — Пре, некако, узгрушало се... Чудим се... Није то наше млеко... Ни дај Боже... „Јелка“, рекох, „какво је то млеко?“

И сад стрина поче на дугачко и на широко да распреда о млеку у опће. О кајмаку је на по се говорила. О скорупу како се скида. Завршетак је био:

— Добро млеко не сме се прогрушати. Никад!

Стринама у опће нема смисла опонирати. А што се тиче и млека и кајмака, њему је, најпоследне, свеједно. Грушало се не грушало се њему је главно пита с месом.

— Не, — уплете се Јелка, — не иде то тако. Све ми се чини, то се, у напред, неда никако израчунати...

— Тако је, — потврди и он оставивши писаљку на сто, — у напред се ништа не може.

— Најбоље је...

Па онда поцрвени као турчинак. Хтела је, по свој прилици, рећи: најбоље је венчати се...

— Да, — каже и он погледавши је збуњену, — најбоље је...

И он застаде и не рече шта је „најбоље“. А знао је шта је најбоље. Најбоље да се узму.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

— Ех дјецо, — стрина је ову реч већином јужним дијалектом изговарала, — друго је љубав а друго цифре.

— Хм, — каже Јелка.

— Љубав је — љубав, — доладе он уобичајеним нагласком каква афоризма.

— Да, — дочека стрина и чудно погледа преко наочара, — цифре су — цифре.

(Баш као да је она измислила Пигорино правило!)

И разговор пређе на цифре. Стрина је била врло опширна. Напоследку се заврши и ова тема о цифрама, са једном врло озбиљном тврдњом, да у гурабије треба много меда па да буду — гурабије.

— Кад их ја умесим, знам да су гурабије.

— Ах што стрина уме гурабије, — поче и Јелка да хвали, — чудо!

Он се смешио. У напред је уживао. О Божићу, на пример, тако, па мота гурабије, залива их вином и љуби се са Јелком. Загризе мало гурабије, гуцне из чаше па се пољуби са Јелком. Па опет загризе гурабију, опет сркне, опет се пољуби. И све тако. После се окане гурабија, па само сркуће и љуби се.

— Хе хе хе хе!

О цифрама није више било речи. Он и она су шапутали. Задиркивали се. Тукли се по прстима.

Са торња би опет откуцали сати. Срца би закуцала. Руке се стисле.

— Лаку ноћ!

— Лаку ноћ!

Она је вирила из врата за њиме у мрак дубоко. Он се освртао.

* * *

— Па зар ја морам пушити? — каже он држећи памук на рукама и пиљећи њој у очи, у уста, у младеж.. Не морам ја пушити... Ни мој доктор

не пуши... Има много света што не пуши... Само рекнем: Игњате, ти од сутра не пушиш, и — крај. Игњат од сутра не пуши.

А то није истина. Он је већ сто пута говорио: Игњате, ти од сутра не пушиш, и — Игњат је и опет пушио.

— Нећу, — каже она, мотајући клупче и одмршујући сваки час памук и дотичући се тако његових прстију, — нећу ја, — каже, — да због мене...

А њему онда мило.

— Само ако ја хоћу... Мени то часком... Па онда каже: „Марке... Ето на пример марке, ситница једна, а и то је рубрика.“

— Стрина опет сваку ситницу!...

— Ја, — каже он, — чудна ми чуда марке! И други свет лепи марке на писма па опет живи. Писма се и не шаљу без марке.

— И, напоследку, ми пишемо на карти. Знаш, опет, у полак је...

— Да, — наставља он, — једноставно пишемо само на карти. Неколико речи па ето!... И најпосле, — каже, — зар ја морам коме писати? Ја и овако слабо коме пишем. Просто, једном за свагда, закључим па ником ништа.

— Само ћу ја, знаш, Данице; обећала сам кад се удам, само ћу њој...

— Их, — каже, — чудна ли чуда! Дабогме да ћеш писати јој. И ја ћу јој писати.

— И онда, молим вас, не може се то никако у напред ништа...

Они су загазили већ, од прилике, у оне љубавне воде кад се у говору меша час „ви“ час „ти“.

— Дабогме да се не може.

А може се. Стрина је овде имала право.

— И ко се још тако женио и удавао на пример?

— Нико, — каже она, — нико.

Скоро нико. А требало би скоро свако.

— И ето ви скромно, лепо, обоје живите...

— Лепо, — каже она, — и ја ћу и после, и још више ћу заслуживати.

— И ја сваког првог тридесет форинти... А и заслужи се по петица узгред...

— Сасвим, — каже она, — дивота једна.

— Па онда не морамо ми јести кечиге и бифтеке ваљда...

Као да их је дотле бајаги јео.

— Наравна ствар! Ох, ја тако волим карасе! Особита риба! Пре, па шеснаест новчића кила...

— И пасуља ти, брате, мени, пасуља, па лепо са комадићем меса у њему... Ја...

— Па кадгод и без меса.

— Па и без меса... Наравно и без меса...

Како се слажу у свему!

— Па на пример: ех, вечерас нећемо вечерати код куће...

— Да, — каже она.

— Испече се једно пиле... Понесе се боца вина па — у шумицу.

— Јест, — прихвати она весело, — па у шумицу. Сваке би недеље ишли у шумицу.

Боже, живота!

— Па лепо на траву... Па под дрво... Па на част, брате, и кечиге и бифтеци... Ја батак мој у шаке па кидај! Живот један!

И чисто му гракну срце на пилећи батак. А њој се светле очи од радости.

Само би стрина по кадшто сумњиво вртила главом. Пред њом би се пазило и на говор и много би се згодније удешавао. И да их је и ово чула, зацело би се са уздахом завршио диалог:

— Дјецо, цифре су — цифре.

* * *

Он је и опет држао писаљку у руци. Она је замесивала неке колаче. Стрина, — без наочари, — држала је мачку у крилу.

— Ето, — каже он, — мени се, ја не знам, све ми се чини ви не марите, да Јелка...

— Да, стрина, — уплете се и Јелка жалостиво некако, — и мени се све тако некако чини... Ви не дате мене за...

И не доврши реченице. Бризну као дете у плач.

— Немојте, дјецо, — упаде и стрина необичним и чудно потресеним гласом, — не д'о Бог никад! Знам ја младост. Знам ја срце ваше... Та ја, синко, — и ту се наже према њему, — и волим, што ти њу волиш и што она тебе воли... Ко би сретнији био него ја... Шиц, враг ти баби, — каже па отера мачку с крила.

— Па зашто онда, — прекиде је тихим и обазривим тоном он, — зашто тако...

Она је само јецала.

— Баш зато ето. Волим вас. Та за Бога, јесам ли икад што? Али цифре су чудне! Ја их познајем. Ја сам их искијала. Млади сте... Волите се... Па биће... И ти ћеш, синко, ваљда, и вишу плату... И овако се може... Ал' како?... Ви знате шта је љубав ал' ја боље знам шта су цифре... Ето, бар, бар да су тридесет и пет... Па онако... скромно, пристojно... Мушко си ти, рано... Па и винца ваља кадгод... Ево и овако...

Стрина се сасвим разњежила. Јелка тек по кадшто шмркне... Он одвугао као со на влази...

— Не би сиротовали... Али живот не сме ни тежак да је... Зна она, — и ту махну главом на Јелку, — зна како је пре било... Сад хвала Богу... Златни прсти њени...

И лепо се смирише. Истина, уздахне се по чешће. Ал ето. Тако је.

Кад изби са торња...

— Лаку ноћ!

— Лаку ноћ!

На вратима шапну она:

— Је л' да се не срдиш? Можда стрина има и право.

— Не срдим се, — каже, — паметна је.

— А како би...

Није изговорила.

— Знаш шта? Ето да причекамо.

Она је вирила из врата за њиме у мрак дубоко. Он се освртао.

* * *

Вече се лагано спуштало. Јесења пригревица попустила а свежи дах ноћи се примиче. И звезда већ жмирка по која од горе. Слепи миш завитла се из баџе.

Она је вирила кроз прозор. Стрина се згурила у буџаку. А вече се све више спушта.

Он брзо промаче уз прозор. Кврцну у стакло прстом. Она се трже. Прилети му у сусрет.

Био је сав запурен. Уши су му пламтеле. Очи су му играле.

— Шта је?

Он развукао усне као псалтирац.

— Шта је? — опет она.

А он неспретно, збуњено, стисну је уза се и влажан пољубац опече је негде за вратом.

— Игњате!

— Хе хе, — каже, — Игњате. А Игњат солицитатор!

— Стрина, — викну она улетивши у собу, — стрина, — и паде јој око врата.

А он, као да је већ ожењен, лежерно некако, са рукама на леђима:

— Наравно, — каже, — солицитатор... „Игњате, од данас сте солицитатор...“

— Сретно синко, — каже стрина и поче да подрхтава гласом, — сретно дјецо!

— Четрдесет и пет... Ево... Бога ми ево...

И он, хвалисаво некако, изброја четир читаве десетице, три сребрњаче и неколико десетака...

— Знаш, частио сам. Одмах сам частио... — Још ћу частити... Данас ћемо...

И он, угрејан онако, захвати је око паса, пригрли мушки к себи и поче је засипати пољупцима.

А њене топле усне негде око левог ока му оставише први жиг — званична брака.

Стрина је крај прозора плакала. Сузе радости, топле неке сузе, навиху пуном бујицом.

Њих двоје загрљени... Претопљени у срећу...

— Благослови!

— Дјецо...

А сузе је и даље гушиле...

* * *

Низали се дани. Низали се месеци.

Он је њу љубио у врат; она је њега љубила у око. Нису јели бифтеке ал зато се и њему и њој ђонови дерали.

Он би њу звао: мама. Она би се смешкала. Он би, истина писао само на картама, ал зато би и она и он по кадшто и на пиво отишли.

Стрина би им кућу водила. И она би их миловала. Они су знали да је љубав — љубав. Ал стрина је знала и да су цифре — цифре.

— Голубе, — каже Јелка Игњату, — ваљало би стрини један огртач.

Кад год се у љубав уплету цифре увек би се нашло речи као „голуб“ и „душо“.

— Ваљало би, — каже и он.

— А ниси, бога ти, платио пекару...

— Пекару?... Нисам...

— И млекарица од јутрос молила...

— Молила... — каже он и блене некако глупо у таваницу.

Она му нежно прислони главу на груди и напружи уснице на пољубац. Он зажмири очима и усна му задрхта на осмејак...

— Волиш ли ме? — пита га она.

— Волим, — каже он и пољуби је.

А тамо из буџака као да хладно лице стринино шапташе:

— Свеједно, ал цифре су — цифре.

Мостар

Писмо

— Свет. Ђоровић —

Милан Драганић, ученик „више школе“ лоцкан се пробудио из дубокога сна. Лијено, и као бесвјесно, погледа око себе, а затим два три пута зијевну и протегну се.

— Лијен дан, — рече, пошто кроз пенџер погледа на поље, — згодно да се прошетам и да разбијем мурлук.

Подбухло лице и два молра прстена испод очију, одавали су, да је одиста махмуран, а непрестано зијевање и протезање, да се није довољно наспавао.

— Красно смо се провели, — рече, пребирајући у памети све ситнице са ноћашњег пировања у механи. — Био сам као у рају!... И вина и цура доста, па да и паметан помахнута!...

Па и опет зијевну и извали се на кревет.

— Попио сам два литра вина, а за *шрикелше* потрошио два форинта и данас сам без паре... А лијеп дан...

Затим, не дижући се, лијено дохвати цигар, са омањег стола покрај кревета, и припали га.

— Видим, да ћу опет морати штошта заложити чифутину, — настави, одбијајући димове. — Кад сам заложити старе хаљине и неке школске књиге, нек оде и још што... А

и не треба ми много књига!... школу ћу и тако оставити... Не учи ми се...

Куцање на врата прекиде му разговор.

— Напријед! — викну он и не макнувши се.

Врата се отворише. А у собу уђе прљаво и слинаво дериште, са избуљеним очима и разбарушеном косом.

— Дошло ти писмо, — рече као плачући.

— Оклен?

— Не знам...

И дериште остави писмо, па изађе.

Милан погледа натпис, намргоди се мало и незадовољно окрену главу.

— Их, од сестре!

Па га остави поред кревета.

— Читаћу кашње... Сад не могу...

Затим утрну цигар, поново склопи очи и као да заспа.

Кад се поново пренуо и устао, погледа на писмо.

— Дај да видим и њезину мудрост! — промумла. — Само ако не буде дуго шандрчала.

И отвори писмо. Али чим повуче и хтједе да чита, пред ноге му испале петица. Он крикну и дохвати је. Крикну и по други пут, па поче поскакивати и љубити петицу.

— Е за толико вриједи да се писмо прочита! — кликну.

Па сједе и поче очима прелијетати прско њоних крупних и искривуданих редака, писаних, свакако, невјештом руком.

Сестра је писала:

Драги брато!

И желим ти од Бога, да те ово моје писмо затече у здрављу и потпуном задовољству. И ако желиш чути за наше здравље ми смо добро... Мајка је само била слаба и мислили смо, да неће остати жива, ама нас је Бог обрадовао и поклонио јој здравље... И она је мислила,

да ће умријети, па је све плакала и говорила: „ништа не би желила, него да Милан сврши школу и да га видим к'о господина“. И ми нијесмо имали ништа, ни паре једне, те ја четири ноћи нијесам спавала и шила сам туђе ствари да купим лијека... А мајка је једнако мислила на те. Вели: „има ли Милан пара? Он, јадник, можебит гладује а ја трошим на лијеке...“ И није шћела пити лијеке, док јој нисам рекла, да ћу и за те зарадити... С тога сам радила још неколике ноћи и пуно сам назебла... И откинуло ми се нешто у прсима, па сам бљувала крв... Лежала сам четири дана, ама сам се опет подигла и свршила радњу... И сада ти шаљем ово... Бога ми нема више, а брже ћу ти опет послати... А мајка све вели, да је то мало. И вели, да ћеш ти бити велики господин и да ће те свак почитовати, па све плаче од драгости... И ја плачем и све молимо Бога да ти даде здравље и да научиш школу... Јављам ти, да се оженио Стојан Илић и узео Соку Гашанову. У Петра Брке умрло дијете, а у Николе Јованова родио се син. Мирко Јоканов изгубио теле, па отишао да га тражи, а амиџин Саво купио чибук и лулу, јер сада смије пуштити пред амиџом. Сви те поздрављају, а мајка највише. Она ме све гледа кад ово пишем, а ти знаш да она не зна читати. Каже: „хоћу ја да гледам писмо, што ће га Милан узет у руке“... И пољубила је писмо макар пет пута и пољубила сам га и ја и шаљем ти хиљаду поздрава.

Твоја мила сестрица

Јела.

Милан остави писмо на сто, а петицу у џеп.

— Петица је у писму најпаветнија, — рече.

Мостар

Таленат без фрака

— Olga Wolbrück —

У неком париском булевару сједила су, одмах до прозора, за дугачким мраморним сточићем три господина, пушећи и разговарајући се. Један је од њих држао у руци новине *Жил Блас*, и прелијетао извјезбаним оком прву страну листа, поглавито ступце који бјеху посвећени модерном париском животу. Други је задовољно сркао апсент, и кроз своје златом опточене наочаре посматрао свијет, који је улицом врвио, добацујући час по своме сусједу, неком преживјелом младићу, по коју пикантну примједбу.

— Славе му! Баш је срећан! — повика наједанпут млади човјек, остави лист, и запали угашену цигару.

— Ко? — упита равнодушно господин који је сједио одмах до прозора, и пусти густ дим из цигаре.

Онај преживјели младић дохвати лист, па махнувши главом на фељтонске ступце, и почешавши се танким штапићем иза увета, додаде:

— Ко други до ви, драги Калмете!

— Мислите на мој роман! — одврати услужно господин са наочарима. — Хм, прилично се чекало на његово издање; али што не учинише мојих шест званичних похода уредништву листа, то учини моја козерија са госпођом шефа уредништва, с којом се упознах прије четрнаест дана у неком великом друштву. Дивна жена госпођа од П.....! Пала ми је одмах у очи њена природно плава коса — и ванредна тоалета!

— Каква тоалета? — упита љубопитно младић, и извади елегантну џепну књижицу из свог горњег капута.

— Не трудите се, Додолфе, — смијало се Калмет, — тоалету сам, како се само може замислити, већ описао и послао у *Фигаро* и *Голоа*.

— Изговор, — одговори жалосно Додолф, — ја сам предузео извјештаје о тоалетама и салонима.

— Знамо, — уплете се и Ривијер, — но кад описујући неку страну тоалету дижемо углед своме листу, ту онда пре-стају колегијални обзири. Знате, како се каже: *chacun prend son bien où il le trouve!*

— Да, да, разумијем! — уздахну Адолф од Рабајака, кога зваху Додолфом што изгледаше још као дјечко.

— Да бих вас задовољио, драги Додолфе, одвешћу вас грофици К....., — продужи Калмет поправљајући писаљком погрјешку у свом фелтону: — грофица ће давати велику *vente de charité*, гдје ће бити цио Париз заступљен. Ви ћете за цијело ићи, Ривијеру?

— Разумије се. Наумио сам да саставим позивнице у старом француском стилу, па кад уз то купим мало цвијећа за неколико лудора, могу насигурно рачунати, да ће се, помоћу контесином и њених интимних пријатеља, мој позоришни комад у једном чину идуће сезоне представљати пред одабраном публиком и новинарима.

— Дакле, Додолфе, будите само издашни, па ће вам контеса К..... као и остале даме, којима ћемо вас преставити, заказати састанак код самих набављача својих тоалета, те ћете тако имати прилике да их у самом стоваришту видите!

— Сретни Адолфе, пусти замак од Рабајака отвара вам свуда кредит. Дакле, не треба ни најмање да вас плаши обична *vente de charité!* — узвикну патетично Калмет.

— За сада не, — прошапута једва чујно Додолф.

— Ни последије. Оженићете се богатом нашљедницом, која ће се срећном сматрати да се назове госпођом од Рабајака, нарочито ако за опште признање своје љепоте и тоалете буде захвална своме будућем супругу!

У том тренутку приђе столу неки млад човјек, и рекавши немарно „*Pardon, messieurs!*“ лати се новина, које лежаху једно на друго на крају стола.

— *Tiens*, Реми! Једва једном! — повиче изненађено Калмет, и стави своју њего-

вану руку на извјештали рукав млада човјека, при чем овај инстинктивно устукну.

Као да му овај неочекивани сусрет не бјеше пријатан; лако руменило осу се по мршавим и упалим образима, и он брзим покретом руке увуче своје отрцане манжетне у рукаве. Послије неколико ријечи хтједе се извинити и удаљити из локала, али га зауставише Калмет и Ривијер.

— Вашим се присуством морамо користити, тако се ријетко виђате, — настави Ривијер, а Калмет зовнувши момка додаде:

— Вас је сасвим нестало последије пошљедњег успјеха? Ви извјесно ради сигурности закопавате ваш таленат? Шта желите: апсента, чашу мадере, или кафе?

— Не ништа, хвала лијепо, — рече Реми брзо, и опет му се осу пређашње руменило по лицу.

— *Allons donc*, чашу пива попићете ваљда: — *garçon, un bock!* — поручи Ривијер.

Реми се осјећаше врло неугодно у овом веселом, елегантном друштву. Није волио да га часте, када готово увијек, као и сада, не имађаше у џепу ни једнога суа. Док су га колеге обасипале најразноврснијим питањима, на која му је ваљало одговарати, страховао је он, као човјек који није спремљен ни на најмање непредвиђене издатке, да каквим год несмотреним покретом руке не превали чашу с пивом, или што је још горе, да је не разбије. Познавајући ситуацијске опасности својих колега, бојао се сваке случајности, која би могла одати његову сиромаштину, с тога је одговарао на сва питања кратко.

— Хм, хм, ожењени сте? — понови Ривијер отежући, — *sans indiscretion*, с киме?

Реми се горко осмјехну, па рече:

— Разумије се никаквом лавицом салонском, већ дјевојком из простог грађанског круга, у кратко речено, из мога круга!

— Ваш је круг круг духовитих и образованих људи, — одврати Калмет и упита више љубопитљиво но са учешћем: — ви сте се оженили из љубави?

Ремиове усне задрхташе.

— Да, рецимо из љубави, — одврати колико је могао равнодушније.

— Срећни човјече! — викну Додолф и пређе руком преко свог, по најновијем кроју сашивенога прслука.

— Вама се одиста може завидјети на независности! — рече Калмет.

— То је право великих духова! — заврши значајно Ривијер.

Сва три господина посматраху сентиментално плаве колутове дима који се извијаху из њихових цигарета.

— Зар се од тада не јависте више, срећни супруже, — отпоче Калмет. — Неће ли опет скоро шта од вас изаћи?

— Данас сам предао свој пошљедњи роман издавачу Дентију; он ће сјутра потписати издавачки уговор, — одговори Реми; и пошто угледа зачуђена лица у господе, додаде одмах: — чудите се, што моји радови неће више у новинама излазити? Нису примљени.

— Нису примљени, — упаде сумњиво Ривијер, — пошто су у *Жил Бласу* два ваша романа изашла, и оба са великим успјехом! Није могућно!

Реми слеже раменима.

— Покојни стари директор журнала био ми је наклоњен; његова шљедбеника не познајем. Он има извјесно своје љубимце.

— Није него још нешто! — прекиде га Калмет, и осмјехнувши се показа руком на свој фелтон: — прије четрнаест дана познавао сам директора толико исто колико и ви. У неком друштву случајно се упознам са његовом госпођом, и жртвовах то вече њој. На неколико дана добих позив на соаре, за тим на *diner* и — стара пјесма: при финој цигари и добром вину обећало ми се, да ће првом приликом моје дјело ући у штампу. И одиста нисам дуго чекао. — Чини ми се, *mon cher*, ви нијесте практични, не схватате прилике! Не знате, кад се треба истаћи, драги мој! Треба лармати, треба учинити да се о вама говори. Гдје станујете, ако смијем питати?

— У близини булевара Сен Жермена, — одговори Реми избјегавајући даљи разговор, јер не хтједе признати да станује у једном незнатном крају Латинског Квартала.

— Несрећниче, — повика Ривијер, — ви нијесте при свијести. Преселите се у саму унутрашњост булевара, задовољите се мансардом на шестом спрату, — али —

— Ожењен сам! — прекиде га Реми готово љутито.

— Хм, да, ожењени сте, — одиста то мијења ствар, — тврђаше Калмет, па продужи доброћудно: — Знате шта, Реми, дајте ми вашу адресу. Пошто ви са свим изван свијета живите, хоћу да вас колико толико извјештавам о ономе, што се у њему збива. Послушајте ме, немојте се одвајати! Видите, нијесмо знали ни да сте у опште у Паризу. Нарочито сада, када сте намјерни да издате ново дјело, потребно вам је друштво; морате бити виђени, не смијете се повући. Имајте на уму да ми, париски књижевници, имамо за наш глас и славу доста да благодаримо дамама и њиховим будоарима. Госпође најприје заинтересује наша личност, па онда наша дјела. Свака нам служи као модел сликару. Па као што се на каквој ново отвореној изложби слика искупи највише модела, који се пред овом или оном сликом диве својим мишицама и ногама, глави и раменима, тако исто грабе свјетске даме романе познатих им књижевника са тајном надом да ће наћи себе, ако не са свим, а оно бар у неколико, као јунакињу романа. Постанемо ли једном омиљени књижевници дама, а са њима и цијелога друштва, тек онда се можемо повући и у племенитој самоћи предати са свим своје дару, — ако нам само од њега још шта преостане, ако се дотле не отрца у свакидашњој борби за обичном славом и хвалом!

Озбиљно, готово проричући одјекнуше пошљедње ријечи. Наступи подужа почивка. Господа се залуд труђаху да отпочну разговор. Најзад се дигоше. Додолф поручи момку да му нађе кола, па окре-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

нувши се Реми-у са блазираним осмијехом рече:

— Вријеме је необично лијепо, извећићемо се у шуму, хоћете ли с нама.

Реми махну главом одричући:

— Имам да читам, а и код куће ме очекују; хвала лијепо!

— Жао ми је, — рече Калмет сажаљевајући, па погладивши руком као огледало сјајан цилиндер, продужи:

— Вожња по Булоњској Шуми била би вам кориснија, но свакодневно сједиње за писаћим столом, али присилити вас не можемо. С Богом! До виђења. Писаћу вам ових дана. — Ваша адреса?

— Адресујте на издавача, он ће ми послати! — одврати брзо Реми, па уздахнувши дубоко, као да му нешто одлакну спусти се на столицу. Господа му се лако поклонеше и одоше.

— Јадник, — прогунђа Ривијер, пењући се у кола.

— Штета! Има талента, — додаде озбиљно Клемент.

Додолф учврсти боље свој монокл и рече:

— Овај јадник нема фрака нити пристојна одијела, на што му је онда таленат? Таленат без фрака! Ха, ха, ха, ха! — насмија се у глас и викну кочијашу:

— Au bois, à la cascade!

Реми остаде још неколико минута у кафани; ништа га не задржаваше у скоро празном, загушљивом простору. Како бјеше нерасположен изгуби сву вољу за прегледање листова, због чега бјеше и дошао. Изађе на булевар по коме су јуриле шарене, елегантне гомиле људи. Наједанпут се осјети са свим усамљен у том вртлогу. Изгледао је сам себи као наказна црна сјенка ове веселе, сунцем обасјане, уличне слике.

„У Булоњску Шуму! У овом одијелу“, гунђаше он и посматраше своју јадно одијевену високу прилику у великом огледалу неког елегантног стоваришта. За тим наче широки шешир још већма на очи, завуче руке у џепове свога јесењег ка-

пута, па зави великим, брзим корацама у малу споредну улицу, остављајући за собом модерни Париз, и упути се мирнијем дијелу с оне стране Сене, гдје га очекиваху болешљива млада жена, и строга стара мајка.

„Срећан пут“, рекла му је млада жена, пружајући му брижљиво очишћени шешир. Хтјела је да јој муж бар уредан и чист ступи пред великог издавача, који ће данас изрећи свој суд на његов, још прије неколико недјеља, предат рукопис.

„Немој се забавити. Не заборави да имамо још о нечем да разговарамо“, додала је одмах за тим оштро мати, којој синовљево списатељство увијек бјеше трн у оку, и коју је сваки његов успјех у књижевности више љутио но радовао.

„Глупости!“ имала је обичај рећи када би јој млада жена са свијетлим очима прочитала какву рецензију из новина.

„Глупости! Шта ће му то? Нису му ни отац ни дјед писали. Хранили су своју жену и дјецу радећи својим рукама, и у његовим годинама бјеху свршени људи. А до чега је он дотјерао? Може ли ти што добро учинити? Уживаш ли код њега? Шта имаш од његовог генија? Имаш ли празнично одијело, изводи ли те празником у поље, као што је то мој покојни чинио? Вјеруј, мала, била би много срећнија да са својим мужем у своме дућану муштерије послужујеш. Зар бих допустила да те узме, да се нисам надала да ћеш му ти и пошљедњу бубицу о том пискарању избити из главе. Но мјесто тога пошла си и сама тим трагом. Ваљда ти чини част да се назовеш женом књижевника. Хтјела бих знати, шта би од вас било да није мене!

„Он ће вам све вратити,“ — прекинула би је млада жена, бришући сузе.

„Но, но, не мораш плакати — умиривала би је одмах доброћудна старица; — у гроб нећу новац понијети, вама ћу га послуже смрти оставити. Али бих волила да вам оставим округлу суму. Не разумијем за што да тај крваво зарађени

новац у новчиће ситним? Та није ваљда зато да ми син игра улогу отмјеног господина!“

Реми, коме су били ови мајчини назори добро познати, био је увјерен, да она највише смета његовом напретку. И ма да га материна помоћ одржавала, тако да се, и не мислећи на катастрофу, могао потпуно одати својим литерарним дјелима, ипак је при сваком слободнијем покрету осјећао материну тешку руку. Шта је могао одговорити на Калметов пријатељски позив? Ништа! Искусио је да се та усамљеност, тако противна правилима живота париских књижевника, ужасно свети, и смета сваком модерном напретку. Но шта је могао чинити? Морао је сједити и радити у свом усамљеном кутићу удаљен од сваке вреве и метежа. Свакога дана је узалуд тражио своје право. Што год му је претицало од прихода, пошто је најнужније потребе подмирио, узимала је мајка, чији је дужник био. Никада није могао слободно дахнути, нити свој с муком зарађени новац употребити онако како је хтио. Његови најбољи успјеси не бјеху до сада ништа друго до ударац по води, јер никада није могао да улучи згодну прилику, да сам лично издјејствује оно што су му приправљале поједине умјесне рекламе издавача, и топле хвале озбиљних критичара. Час му је недостајало оно мало пара без којих му бјеше немогућан сваки састанак са колегама у гостионици булевара, или му је гардероба била у тако јадном стању, да није могао учинити потребне походе, и тиме доћи до нових друштвених веза, што све, као што се код својих колега увјерио, брже и сигурније циљу води но највећи труд. Готово га увек тиштао тешки заплет који се налазио између његових приватних околности, и оних које је захтијевао његов књижевни рад. Да, он бјеше у правом смислу „таленат без фрака“, као што га је Додолф у свом париском булеварском вицу назвао. У немоћном гњеву гледао је како му пролазе дани, мјесеци и године, а његово нов-

чано стање није се ни најмање поправило. Страховао је колико ће његов таленат још моћи издржати у овој борби за опстанак, која све сатире, и која му као вампир најбољу снагу из мозга сише.

Данас се ријешо да с мајком озбиљно разговара. Хтио је да јој разложи, да му је немогућно и даље овако живјети. Да би до нечег дошао мора свој досадањи начин живота промијенити. Да је моли да му продужи рок плаћању итд. итд... Но када стајаше пред старицом разлажући јој своје планове и наде, осјећао је како га прати њен продирући и неповјерљив поглед.

— Дакле, хоћеш да отпочнеш нов живот, да се елегантно намјестиш, и у колико је могуће да играш улогу капиталисте, у мјесто да гледаш како ћеш се дуга опростити.

Из овог разговора било је Ремиу јасно, да мајка сумња у његов приједлог, јер у њеном пребацивању није обраћао ни најмање пажње на ограничене погледе педантне трговкиње, па одврати гњевно.

— Сутра ћете добити новац који вам дугујем. Мислио сам да ћете имати више стрпљења, да ћете матерински поступати. За три недјеље изаћи ће моје дјело; потражићу све колеге, походићу све критичаре, и одазваћу се свим позивима. За све то потребна је пристојна спољашност, фијакер, и нешто новаца за непредвиђене издатке —

Старица му не даде да доврши.

— Дакле, хоћеш да вересијаш! То ли те је вукло књижевности. Не рад, нити пак сујета да угледаш у књижарском излогу недоношчад своје фантазије, што би се могло и опростити; тебе је просто занио сјајан и на дугу заснован булеварски живот твојих красних колега. Познајем по чувењу ту отмјену господу са лакотаним ципелама, наглаћеним брковима и празним желуцима. Да, празним желуцима, — понови старица громко. — Могу се кладити, да половина тих твојих красних другова закраћују себи сваког дана добар комад меса, само да би се у гостионици

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

могли разметати добром цигаром. Немој ме под старост учити. Познајем ја тај свијет добро! Прије шест година познавала сам некога Терија који је, чим се смркне, узимао у нашем дућану за шест суа кобасице или шунке. То му је била сва вечера, дијете моје; но сретнеш ли га на улици, на њему је било све тако елегантно и скупоцјено, као у највећег богаташа!

Реми бјеше јако узбуђен; примаче се прозору и поче нервозно добовати у окно.

— Терије, — па као што видиш његова привидна елеганција није му нашкодила. Сада је један од наших највиђенијих и најбоље плаћених журналиста и критичара; њега морам потражити да му своје дјело препоручим; Терије даје најсјајније забаве, код њега се скупљају највиђеније личности. — Но доста о томе, мајко! Ви ме не ћете никада разумјети. Покушаћу да сам зарадим и надокнадим оно што ми ви закрађујете. Разумије се, у томе ће ми пропасти најбоље године, утрошићу најбољу снагу, но махнимо се тога. Сутра ћу добити хонорар од књижара и исплатићу вам дуг. — Као што је Реми предвиђао онако се и збило. Пошто је најпотребније походе учинио, застао је као и обично. Да му је било могуће да обнови старе пријатељске односе, да задобије нове, и да се сјури у вртлог модерног париског живота, пошљедњи би му роман начинио сензацију. Овако пак достигао је само успјех у књижевности. Реми је морао чекати на друго издање дуже но што је мислио. Послије овога се све утишало. Да нису сваке године, готово узастопце, његова нова дјела красила књижарске излоге, не би се знало да у опште и постоји књижевник Реми.

Сам Реми као да је изгубио све частолубље; одрекао се свијета и радио је неуморно и дању и ноћу. Његова млада, бојажљива жена превукла би кадицад руком, тешко уздишући, његово усијано чело. За тим би се на прстима удалила у чисту малу трпезарију, па би својим читким рукописом преписивала тек састављене

одјељке. Како се поносила, како је срећна била, што је могла помагати свом великом мужу. Осјећала се врло незнатна и ништавна према њему; а овако јој се чинила његова дјела ближа, и као да се својом малом помоћи уздигла до њега.

Реми није ништа осјећао. Био је задовољан што му је уштедила несносно преписивање, и у знак благодарности доносио би јој увијек по неку ситницу, кад год би примио хонорар од издавача. Иначе се слабо занимао својом младом женом, ма да је искрено љубио. Кад и кад би га изненадила по нека њена примједба, коју би плашљиво изразила, но из које је видио да им се мишљења слажу, и да она потпуно схвата његов рад. Видио је да га поштује и обожава. Али није видио све тамније колутове испод њених очију, све већу прозачност њене коже; није чуо њено све краће дисање и њен све јачи кашаљ. Но она није никада ни говорила о себи и своме јаду. Нашто да га бадава плаши. Та само који дан па се неће моћи ни из постеље дићи, и онда ће већ све видјети.

Тај дан се приближавао необично брзо.

Смућено, неразумљиво гледао је Реми малаксалу блиједу жену на самртничкој постељи, која га је још непрестано тјешила и храбрила, милујући га својом мршавом руком.

— Мили мој, бољетица ме одавна обрвала, — али ти то нијеси могао знати, добро сам изгледала, но сада је већ свему крај!

И одиста! На брзо послије тога опрости се млада жена скромно и тихо са овим свијетом, као што је имала обичај да и за живота све тихо чини.

Тек када Реми осјети укочене хладне прсте у својој руци, и када опази стакласти поглед, који лијепе смеђе очи управише на њ, освијести се, и притисну на укочене усне врео пољубац, каквог млада жена за живота никада не доби. Када је мртву пред собом угледа, тек онда увидје шта је изгубио.

— Ти ми бјеше све! све! све! мрмљао је он, и вреле сузе потекоше му низ образе.

На неколико мјесеца послје женине смрти, умрије му и мати, и остави му мало имања.

Ништа га више није задржавало у вароши. Дотужао му чемеран и јадан варошки живот. Прода намјештај и покућанство па остави Париз, и у сеоској тишини ода се са свим озбиљном и великом задатку. Хтио је да по сопственом искуству напише велики социјални роман. Грађу је имао. Требао је само обрадити његов јадан и чемеран живот.

Када се послје подуљег времена опет указао на булевару, и пред својим колегама показао, нападоше га ови разноврсним питањима, али не могаху ништа дознати, сем да је изгубио жену и мајку, и да је пошљедње вријеме пробавио у путовању. Колеге посматраху његову сада тако елегантну појаву, и радосно му стискоше руку када им рече:

— Ваш сам и душом и тијелом *et vogue la galère!*

— Дакле ипак наш, ви таленат без фрака, како вас једном у шали крстио Додолф! — повика радосно Калмет и предложи да се у почаст Ремиевог преображаја заједнички руча у кавани Риш.

Друштво нових колега, као и кретање по отмјеним круговима, није остало без утицаја по Ремиа, ма да није ништа више написао, сем неколико мањих подлистака. Ово је било довољно, да публика, која само за именом писца трчи, потражи његове пређашње и не расјечене романе. Сам пак Реми као да је живјео сасвим безбрижно. Уживао је сва могућа уживања, и сви га сматраху за *parfait gentilhomme*. Био је врло радо виђен у умјетничким и финансијским круговима.

И одиста, нико не би познао љубазног и веселог кицоша Ремиа, у оном озбиљном човјеку, који је једне ноћи, сједећи за писаћим столом набрана чела, срачунљиво врсту по врсту низао, док најзад бацивши

перо не промрмља кроз зубе: — *Rien ne va plus* — куцнуо је час!

Идућег дана могао се читати овај оглас у свима виђенијим новинама:

Радујемо се, што можемо нашим читаоцима јавити, да је наш одличан сарадник, г. Реми, довршио свој велики социјални роман. Ово врло интересантно дјело у коме писац износи свој живот и неколиких својих колега, носи наслов *Таленат без фрака*.

Наскоро послје објаве, којој сада бјеше посвећен већи чланак но што је прије износила критика на његова дјела, могли сте наћи овај роман у свачијој руци. За неколико дана разграбило се прво издање. Када је Реми пошље другог издања спустио у џеп сјајан хонорар, рече: — *Il était temps!* — не бих могао дуже издржати.

Реми је своје имање ставио на коцку, и претворио у капитал, да у одесудном часу побједу одржи са најбољим дијелом свога талента. Пуне одушевљења, у виду реклама написане рецензије, читао је с мирном савјешћу. Што му пријатељи драговољно признаваху бјеше одиста изврсно. Да је своје дјело издао прије мјесец дана кад је и било готово, да није смишљено и срачунљиво побудио интересовање публике најприје за своју личност, па онда за свој таленат, не би никад постигао оволики успјех, то је морао и сам својом урођеном објективношћу признати. Од „познатог“ и „омиљеног“ романсијера постаде у скоро „славан књижевник“, коме старије колеге прорицаху академију, кога млади почетници обожаваху, и кога најљепше жене поштоваху. Чак и нека богата принцеза пољска, чији салон бјеше центар егзотичног друштва, покушала је да најфинијом кокетеријом уплете чувенога писца у своју мрежу. И једном приликом признаде да би радо замијенила своје бескрајно аристократско име са његовим простим грађанским именом.

Прошло је од тога доба неколико година. У врло укусно, али нешто мало суморно, намјештеној соби по којој се растаху црвенкаста свјетлост с камина, и

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

блиједа свјетлост велике скупоцјене лампе, сједи већ просјед човјек, оштрих, маркираних црта. Озбиљно и замишљено преврће по тек гдје гдје расјеченој књизи што је пред њиме, на лијепом дрворезном стоцићу. О дувару виси велика скупоцјена слика, чији се златан оквир јако одбија од угаситих тапета. На њему је још нумера са пошљедње изложбе. Слика представља неку госпу у природној величини, у скупоцјеној и јако изрезаној балској тоалети, са таласавом гавранастом косом, сјајним очима и поносним осмијехом. На писаћем столу наслоњена на црни наслон стоји мала изблиједјела сличица, која представља неку младу лијепо развијену госпу, одјевену по старом кроју, како својим свијетлим очима бојажљиво посматра вриједног радника.

— Јесте ли при себи, Реми! Ако се не варам читате пјесме? — зачу се наједанпут нечији глас, и преко рамена Ремиевог заблиста се златан цвикер.

Реми се окрену. Преко усана му прелетје непримјетан, ироничан осмијех, и стиснувши руку пријатељу, рече:

— Да, да, сјећајући се преживјелих дана постаје човјек сентименталан.

Калмет, кога сте већ познали, спусти свој клак на сто, скиде горњи капут, и запали цигару.

— Као што видите, ја сам се раскомио, јер ако се тек сада почнете облачити, имаћу доста да чекам. — Шта вам је те пјесме читате!

Реми притисну електрично дугме, и за час се појави слуга у прописаним кратким чакширама и црним свиленим чарапама; мирно сачека заповијест господара, удаљи се у другу собу за облачење, и отпочне спремати тоалету свога господара.

— *La princesse va bien?* — упита Калмет и протеже се немарно по канабету!

— *Très bien, merci!* — Садању госпођу Реми зваху као и прије принцезом, и Реми бјеше задовољан. Живио је са лијепом, нешто екстравагантном, Пољкињом у при-

мјерном и модерном браку. Он је пажљив, коректан супруг, коме славно име отвара салоне; она пак богата принцеза чија је раскошна палата скупоцјен оквир таленту и личности њенога мужа. Обоје цијене узајамне услуге, и важе у тако званом отмјеном свијету за сретан пар.

— Какве су то пјесме? — отпоче послјије подуже почивке Калмет.

— Прво цвијеће! — одговори Реми и пружи Калмету кратко, на обичној јефтиној хартији, написано писамце. — Овај је убоги ђаво врло даровит. Штета што је сиромас!

— *Ça viendra*, — мишљаше Калмет равнодушно, и не прочитавши писмо баца га на сто. — То се све може постићи, — рече. — Ви то бар најбоље знате, — продужи осмјехнувши се.

— Да, да, може по некад, — тврђаше Реми, — али обично доцне, кад се снага укочи и дух изумре.

— *Allons donc*, или хоћете да ме увјерите да је ваш дух изумро?

Реми поћута за тренутак па онда приђе пријатељу: — Искрено рећи, понио сам се успјехом који постигох својим романом *Таленат без брака*. Да ли шго урадих од тога доба? Не! Видите, све што сам написао послјије тога не може се упоредити ни са мојим првим покушајима, који можда имају мање рутине и мање рафинерије, али свакако више правог сопственог дара, више истине и топлих осјећаја.

Калмет га хтједо прекинути, али Реми журно настави: — Не, драги мој. Знам да не треба да будем тако скроман као они који за успјех имају да благодаре рекламама. Знам да сам ја више заслужио, али знам и то да је све што сад пишем од мање умјетности, и да за успјех имам да благодарим само многобројним понудама издавача, интересовању друштва за моју личност, и славољубљу принцезином. Тако сам осуђен да сваке године објавим по један роман à *sensation*, кога озбиљна критика не сматра за озбиљно дјело, но

коме су утрли пут сви париски булевари. Опомињете ли се још ријечи које ми довикнусте, када прије десет година скрхан, јадан стајох пред вама. Вашем сам савјету шљедовао чим ми се указала прилика. Ушао сам у свијет. Сад сам омиљен, рецимо и славан књижевник, но да се послужим вашим ријечима, таленат ми се отрцао у непрестаној борби за обичном славом и хвалом!

Реми ућута. У соби се ништа није чуло, сем пуцкарање ватре и шуштање fine кошуље, које произвођаше слуга, углављујући у углачене груди бриљантско дугме, величине грашкова зрна.

Калмет посматраше замишљено сјајно камење, и с муком савлађиваше осмијех.

— Који фрак? — упита слуга тихо и дискретно.

— Нумера два! — одврати Реми са свим равнодушно и окрену се Калмету.

— Мислим да ће поднијети ова нумера за соаре код издавача? Као што видите драги Калмете, волим ред. Пошто ме један фрак послужио на званичном ручку, или у старим племићским салонима, онда га деградујем за фрак нумера два, који се још много уважава на соареу код издавача, полумилионера и малих аристократа; а колеге, не узмите за зло, морају се задовољити и фракком нумера три. Само са нашим добрим Додолфом чиним изузетак, прво за то што је потомак племенитих Рабајака, а друго за то што њему имам да захвалим за натпис свога најбољег романа! — И обојица се слатко смијаху док им слуга придржаваше капуте и клакове.

— Као да је и ово неки таленат без фрака, — рече Реми, и показа књигу која на столу лежаше. — Како би било, да му спремимо једно пријатно вече!

— Кола чекају, — јави слуга.

— Добро, сад ћемо, — одврати Реми, и узевши перо дохвати табак хартије за писма. Калмет се примаче столу и поче пажљиво пратити што му пријатељ пишаше.

— *A la bonne heure*, то вриједи, — узвикну најзад, и тапкаше Ремиа по рамену. Писмо младоме пјеснику гласило је:

„Поштовани Господине,

Ваше повјерење чини ми част. Послато дјело врло ме је дирнуло, а писмо ми је казало и више но што сте хтјели. Примите и овај чек, који ће вам олакшати тешке почетке, и помоћи вам да се и ваша личност мало истакне и да више изађе на јавност. Махните се лажнога поноса, и примите овај дарак од колеге, који је и сам много страдао, само за то, што не бјеше ништа више до *таленат без фрака*“.

Београд.

Надежда Јавриловићева

Цвјетно море

— G. Guillomot —

Небо бјеше ниско, мрачно, без облака. Могло би се рећи, да се неки тешки, сиви свод простираше у недоглед по мрачним таласима.

Под тим сводом морске магле, више мрких таласа, виђаше се острво Уесан са својим бијелим, стрменитим обалама и стијенама, које наличаху чипкама на каквом црном застору; на мртвачком застору!

Ја бијох дошао на Уесан, да присуствујем лану мртвих, који се овдје на нарочити начин прослављаше. На томе тужном острву, које наличи на мртву стражу, двадесет и два километра удаљену од земље Бретањске; на тој стијени која је видјела рођење толиких мрнара, и која броји толико удовица, — наивне традиције се налазе још у потпуној свјезини својој.

Уесан се налази на уласку у страшни канал Фурски, који раздваја контигенат од великог острва и острвчића која се за њим нижу, као зрна каквих гигантских бројаница. Ни један пролаз не улива толико страха мрнарима, као овај лавиринат; пун супротних струја и начичкан гребенима, а у коме су магле и јаки вјетрови исто тако чести, као и саме буре.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Једна пословица бретањска, — позната свима онима који плове, — каже о несрећном острву ово: „Ко види Уесан, види своју крв!“

На бретањским обалама, у Пенмарку, малом заливу Трепаском и у околним селима, имао сам прилике да присуствујем мјесним, занимљивим обичајима о дану Свих Светих. У другим причама говорио сам о гробљима бретањским, прецуна гомилама, које клече, гологлаве на мекој трави и прелијевају млијеком гробове; о литијама с буктињама које иду по гробљу, и о чудним легендама, по којима те ноћи у свакој кући треба да сто остане преко ноћ постављен, застрт чаршавом, на коме се налази вечера, како би могле све душе, — којих је много више, но увелога лишћа по путу — доћи и свој дио узети.

Но бијаху ми казали да Уесан, који се за вријеме буре одликује од приморја Бретањског ужасним несрећама, исто се тако одликује и тога дана, једном традицијом потпуно наивном, потпуно поетском: цвјетним морем.

II.

Један ваљан рибар с Уесана, по имену Ив ле Гуарзелек, некадашњи државни мрнар, бјеше ме превезао на стијене пуне правих и као огледало глатких шиљака, на чијем се подножју помамни таласи разбијаху, и у страшну пјену претвараху.

Одговарајући на моја питања, објашњаваше ми:

— Зашто ми китимо море тога дана? Па то је са свим просто! Ваши мртви, вас који живите на земљи, спавају по вашим гробљима, гдје им је гроб обиљежен каквим лијепим бијелим каменом или крстом... А кад хоћете са њима да разговарате одете на њихов гроб, клекнете на њега и однесете им цвијећа...

„Али, наши мртви, гдје су нам? Ах! ви можете да одете на гробље уесанско, идите! На крстачама читаћете имена жена или дјечија... А људи су тамо!...

Својом испруженом руком, у којој држаше једну стару, кратку, црну лулу, показа на пучину.

— Они су тамо, сви наши јадници!... продужи он. Они спавају под таласима, љулушкани валима... И жене долазе да им баце цвијеће, које заслужују. Оне долазе да оките њихов гроб, велики плави гроб. Оне ките море, страшну изјелицу; море које им је узело њихове људе; оне га ките, као што ви китите земљу, гдје се одмарају они, који су вам драги.

Ле Гуарзелек говораше полако, просто, без икакве извјештачености. И пред огромним мрачним морем, под тужним небом, стојећи на јаком вјетру, који дуваше с пучине, докле с ове стране, с Уесана звоно оглашаваше помен мртвима, стари мрнар имађаше, ни сам не знам шта, нечег одиста великога.

Ми иђасмо поред гребена стрмих обала. На једанпут заустави се, да ми покаже, својом лулом, са свим горе на стази покрај које иђасмо, силуету једне жене: она је клечала.

— Ко је та жена? запитах ја.

— Ох! та не пропушта никада да не дође! рече рибар. Она је ту сваке године...

— Ви је познајете?

— Ови са Уесана зову је лудом... Они не знају ко је она... Луда!... Она би одиста требала то да буде: јадна жена, имала је толико мука!

— Али, шта је било на пошљетку?

— Ви хоћете њену историју? Казаћу вам је. Она није ни мало весела!

И својим говором простим и грубим поче:

— Знате ли ви шта је то поздрав давленицима?... Не?... Ех добро! кад по рђавом времену један човјек падне у море, баца му се сноп прућа. Али, понајчешће, то је све што му се може учинити. Кад је море немирно, узалудно је и помислити, дати му чуниће: они би били разлупани, прије но што би и стигли. Брод је принуђен да бјежи због таласа. Треба напустити чо-

вјека на његовом снопу прућа, у широком мору... Ах! сиромах човјек!

„Тада дакле изиђу на кров, сви они који се налазе на лађи, испали се један топ, што служи као мртвачки помен, то му је пошљедње збогом!

„Свештеник с брода, попне се на мост крај капетана, чита гласно молитве за мртве и благосиља човјека који ће да умре.

„Ех господине, ја сам био свједок, једне такве сцене, то је било, кад бијаш у државној служби, на броду *Побједилац*.

„Вријеме бјеше страшно. Вјетар и густа магла не престајаху! А таласи, високи као она стрма обала, коју видите, кад би падали на нас, заплускиваху све, тако да људи бише принуђени да се привежу, како не би били однесени као најмање сламчице. Требало је савладати све могуће муке; вјетар и море тјераху нас у правцу Уесана, од кога је требало бјежати, ако се не би хтјело ријешити да се скапље на стијенама при уласку у Фур.

„Од једном викнуше: човјек у мору!

„За тренут и поред буре и поред опасности, сви бјеху на крову.

„Бацише снап прућа у правцу његовом, и пробаше да му спусте чамац.

„Све бјеше узалуд.

„Командант, сав модар, стојећи на мосту, бјеше се ослонио о диреке, јер човјек који бјеше пао у море, бјеше његов рођени син, млад кадет који служаше на истом броду, на коме и отац.

„Ох! господине, мислите ли да има чега страшнијег од тога? Немоћан, присуствовати агонији једнога човјека, једнога дјетета? А не моћи ништа ни покушати за његов спас! Он јадник, млад човјек, бјеше се ухватио за снап прућа, који му бјеху бацили. С времена на вријеме, указиваше се на површини таласа, затим ишчезаваше... Да живим сто година, никада не бих заборавио његово жалосно блиједо лице, лице очајно, очи као у лудака, његове скрштене руке, које се подизаху да измоле сажаљење. Јер он је знао шта ће

се збити; знао је да ће га напустити; да је требало прије свега мислити на пошљедњи поздрав брода!

„А командант, гологлав, скрханог срца, узрујан, упропашћен, гледаше гдје грца његово дијете, месо његова меса... Напуштени не бјеше ништа више, до једна једва примјетна тачка по таласима.

„На његову заповијест, довукоше топ. Свештеник у епитрахиљу, пружаше своје руке к мору, сва послуга, гологлава, гледаше... Изгледаше ми да ми сви бијасмо кукавице, да не постоји правило, које би нас могло задржати, да смо требали сви остати, бацити се у чамце и трчати у помоћ ономе који умираше!

„Један пуцањ топовски разлијеже се по таласима, носећи напуштеном несрећнику у дубину пошљедње збогом брода, који је бјежао. Ми бијасмо сви дубоко тронуте, изгледаше као да се кријемо једни од других, не смијевши се гледати, како не би узајамно читали свој кукавичлук у нашим очима. Ах! оставити једнога човјека да умре, тако, потпуно сам!... Громе!... И још кад морам да признам, да сам био исто тако нечовјечан као и они, иста кукавица као и они.

„Кад се вратисмо у Брест, капетан даде истога дана оставку и оде у своју земљу: тамо је умро од муке, не хтјевши никад више видјети море.

„Ех, Господине, она коју видите тамо гори, гдје клечи на стази, то је његова жена. Виђа се сваке године у Уесану, о овоме дану. Она долази као и жене наших мрнара, да донесе своје цвијеће, своје сиротану, који спава дубоко под таласима...

„Она кити море!“

Скопље.

Делфа М. Мусићева*

* Мило нам је што можемо да уврстимо међу наше сараднице и Госпођицу *Делфу И. Мусићеву*, наставницу српске женске гимназије у Скопљу а ћерку нашега чувенога земљака, Србина католика, пок. *Дул Ивана Мусића*,
Ур.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

О Горском Вијенцу

— Лавле Поповић —

Али, доведимо ствар на праву меру, Г. Решетар, у пркос свему што смо досад рекли, ипак има право у нечем. Кад то кажем, ја не мислим на његово тврђење да у Вијенцу нема јединства ни главног предмета (јер с тим смо већ једанпут свршили), него на оно друго, на име да се у овом спеву јасно види тежња песникова да слика нарави и обичаје црногорске. То јест, Г. Решетар није имао право кад је тврдио да је Његош, у Вијенцу, ишао само за тим да да слике из живота; али га (изоставимо реч само из ове реченице) може ипак имати ако каже да је Његош хтео да и те слике да, не само њих него и њих. Јер, најзад, Г. Решетар је те слике толико истицао да није могућно претпоставити да је то без основа чинио. Он их није могао на памет измислити, него их морао одиста видети. Једном критичару може се десити да, у делу које оцењује, не види оно чега у делу има, али је врло необазриво помислити да ће видети оно чега нема. А после, ни сам Његош, по свој прилици, није извео ствар сасвим јасно и чисто. Мора бити да је и он сам ма на који начин показао некакву тежњу да слика живот црногорски. Не може бити да нико није дао повода Г. Решетару да ствар онако тумачи. Кривица није само до Г. Решетара, има ту и кривице Његошеве. Иначе је немогућно објаснити оволику различност погледа између њега и нас, и то на овом питању. Наше питање, како према овом излази, није јамачно још свршено: ако га на овој тачки оставимо, може се и нама пребацити једностраност тумачења и криво разумевање. Остаје нам дакле да продужимо започети претрес, да на ствар и са ове друге стране погледамо и да на тај начин питање до краја исцрпимо.

Пре свега, ако је Његош, поред сликања истраге, сликао у Вијенцу и жи-

вот црногорски, ствар је сасвим природна. Сетимо се да је он, као што смо раније рекли, хтео да начини од овога свог спева један национални спев, и тај факт не упуштајмо из вида. Његош је, рекли смо још у првом делу расправе, начинио у Вијенцу једну синтезу народних песама из Данилова времена. Он је још, видели смо у току овог претреса, опевао у колима и неколико момената из раније историје црногорске. Неке од њих је и народна песма опевала¹⁾ и ми можемо према оном како смо раније закључивали, да кажемо, да се Његош и код тих кола сећао народних песама, да је дакле и догађаје раније од Данилова доба обухватио својом синтезом популарне поезије. Он је, даље, видели смо, опевао на разним местима и јуначке подвиге осталих Срба ван Црне Горе, хајдука и ослободилаца наших (Лимо, Комнен, Новак, Смиљанић, и др., и Карађорђе, ако хоћете) и тиме опоменуо на ускочке песме наше и „пјесме јуначке новијих времена“, које те исте јунаке певају. И за те песме можемо рећи да им је Његош нашао нешто места у својој опсежној синтези песама, и њих унео унутра, онако једним широким и сумарним потезом. Он је, најпосле, на два три места а нарочито у првом колу, прославио и Обилића, и друге косовске јунаке, и тиме указао на „пјесме јуначке најстарије“: и њих дакле придржао једном руком, обухватио заједно с осталима. Он је тиме учинио свој спев одсудно националним: овако обимна синтеза то потврђује очевидно.²⁾ Али га није

¹⁾ Друго и треће коло певају о Ивану Црнојевићу и његовим синовима. У Огледалу српском има једна песма (п. I): Синови Иванбегови која те исте јунаке пева, и нарочито оно турчење Станишино и битку на Љешкопољу које ствари и чине управо садржину трећег кола. Ето и то је још једна сличност Вијенца и народних песама.

²⁾ Ако ово објашњење не изгледа zgodно, читалац га не мора примити. Он се може задовољити и овим другим, непосреднијим, на име да у Његошеву слављењу оних јунака који нису из Данилова доба нити из Црне Горе, види просто слављење народних јунака који тако исто чини спев националним колико и синтеза народних песама.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

само тиме начинио таквим: он је употребио и све друго да га што више националише. Он је (ми сад опомињемо на ствари врло познате) узео и метар народних песама, ритам и стих њихов, онај скроз национални трохејски десетерац, и њиме писао Вијенац. Он је, после, узео и говор народни, не језик само (којим је он, у осталом, увек и писао) него баш говор, прави народни говор, онај нарочити начин којим се људи из народа изражавају, ону честу употребу пословица, оне алузије на популарне басне и приповетке; речју, дао онај специфични народни колорит у дикцији. У Вијенцу има пуно пословица и народних изрека, то је свакоме познато, и ми, без даљег говора о томе, упућујемо читаоца да тога ради, загледа у књигу Лаврова:¹⁾ ту ће наћи једну малу збирку стихова из Вијенца које су само прекројене пословице. У Вијенцу тако исто има и пуно алузија на басне и приповетке народне, пуно реминисценција из њих, пуно места која су управо збијене приповетке из народа: о њима читалац може наћи у коментару Г. Решетара, који их је брижљиво бележио и објашњавао.²⁾ Тих места која су прекројене

¹⁾ Лавров, 329 и даље.

²⁾ В. у његову коментару стихове 434, 814, 1157. У допуну списка навешћемо и ова места која Г. Решетар није забележио. Тако оно: „утекле су (јаребице) к вама да утеку а нијесу да их покољете“ (Вијенац, ст. 196, 7) опомиње на ону басну (Врчевић, Басне, 59: Ждралови и орлови) како су ждралови прелетали преко Херцеговине а гледали их благајски орлови, па млади хтели да их побију али најстарији орао не даде: „не долијећу ждралови, каже, у нашу земљу свакога прољећа да их ми у нашој кући убијамо, него да се од смрти куртаришу.“ Стихови: „кад ме жена пита ће сам био, казаћу јој да сам с ње сијао“ (Вијенац, ст. 811, 2), указују на ону приповетку (Врчевић, Подругачице, 94: Сијали ситну со да роди крупна) како некакви сељани узеше сејати ситну со да роди крупна, јер их, каже, приморци варају продајући им само ситну со, а кад им со није изникла, окривеше опет приморце што су им дали старог семена. Стихови: „оградили негђе воденицу, ће нити је сплаке ни потока: кад пригради, спази се на воду“ (Вијенац, ст. 831,—3), очевидна су реминисценција на ону подругачицу

пословице или збијене приповетке, има толико да би се, у духу онога што смо горе утврдили, могло рећи да је Његош правио не само синтезу песама него и синтезу пословица и приповедака народних. Његош је, дакле, и овим средствима дао спеву народно обележје. И грађа коју је узео, и стих и језик којима је писао, и говор којем је много места дао, све је то учинило спев националним.

Али да један спев буде одиста националан, да одиста представља народ, да буде оно што се каже огледало народне душе, јесу ли довољна ова средства која је Његош употребио? Није ли потребно још штогод па да сви услови буду испуњени које овакав спев тражи? Потребно је одиста још нешто, а то је сликање нарави и обичаја народних, а тако исто и једно нарочито подражавање неким народним песмама, које уз ово сликање често иде. (Да би се боље разумело ово о подражавању, навешћу један пример. Кад неки песник хоће да наслика покајнице црногорске, он мора изнети и нарицање њихово, дакле имитовати тужалке народне, које су у ствари песма). А Његош је у Вијенцу био већ тако близу овом сликању и овом подражавању. Јер он је већ узео стих и ритам обичне народне песме; зашто дакле да не узме, у прилици, и ритам једне тужалке? И већ је у неколико сликао народ уневши чист говор народни

(Врчевић, Подругачице, 107: Градиди воденицу а воде није) како се неки сељани договорили да саграде воденицу, донели клака и камења, наручили жрвње, погодили мајстора, и свршили већ посао, и кнез сеоски већ донео своје жито да га самеље: „хајте, дјецо, у име божје, пуштајте јаху“, кад у јаки ни капи воде: „браћо, каже кнез, ја вам се ништа за воду спазивао нијесам.“ Стихови: „тијесна су врата уљанику, за међада скована сјекира“ (Вијенац, ст. 1163,4) алузија су на басну (Врчевић, Басне, 49, Пчеле и медвед) како медвед, пред зиму, ушао у уљаник и стао завиривати у сваку кошницу, а челе му рекле: „ми смо мале, али нас је мноштво; кад те свака пецне, нећеш знати врата уљанику а на вратима ће те чекат справна иза уши сјекира домаћинова“ (в. још ст. 768: „ал' сјекиру чекај међу уши“). Итд.

у дикцију; зашто да не продужи то сликање уносећи и обичаје народне? А после, Његош је, и иначе, и волео да подражава народним песмама, и осећао потребу да изнесе праву слику свога народа. Што се првога тиче, ми знамо да је Његош певао доста песама које су чисте и хотимичне имитације народних. Чак је прва његова песма таква била. Прича се¹⁾ да је Његош, још кад му је било ваљда петнаест година, певао некакву сатиричну песму о неким ђеклићким сватовима и певао је уз гусле кришом од стрица (стари владика Петар I), али га стриц слушао из своје ћелије и слатко се смејао несташности младог песника. Па толике друге: Кокот, Бој Руса с Турцима, Пјесма за Вида и Мирчету, Вук пријатељ овчи, Ударац на Мартиниће, Кула Ђуришића, Чардак Алексића;²⁾ и још су ове две последње из његовог зрелијег доба а не из прве младости. Његош је, уопште, сваки важнији догађај који се десио за његова живота (а све је о таквим догађајима реч у израђеним песмама), опевао тако у народном духу, и пуштао после песму кроз народ. Јер је Његош, поред све своје високе образованости, ипак остао „човек из народа“ и имао жеље и тежње као и сваки други Црногорац. А што се тиче потребе за сликањем народа црногорског, Његош је ту потребу одиста осећао. Ко год познаје Његоша, знаће колико је он горео од жеље да свој народ представи, да га изнесе у пуној боји, да упозна свет са њим. Зато је и писао ону Историју црногорску на француском, о којој смо још у почетку говорили. Најпосле, није ни то све. Није Његош једини

¹⁾ Лавров, 217, по Врчевићу.

²⁾ Овде би можда требало додати и ону изгубљену о смрти Смаил-Аге Ченгића (позната је она полемика која се поводом ове песме изродила). Тако и Црмничане (штамп. у Певанији Милутиновића, 1833, песма 25.), ако је т. ј. ова песма одиста Његошева. Милутиновић испод наслова њена бележи: „од Рада Томова Његуша“ (то је име песниково) али се не зна је ли њу овај баш написао или само издавачу саопштио.

осећао потребу да се у песничким делима сликају обичаји народни и имитују песме. Цело је време његово, цела епоха ондашња тражила то. Са свих страна се хтело да се књижевност што више приближи народу, што више буде огледало његово: то је оно доба потпуног триумфа народних песама, доба Вукова царевања у књижевности. Колико се то онда хтело и волело, мислим да се најбоље може видети из оних речи којима је, у једној прилици, сам Вук узгред пропратио Горски Вијенац. Говорећи, на једном месту,¹⁾ о нарицању у нас, он наводи многе народне тужалке и „јаукалице“ па између осталог и нарицање сестре Батрићеве из Вијенца, и пропраћа Његошеве стихове овако: „Ја нећу рећи да је ово сестра Батрићева или друга каква Црногорка све овако сложила или намјестила, али се за цијело може казати да овдје нема ни једне ријечи коју покајнице у Црној Гори нијесу говориле. Камо срећа да сви наши списатељи сва дјела своја, барем кад пишу о народнијем стварима, овако пишу народнијем духом и језиком! Онда би се и њихове умотворине по свијету хвалиле и славиле као народне што се хвале и славе.“ И, погледајте добро, овде Вук не хвали само језик песме него и дух њен: очевидно је да му се цела песма допала; све што је у њој годило му је; ишло му у вољу овакво Његошево сликање обичаја народних. А иза Вука који ово каже, стоје други који то исто осећају; цела публика стоји, којој је Вук, као што се зна, онда најречитији израз био. Његош, дакле, није једини овако гледао на сликање народа у књижевности, цела је епоха исте идеје имала, и није никакво чудо да се он за тим идејама поведе кад му је иначе тако згодно било да то у Вијенцу учини.

А после, Његош је не само волео него и зблиља сликао народне обичаје и нарави

¹⁾ Живот и обичаји народа српскога, Беч, 1867, стр. 176.

у Вијенцу. То се одиста јасно види. Вијенац слика истрагу, то је истина; али слика и обичаје, и то је такође истина. Г. Решетар, дакле, има у томе право.

Пре свега (у доказ томе, ваља нам опет начинити једну кратку анализу неких сцена Вијенца, ма и по цену да будемо досадни читаоцу), Његош је неке сцене навлаш тако обрадио, такав им облик дао како би оне, поред сликања истраге, могле и народ сликати. Од свију могућих начина којима је Његош могао, код појединих сцена, изразити своју идеју о истрази и ову представити, он је узео баш онај којим ће моћи и обичаје изнети у исти мах. Као год што је многе мотиве које је узео, прекројио тако да му истрагу сликају, тако је многе сцене које су истрагу сликале, дотерао тако да му и обичаје представе. Драшкову појаву, на пример, тако је дотерао. Он ју је друкчије могао изградити да није на сликање Црногораца мислио. Могао је начинити један прост дијалог између Драшка и владике, у којој би онај саопштио овоме резултат свога посланства у Млецима (јер то је, сећамо се, оно што је важно у сцени с Драшком). Али Његош улепша ту сцену и увећа је многим питањима и одговорима који немају никакве везе с Драшковом мисијом (зато и начини да Драшко прича главарима а не владици; главари су беспослени а наивни и радознали), унесе у причање све што је Драшко по Млецима видео, пребијајући се цео дан од тамница до позоришта, као Кањош Мацедоновић од трорице до четрдесетине. И све то само за то да наслика Црногорца у великој вароши, да покаже нарави и мишљења народна. Тако је исто радио и у појави (или епизоду, како хоћете) гатања. Оно алегорично предсказивање слободе црногорске и пропасти потурица које је у овој појави изнесено, могло се представити и причањем снова, како је то Његош већ и учинио на другим местима, али је овде песник хтео да покаже и празноверице народне, и зато појави онакав облик дао. Тако је

радио и у епизоду Вука Љешневоступца. Ону песму Чево равно, коју Вук пева а коју је Његош, видели смо, уметнуо ради веће апотеозе Бадњег вечера, могло је и коло испевати, као што пева и све друге које су исте врсте и смисла и из истог узрока уметнуте: али је Његош хтео да му има ко у Вијенцу уз гусле појати јуначке песме (што игуман поје, није песма јуначка), да може у слици изнети овај специфично српски обичај („ђе се гусле у кућу не чују, ту је мртва и кућа и људи“). Тако је Његош радио и у појави покајница која је врло леп пример за ово. Требало је изнети убиство Батрића (знамо зашто), али се то могло на сто начина учинити. Могао је на пр. један брат Батрићев изаћи да нам то убиство саопшти, да то јави главарима, просто, као вест: бар је Батрић имао браће (седморо још, видели смо) и Његош је могао извести Радула, или кога хоће другога, да нам то каже. Али је Његош хтео да узгред и један обичај покаже, хтео нарицање да имитује, и зато целу сцену у нарицању извео, у том облику саопштио све што је требало саопштити. И зато није хтео брата Батрићева да изведе него сестру његову; није пустио момка да иде на „покајање“ јер момци то ређе чине, и горе, суровије,¹⁾ него узео жену, покајницу, и то сестру, јер овима то боље доликује и код њих то иде поетичније, лепше, нежније. И, приметимо још и то, Батрић нема сестре, по народној песми, него му је њу сам Његош дао и само у тој цели. Његош је очевидно хтео да у овој сцени представи једну оригиналност црногорског живота, један чист црногорски обичај, и рачунао је с правом да му то треба учинити кад му се тако згодна прилика за то

¹⁾ Кад из другиж мјеста иду мушкарци на покајање, они се поређају један за другим приметивши пушке наопако, а једнога између себе изберу те нариче и јауче иза гласа; кад се прикуче близу гроба или куће покојникове, онда потрче сви без реда и зајачу у глас сви како који може.“ Вук (Живот и обичаји), стр. 155.

дала. Исто као Мериме у Колумби, у причи чија се радња дешава на Корсици: кад је већ о тој земљи реч, дај да изиђе и једна *vocepatrice*, да се откука и једна *ballata* корсиканска. Тако је исто Његош дотерао и појаву бабе. Баба је агенат новог везира, видели смо, и само зато излази да покаже тајне слутње овога. Његош је могао ма каквог обичног Црногорца да узме за ту улогу агента (ако му је, уопште, и требало агента изводити) али је он баш хтео бабу, вештицу или назови — вештицу; хтео да прикаже цело народно веровање у вештице, и зато на онај начин извео сцену. Све, наравно, врло лепо мотивисао, уз то. Тако је, најпосле, Његош обрадио и појаву на бадње вече. У њој је, то знамо, хтео да изведе онај контраст веселости на дому и покољ на пољу, баш на сам дан догађаја. Али како се на тај дан врше на дому многи народни обичаји, Његошу је било врло zgodно да и те обичаје наслика и зато је до оне пуноће развио појаву. Његош је, дакле, многе сцене које су му биле потребне за излагање догађаја, удесио тако да и сликање обичаја обухвате.

Сем тога, а у приликама кад није могао сцену тако удесити, он је у њу уносио по који епизод, независан али мотивисан, који би насликао још који обичај, још коју црту из живота. Тако је, на пример, унео, у сцену тројичанске скупштине, оно кад главари гађају пушкама; осећао је потребу да наслика Црногорце кад гађају у нишан, да живо и у слици представи оно што Мићуновић само помене како се, увек о Тројицама, „врсни момци купе, стријељањем да се надмашују“. Тако је, даље, у појаву сватова унео ону песму: Не плач', мајко, дилбер Фатиму; кад је већ предузео да изнесе мухамеданце како певају, дај да начини и једну песму у њином духу (јер ово је очевидна имитација мухамеданских „женских“ песама), али је и то све лепо мотивисано зашто је као та песма унесена¹. Тако је, најпосле, у

¹ в. прозу после ст. 1854.

појаву бабе унео класичну фигуру попа Мића. Трбало је да неко доведе оних три четири стотине Цуца, и Његош је употребио баш Мићу зато, улучио прилику да једног попа црногорског представи. И тако, можда, даље.

Све ово, да сведемо целу дискусију о предмету Вијенца и завршимо овај сувише дуги део расправе, показује да је Његош имао две тежње у Вијенцу. Хтео је и да слика догађај, и да слика народ; и постигао је и једно и друго. Које му је од овога двога било главно; да ли је и једно и друго имао на уму пре но што је почео писати, или је једно имао одмах с почетка а друго му се јавило у току рада, то не знамо: али што знамо и што можемо поуздано рећи, и то као коначну реч по овом питању, то је да је Његош имао две концепције о садржини и циљу свога пева.

Али, кад смо већ у овој глави истицали колико је сликање народних обичаја учинило Његошев спев националним, ми не можемо да, поводом тога, не вежемо ову главу за прву у којој смо такође дотицали овај национални карактер пева. Тамо смо, ако се сећате, говорили о стварању једне народне епопеје и жељи коју је старија поетска генерација имала да њу изведе. Рекли смо још да су за ову епопеју два услова била потребна: први је да предмет буде великог националног значаја, и други да обрада његова почива на синтези народних песама; и рекли смо још да је Његош у Вијенцу оба услова испунио. Додајмо сад да је и трећи услов био потребан, или бар да је поменута генерација песничка много на потребу његову полагала, а тај је да у народној епопеји буду насликани сви народни обичаји. Сам Бранко који је био најбољи представник те генерације и који је о епопеји (он ју је звао епос) најчистији појам имао, говорио је: „српски епос треба да буде онаки као што је грчки, да у њему буду уплетени сви наши обичаји“.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Е лепо, Његош је у Вијенцу и тај трећи услов испунио.

А композиција у Вијенцу? (Са питањем о јединству иде и питање о композицији; Г. Решетар их је, видели смо, уједно расправљао, и ми, кад смо у почетку изложили мишљене његово и о овој страни Вијенца, треба да одмах дамо и наше о истом питању). Каква је композиција у њему? Добра или рђава? Је ли онаква како ју је Г. Решетар оценио?

Пре свега, напоменимо да се композиција не мора гледати само у оном у чему је Г. Решетар видео. Он је испитивао предмет и циљ Вијенца, гледао је ли сликана истрага или су сликани обичаји, и само према томе судио о композицији. Он је пазио само на композицију у целини а не на композицију у детаљима. Он је ту, у осталом, имао потпуно право, али неће бити право да и ми само по томе судимо Његошу. Потребно је каткад и у ситнице загледати ако се хоће потпун појам о вештини композиције једнога песника. Учинимо и ми то и загледајмо како је Његош неке сцене сложио. Погледајте само на оне контрасте које је он један уз други стављао и обилато их по књизи просуо. Појаву покајница је н. пр. одмах иза појаве сватова метнуо; сам Г. Решетар каже: „овај приказ жив је контраст пређашњему: иза веселијех сватова ето тужнијех покајница.“ Или онај контраст у песмама сватовским, оно кад Турци певају своје јунаке а Срби своје али тако да јунаци једних одговарају јунацима других; тамо Гергелез, Илдерим, Алија и Тале, а овамо Марко, Милош, Комнен и Новак. Или онај што смо раније истицали у појави на бадње вече. И тако даље; има их пуно. Сетите се, после, како је Његош кола распоредио, јер и то је важно за наше питање, и ту се види композиција Његошева. У многим детаљима, дакле, композиција Његошева је добра и заслужује хвалу коју смо видели да јој је Г. Решетар одао.

Али композиција у целини, далеко је од тога. Његош ју је покварио уносећи сликање обичаја. Да је остао само на излагању догађаја, била би добра. Овако, са две концепције и две тежње, које су му обе биле драге и између којих је неодлучно оклевао и за обема се поводио, он је композицију упропастио. Сцене су (сетимо се само Драшкове) нарасле несразмерно, прошириле се уплетањем излишних епизода (поп Мићо, и др.) до недопуштених граница; дигресије су преправиле дело споредности заклониле оно што је главно, екскурсије од предмета сакриле предмет који ни иначе није био увек бог зна како истакнут, и цела ствар испала тако да се оно што је најглавније у њој, готово никако и не види. Двострукост концепције (као и још неке ствари, како ћемо доцније видети) учинила је да композиција пропадне, и композиција одиста не ваља.

Ми рекосмо најтежу реч. Г. Решетар је, решивши питање о композицији у корист Његошеву, био радостан скоро (држим, врло искрено, да ми никакву сенку не бацамо на саветност његова испитивања кад ово за њега кажемо) што га је тако решио, и са једном мало нервозном и доста видљивом веселашћу похитао да нам то саопшти, не би ли и нама лакнуло кад чујемо да је наше најбоље књижевно дело и са ове стране беспрекорно. Кад је нама, на жалост, суђено било да ствар друкчије сагледамо, ми бисмо се, држим, и сувише огрешили о високи појам који о критици имамо, кад бисмо и за тренутак покушали да ствар на силу улепшамо. Треба увек искрено рећи, за великог као и за малог нашег песника: то је једини пут којим критика може показати да воли и поштује нашу књижевност. Сент-Бев је једанпут поредио критику с клиником, „којој, каже, ни здрави не могу свакад измаћи.“ А на клиници, то знате, нема милости; лекари се ни најмање не устручавају пред болесником, ма ко он био.

За утеху пак нама свима који волимо

Његоша, лодајмо још да су се и други велики песници гршили каткада о композицију. Класичан пример за то: Шекспир са Млетачким трговцем.

III.

Пређимо сад на радњу у Вијенцу. Кад смо у прошлој глави видели какав је предмет песник хтео да представи, погледајмо сад и какву је радњу, какву интригу унео у спев да то учини (ред је да у свакој глави по једну страну Вијенца испитамо, по један део грађевине прегледамо). Његово је било да представи истрагу потурица: је ли радња којом је он то представио, пуна, развијена, заплетена, интересантна, онаква као у драми или роману; или ту никакве радње и нема, него место ње само слике које некако само уопште догађај представљају?

То нам је у осталом лако видети. То смо ми, управо рећи, већ упола видели. Трагајући за предметом, ми смо скоро и радњу познали. С тога сад можемо ствар укратко прећи. Сетимо се анализе коју смо у прошлој глави дали, гледајмо у њој радњу а не предмет, и одговор на горње питање указаће нам се брзо.

Радња Вијенца има да представи начин којим је извршена истрага потурица. Истрага, међутим, (према оном како ју је Његош замислио) чека само на акцију владичину. Кад се владика реши на истрагу, истрага ће почети. Владика је најглавнији чинилац, и од његове одлуке зависи све. То значи, цела радња Вијенца своди се на владичину одлуку, и ова је одлука најглавнија ствар у делу. Кад је пак она најглавнија, онда је њу требало као такву и обрадити. То јест, узети само њу преда се и истаће је, а све остало њој потчинити или, ако то с њом нема везе, избацити. Требало је да цео спев владичину акцију износи, да свака појава црта по једну мену владичина одлучивања.

Тако, међутим, није у Вијенцу учињено. Пре свега, има појава које износе стање после владичине одлуке (појаве на

бадње вече, божић и ново лето; и појава игумнова); после, има оних које само народ сликају (сватови, покајнице), дакле нешто што је сасвим независно од владичине акције;¹ најпосле, оних које алегориично представљају сам догађај; (снови, гатања) и тиме се потпуно издвајају из самог система радње; има још и епизода и сваковрсних дигресија (поп Мићо и др.) које с радом немају никакве везе, јер је немају чак ни с предметом: и све то, све те појаве и епизоди, излазе ван оквира праве радње. Те појаве, додајмо још, хватају пола спева од прилике, и још више; значи да је пола спева, или већи његов део, за радњу пропао. Само је, дакле, један мањи део за радњу употребљен; само у неким појавама, радња нашла места. Па и ту каква је? И ту, на шта се своди? Прегледајте у памети те појаве, угледајте њихову праву садржину према оном како смо је ми раније објаснили, истакните у свакој баш оно што владичину акцију слика, и саберите све: каква ће вам се радња указати? Ево каква. Владика, најпре, увиђа потребу устанка (тројичанска скупштина); затим, хоће, пре но што би устанак кренуо, да се обавести од кнезова о могућим последицама његовим (појава с кнезом Радом); даље, хоће да чује потурице и њихово мишљење, па тек онда да се реши (договор с потурицама); после, кад је већ видео да од договора нема ништа, он је готов да кида с Турцима, и он нам то и каже (појава везирових гласника); и онда, шаље посланика да тражи помоћ од Млетака (Драшкова појава); јоште, како је цела његова одлука била само у начелу а извршењу није био означен рок, он се, поводом једног догађаја, одлучи да одмах почне устанак (појава бабе); нај-

¹ Истина, Његош је, изгледа, и народ убрајао у чиниоце истраге, али то само изгледа: народ у Вијенцу ни у колико не утиче на владичину одлуку, дакле не улази у радњу спева. Није ни потребно било да народ то чини. Народ се могао састајати из самих чанколиза (сватови), или из оних који ће да се убију из очајања што истрага не почиње (покајнице), владика би ипак кренуо истрагу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

после, заклиње главаре свечано да ће поћи у бој тако им Бог помогао (појава заклетве). Ето то је цела радња у тим појавама, верно изложена; и та радња, као што се одмах види, није пуна. У тим појавама нема интриге на какву смо се ми у роману и драми навикли; нема никакве јаче историје, љубавне или које друге, која би опомињала на садржину романа или драма; и владика не ради оно што би радио као главно лице у роману и драми. У оним пак појавама које смо најпре прешли, тога још мање има. Кад сведемо све, кад скупимо садржину и ових и оних појава, кад дакле саберемо целу садржину Вијенца јер ми смо је целу прегледали, онда можемо рећи да је радња Вијенца већим делом заустављена и одсутна, да је дакле скоро и нема, а после, у оном другом делу, у оном мањем остатку, да је слаба, оскудна, неразвијена, ситна, кржљава, нешто развучена, скоро празна, готово никаква¹.

Па онда, кад смо већ одговорили на постављено питање, хајмо и даље; и кад смо већ карактерисали радњу у једном погледу, карактеришимо је и у другима; загледајмо, наиме, не колико је она пуна него и колико је добро састављена. И немојмо, при томе, Његошу ништа кроз прсте гледати; не устручавајмо се и даље задржати наше строже мерило; пооштримо, шта више, наше захтеве, и ако би их можда требало ублажити, пошто сад у детаља улазимо и почињемо ствари на ситно цепкати. Тако великим песницама као што је Његош, не треба ништа опраштати.

Запитајмо се, на пример, је ли и оно

¹ Ово што ми сад кажемо, рекла је и ранија критика. Рекла, у осталом, тако да се не зна је ли рекла. Она, наиме, није видела предмет, па наравно није могла опазити ни радњу; значи, о радњи није могла ни говорити. Али кад је наша да чак ни предмета нема, онда је наравно било јасно да ни радње нема. Критика је управо своју мисао посредно изразила. Ми смо, међутим, сматрали за дужност да то чистије представимо: одвојили смо радњу од предмета и третирали свако посебице.

мало радње у Вијенцу увек добро замишљено? Је ли цела владина акција лепо мотивисана и оправдана, и кад се у њу дубље загледа, и кад се немилостивије третира? Је ли све што владика ради, сасвим умесно и природно, или има у томе нечега мало чудног и донекле нелогичног? Владика н. пр., на госпођинској скупштини, пита кнезове о расположењу братства према намишљеном делу. Лепо. Нећу да питам како владика није могао бити о томе сâм тачно обавештен, али зар је морао ствар онако не знати како по појави изгледа, кад то сви главари знају и сами погађају? Зар није могао, и он као и остали, сâм да погледа, па да га кнез Раде не дочека онако сурово? Оди ста тај његов поступак не чини се до краја разумљив. Тако ни онај други, оно кад зове потурице на договор; и још мање је овај разумљив. Јер, угледајмо добро овај поступак, знате ли шта владика њиме хоће, зашто зове потурице? Да их склони на покрштење, да их наговори да приме хришћанску веру; да обрлати на то њих који су, две стотине година, расли и рађали се у мухамеданској вери, и који ону другу, хришћанску веру, презиру, сматрају за нижу, за веру робова, раје! И то владика мисли да их обрлати; он се томе нада! И још му лепо каже сердар Јанко да ће то залуду чинити: „што се, каже, црним задоји ђаволом, обешта се њему до вијека.“ После, ни онај трећи поступак владин, није баш јако оправдан, оно што се обраћа Млецима за помоћ. Владика је могао унапред знати да му Млеци (какви Млеци!) неће хтети ни у чему помоћи, и није имао разлога да на њихов одговор чека да би кренуо устанак. Ни по историји (бар колико се данас зна, а сумљам да ће се то потврдити и кад се више буде знало,) он на то није чекао, као што није ни с потурицама преговарао. Најпосле, ни оно није баш вешто измишљено што се владика одлучује на акцију тек кад се завера прокљуви (појава бабе). Какав је

то завереник, можемо с нешто права да се запитамо, који, да би ушао у акцију, чека да му најпре непријатељ план његов сазна! Владичина акција, дакле, није до ситнице оправдана, није до краја логична. Што значи, да ни сама радња Вијенца није увек лепо замишљена и изведена...

Овим смо питањем (има ли радње у Вијенцуу или не) дошли врло близу другог једног питања о Вијенцу, близу једне старе теме на коју се увек падне чим се о овом спеву говори, наиме: је ли Горски Вијенац драма? боље рећи: је ли радња у њему драматична? И још, не само дошли до питања, него одмах и одговорили на њ. Јер кад је радња Вијенца овако празна и ништавна, она није ни драматична. Да не говоримо дуже Његош сам је то увиђао и рекао једанпут. Рекао узгред Г. М. Бану кад је овај 1849 по једној дипломатској мисији кнеза од Србије на Цетиње долазио. Ово су те речи Његошеве: „мени се може пребацити да Горски Вијенац није права драма; да владика Данило, главно лице у делу, непрекидно умује а никако не дела, и да њиме замишљено дело успева пре благодарећи случају него његовом труду.“¹

Питање ово о драматичности радње и пре нас је било решено, и то овако како и ми сад рекосмо, али није, као у осталом ни код нас сад, расправљано у довољној опширности. Вуловић је рекао: „нико неће рећи, ко зна шта је драма, да је Горски Вијенац драма“; и то је готово све што је о овој ствари рекао. Г. Решетар је говорио опширније, помињао независност појава, одсуство драмских јунака и др., али ни то није толико колико треба о овако деликатном питању, а после, њему је сметало и оно његово неги-

рање предмета те није могао ствар задовољавајући да представи. Други су још мање рекли¹. Међутим, није право да се једно, за Вијенац овако важно, питање пређе са неколико кратких и резервисаних реченица које ништа не кажу једном обичном читаоцу. Ја сам, у осталом, увек пријатељ подробнијих објашњења и радо бих се ако читаоци допусте на овом питању који тренутак зауставио. Тим пре што је ово питање у основи оно исто (само у другој форми) које смо, одмах у почетку, као предмет ове главе истакли а које нам је још потребно расправљати. Читалац је могао опазити, у осталом, да смо ми наш ранији говор прекинули.

Каква треба да је радња у једној драми? Пуна, наравно, јака, заплетена, непрекидна кроз цело дело; да се везује за сваку појаву и у свакој помиче у напред; да је усредсређена у драмском јунаку; да из деловања овога проистиче сваки њен део; да је све у њој овим деловањем снажно мотивисано, итд. Како је још стари Волтер рекао: „Све треба да је радња у једној трагедији. Свака појава треба да служи да заплете или расплете интригу, сваки говор треба да је припрема или сметња.“ За историску драму, која уз то има и историске догађаје да изнесе, важи то исто. Зато се обично унесе у њу понека љубавна историја, каква приватна авантура која се удеси тако да баш она проузрокује и рађа историјски догађај. Кад је потребно драматисати какав народни устанак (узимам случај исти који је у Вијенцу), устанак се увек представи као резултат једног приватног доживљаја самога главнога јунака. „Од Корнеља и Расина, каже један француски критичар, свака историска драма своди се на једну обичну интригу из романа уплетену у причања историска.“ То што он каже, није правило само у земљи Корнеља и Расина него и у свакој другој где се историске драме пишу. Често је још та изми-

¹ Ово цитирам по Лаврову, 345, преведећи, а не по оригиналу Банову (Преодница, бр. 7. Подаци о П. П. Њ. од М. Б.) Какво је стање наших јавних и приватних библиотека, ја сам раније дуго тражио ову београдску „Преодницу“ али је нигде у Београду нисам могао наћи.

¹ Г. Цар је н. пр. само парафразовао Вуловића, на овом месту.

шљена интрига тако развијена да се историска причања губе запостављена и забачена, свде на улогу премалену, на једно ништа управо. „Шта је историја? говорио је Дима отац. То је клин о који вешам слике.“

Како је међутим, имао Вијенац да изгледа па да оваку радњу има? Скроз друкчији него што је. Требало је одиста да владика не умује онолико него да више дела, да се почето дело не развија случајем него његовим властитим трудом. Требало је још да се једна заплетенија интрига веже за владину личност, и да се из те интриге и владине акције развије историски догађај. Кад је већ Његош замислио ствар тако да владика неће устанак док га сви остали желе, он је могао пустити с друге стране да догађаји у спеву тако теку како би владика све у веће неприлике доводили што он даље остаје неодлучан, све више га тиме подстицали на акцију, док га најзад један јачи последњи удар не би одсудно преобратио и натерао да једном за свагда прекине с потурицама. У Пери Сегединцу (да наведем један познат пример од драма које народне устанке изнесе), Пера у први мах неће да устаје на ћесара док други хоће (исто као и наш владика), али се за то време развија читав један приватни роман, једна јача интрига (неки момак заволи његову кћер, и она њега, и мати пристаје, и има један интригант којем је то криво, и тај наведе онога да се опире Периним мирољубивим намерама која најпосле захвати и Перу и примора га да мачем нападне на свога несужењог зета и да га убије) — и тек после тога, управо услед тога, и Пера се одлучи да војује против ћесара. Његош је могао, тако исто као Г. Л. Костић, измислити тако нешто за владика као онај за Перу, и створити један лични мотив за владину одлуку, један лични интерес који ће изазвати потребни душевни прелом у њему. Можда чак није морао ни измислити него само употребити један готов мотив који му је

пружала песма и историја. Знамо, на име, да су Турци, кад је владика Данило једанпут (то је било непосредно пред истрагу потурица) ишао у Зету да освешта једну цркву, на веру ухватили владика, везали му руке наопако, одвели у Подгорицу и хтели на колац да га набију, па га једва после народ откупио и ослободио. Да је овај мотив експлоатисао, Његош је могао развити радњу налик на оно како је то Г. Костић учинио. Могао је н. пр. пустити, док владика с почетка наивно верује у помирљивост Турака, да се са турске стране развија једна завера противу владике а с црногорске да јача незадовољство противу њега; да овај, услед тога, и сам све више стане нагињати устанку; и да се најпосле, кад га Турци заробе, потпуно освести и види заблуду своју, и кад га пусте, да и сам тражи коначно истребљење потурица. По народној песми, тако и јесте било, и владино ропство је тамо прави повод устанку. Његош је тако исто могао замислити; и да је то учинио, радња би била развијена, ситуације би представљале једну душевну борбу, владика би био драмски јунак, и цела би ствар испала одсудно драматична. После, Његош је и без тога могао извести ствар драматично. Није морао само на владика као на драмског јунака помишљати, могао је овога и у другом којем лицу наћи. И то би још боље било. Песници често узимају неважније историске личности за драмске јунаке. Његош их је могао наћи међу Мартиновићима, на пример. Ето, они имају ону авантуру са Ружом Касановом, која би се врло згодно дала употребити за драмску мотивацију догађаја, и ако би дала сасвим други карактер Вијенцу. Они, на име, убијају онога Алића који је одвео Ружу; Алића, међутим, остало је још доста, и да је само један позвао на освету, све би им се потурице одмах придружиле, и устанак је могао да плане отуда. Истрага се, дакле, могла мотивисати овом авантуром. Сама авантура, пак, пружа много грађе за драму, и то за дра-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

му интересантну, нову, оригиналну. Ја нећу да предпоставим да је један од Мартиновића заљубљен у Ружу (са том љубавном историјом, ствар би се, истина, могла добро драматисати, али би се, бојмо се, свела на једну обичну мелодраму, на један банални позоришни комад с Турцима и јаничарима), него баш да се држим само онога што је сам Његош дао као податак, и верујем да би се могла лепа драма створити и од тога. Представите себи једну жену младу, лепу, добру, сасвим на свом месту, једну Ружу која је права ружа, али удату за човека врло зла и опака, за Касана који је „брука неваљала.“ Та жена сирота види да не може с њим дуже да живи, дошло јој је да бега у свет, по што по то, ма и турцима у руке пала. Нађе се одједанпут један Алић, млад, леп, од добре породице, заљубљен у њу, и она онда, ма да је он Турчин, из невоље а можда и из љубави (јер ко зна? „ћуд је женска смијешна работа“), утекне с њим. И сад долазе Мартиновићи, којих се та ствар, лично, ни најмање не тиче, али који из принципа не даду, никако и ни пошто не даду, да Српкиња иде у Турке, и потрче за њом, стигну је и убију. Убију је! а „у Црној Гори највећа је срамота и најгоре убиство убити жену;“¹ и још такву жену! Представите себи јасно ту целу историју, изведите је у памети до краја, развите сваки од ових мотива до пуне радње и јаке ситуације, замислите све осећаје и душевне борбе ових лица онакве какве би морале бити, уобразите све у форми и важности сцена и чинова, па ћете угледати једну крепку и свежу драму. Оно н. пр. замислите шта Ружа осећа у Касановој кући; оно, даље, кад се Турчин прикрада и кад „нешто међу собом главе;“ кад Мартиновићи све то гледају и договарају се; катастрофу после и освету Алића (оригинални мотиви крвне освете); свршетак, најзад, кад Мартиновићи иду оборене главе од срамоте што су убили жену а свет се уклања пред њима (као пред оним Ста-

нојлом у Кумовој клетви Г. Веселиновића), све док не покају грех ослобођавајући земљу од потурица. Камо срећа (ако смемо тако да кажемо) да је Његош тако некако замислио радњу свога пева; да је то од прилике узео за основ овоме, а владину акцију пустио да само обавија и заокружује овакву драмску слику! Тиме би створио драму у којој „интрига из романа“ није само зато да случајно изазива историске догађаје, него и зато да их алегорично представи, да им као символ служи. Затим, да и Мартиновиће оставимо. Његош је и иначе могао наћи драмске мотивације устанку; у Батрићевој смрти, на пример. Кад Батрића убију, и сестра му се убије од жалости. Није је, међутим, требало пустити да то учини. Она је могла изазвати устанак и њу је Његош за то могао употребити као год, према оном како горе рекосмо, и Мартиновиће. Или кад се већ убила, могао је неки њен брат, или и сам њен „ћед“ Бајко који то све својим очима гледа, позвати народ на оружје и за час запалити устанак. Нек се владика размишља, буна је могла планути сама, овако, спонтано, неочекивано. У Шилерову Виљему Телу, док Тел још и не помишља на какву акцију, Мелхталов син, чим чује да су му ослепили оца, одмах хоће устанак, одмах склапа савез са Фирстом и Штауфахером и заказује онај састанак на Ритли који је у ствари сам устанак и једна од најважнијих ствари у драми. Његош је могао убиство Батрићево тако исто да експлоатише као Шилер слепило старог Мелхтала, и да пусти да радња тиме изазвана нарасти до исте важности до које је Шилер своју догонио; нити би тиме променио основни карактер свога дела, бар не много. Најпоследње, да ни то није учинио; могао је још у једном од употребљених мотива наћи драму. У Мандушићевој љубави, мислим; с неким јачим изменама, у осталом. Претпоставимо да Мандушић није заљубљен у Милоњићеву снаху него у неку Мустафићеву девојку, у кћер којег потурчењака.

¹ Коментар Г. Решетара, код стиха 498.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Он би ипак пристао с владиком да убија потурчењаке. Нека н. пр. убије оца девојчина. То би био извор једној врло лепој драми, драми љубави и дужности, сценама Корнељева даха, онаквим као што су у Сиду. У свему овом што изнесмо, Његош је могао наћи грађе за драму, од свега тога могао развити пуну драмску радњу. Приметите још да смо се ми, дајући ове комбинације, држали само оних података које нам је сам Његош пружио, а колико би их се још могло наћи да их човек сам измишља! Свеједно. И ово је, држим, доста да се види какав би Вијенац имао од прилике да изгледа па да на драму личи, на драму у пуном смислу речи.

Међутим, Вијенац, у овом погледу, врло је далеко од тога да на драму личи. Његош, не само што није драмску радњу дао него и (намерно или не, зато што није хтео или што није умео) све отклонио што је њу могло произвести. Ове исте мотиве које смо ми себи допустили да развијемо до важности једне драмске интриге. Његош је оставио без икаквих последица по радњу дела. Ропство владино, на пример, сасвим је избацио из сфере оних догађаја који на истрагу утичу, и претпоставио да је оно било на читаву годину дана раније од прве појаве у Вијенцу. „Час проклињем лањски по сто путах у који ме Турци не смакоше“, каже владика сам за то ропство.¹⁾ Аферу Мартиновића и Руже Касанове није чак ни призором представио него само у једно причање унео; и после, оставио и то без дејства по радњу. Ни један од Алића не чини тога ради никаква квара Мартиновићима, нити прстом макне да освети брата. И не сећа се тога, него оставља само Аци-Али-Медовићу кадији да се једанпут тога опомене.²⁾ Мотив о смрти Батрићевој Ње-

гош је такође оставио бесплодним: нити се браћа свете, нити ђед Бајко речи о томе каже, као да Батрићу нико од ових није никакав род. Тако и мотив о Мандушићевој љубави. Све те мотиве одмах је упустио, и ако је био тако близу да их лепо разради. Његош изради ствар донекле, некад је дотера и до праве драмске ситуације (појава сестре Батрићеве), али пусти да пропадне без цели и без утицаја. Да грађу за драму, али је одмах забаци. И није само то што забаци. Он и оне елементарније ствари без којих се не може извести једна радња, драматична или недраматична, он и њих остави неупотребљене. Ни оне основне моторе који крећу људску душу (љубав, крвно сродство, и др.) а на којима сваки песник заснива и гради интригу, он не пусти у акцију. Залуду су Алићи браћа ономе Мују; залуду кнез Бајко ђед покајници; залуду Касан муж Ружин; залуду Мандушић заљубљен у Милоњића снаху: нити се, код Његоша, брат залаже за брата, нити дед за унуку, нити муж за жену, нити момак за „злато своје.“ Све оно на чем ваља да почива интрига, Његош је изоставио просто. Целу ону машину, сложену, јаку, гломазну, којом песници крећу све пружине у својим драмама, Његош је гурнуо у један ћошак да стоји прашњава и зарђана. И онда се, наравно, десило то да Горски Вијенац остане без драмске радње и (ја сам рекао горе да се ми, овим говором о драми, нећемо улалити од предмета који смо, одмах у почетку, свој глави наменили) уопште без икакве праве радње.

Зато је у осталом (нек нам се допусти да још нешто додамо уз овај говор о драми) Његош у неколико и кажњен. Има више од педесет година како је Вијенац написан и ипак, ни на једној позорници, није био представљан. Кад год се на његово представљање помишљало, увек се одмах и одустајало чим су се људи сетили како му је радња недраматична. Критика се чак одсудно противи овом представљању. „По себи се разумије, вели Г. Решетар,

¹⁾ Вијенац, ст. 86 и 87.

²⁾ „Него хајте, од земље главари,

„Међу собом да начин видимо

„И смиримо двије породице...

„Па Бајице и браство Алиће“ (ст. 723-724).

Бајице су Мартиновићи.

да се Горски Вијенац не би могао никакo приказивати.⁴ Ја сам на другом једном месту имао прилике да о томе опширније говорим, и не мислим се враћати на оно што сам тамо рекао, али бих радо додао овде нешто. Потребно би, наиме, било да се Горски Вијенац представља, потребно ради његова разумевања и значаја. Сасвим би нам он друкчији изгледао да га на позорници гледамо. Пуно је ствари које нам се при читању омичу неопажене а које у ствари чине праву боју његову. При читању (ја мислим на обично читање а не на студију), ми видимо призоре у главном али не потпунце: њихов потпуни рељеф, живост оцртане ситуације, праве димензије сцена нису ствари које нам се јасно указују¹. При читању, даље, ми пазимо само на лепоту стиха: који од јунака те стихове говори, нас се не тиче, а сасвим би нам друкчије карактери изгледали да и то видимо. При читању, најзад, ми не видимо ни декор сцена, а декор је овде, видели смо, често карактеристичан. И тако даље. У нашој читалачкој имагинацији, слика Вијенца једе се и крњи, рељеф се његов деколорирше и бледи, контуре његове ишчезавају, физиономија губи сјај и израз, димензије се сужавају, величина његова смањује. Свега тога, међутим, не би било да се Вијенац представља (наравно, лепо представља). На представи, ситуације увек постају живље, декор је непрестано пред очима, карактере може публика сваки понаособ да прати.

¹ Ево н. пр. једне од димензија које при читању не видимо: колика је, наиме, маса народа у појединим позорницама. На госпођинској скупштини има стотина Црногораца и Турака на сцени (в. ст. 719,720); на тројичанској још више ваљда, јер је сабор; кад поп Мићо доводи оне Цуце има их три до четири стотине (проза после ст. 2044), а кад Мартиновићи долазе као победници има пет шест стотина Црногораца с њима (проза после ст. 2582). Према овом треба замислити и остале појаве. У појави покајница н. пр. јамачно је све женскиње из породице (само „снахах“ седам) и много из околине (такав је обичај). У сцени сватова је цела Ријека ваљда (најугледнији Турчин с Обода удаје своју рођаку) и многи су и уз пут пристали.

На представи би Вијенац повратио своју првобитну слику и синуо у пуној светлости. А ми смо дужни да прилику за то пружимо најлепшем делу наше књижевности.¹

Београд.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Како је Толстој писао Васкресеније

— Боривој Поповић —

Међу савременим романсијерима мало који тако и толико занима свијет, као снажни геније Лава Николајевића Толстоја. Његови романи, богати резултати силног посматралачког дара, са непосредном опсервацијом средине, у дубокој студији душа и прилика; неисцрпни извори тема и подробног градива, са вјештачким и одмјереним склопом; отишли су широм бијела свијета, на свима модерним језицима, у све друштвене слојеве. Јака и опсежна интелигенција Толстојева, и велика и видна даровитост његова, прелазе са поља лијепе књижености, дубоко зала-

¹ Кад би се хтео представљати Вијенац, тешко би му се могло наћи довољно представљача. За једну стару француску мистерију помиње се, скоро као чудо, да је требало 485 представљача, и говорило се да се ту „половина једне вароши окупља да забавља другу.“ За Вијенац би их требало још више, и кад би се у Црној Гори играо, скоро би се могло рећи да би ту половина земље забављала другу. Тешко би, управо немогућно, било наћи позорницу и удесити потребно (и иначе има незгоде: владика нпр. у божићној појави, јаше коња у трку). Ми немамо онакве позорнице као Французи у Оранжу, на којој глумац изгледа „као какав дилипутанац у празној Кристалној Палати“, али би се могло (као што је у осталом, и у Оранжу) играти на пољу, на ледини, под ведрим небом. Какво би дивно дејство било, за ону сцену нпр. кад игуман долази, да прави и истинити месец изиђе („излази мјесец“, каже се за ту сцену)! Од наших представљачких дружина, најмногобројније је мостарско друштво Гусле. Требало би да то друштво једанпут одигра Вијенац, сад нпр. о пројектованој педесетогодишњици. Оно бар не би било у оскудици са потребним костимима.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

зећи у друштвене и филозофске рефлексије. У томе су правцу најинтересантнији његови погледи на религију, и они су њим, у пошљедње вријеме, тако јако овладали, да му се чак и белетристички радови бојадишу религиским колором или обрађују и примјењују тезу из ове филозофске области.

На основи Христових принципа и мисли узетих из Јеванђеља, у неколико измијењених у примјени разних вјерских секата, а препорођених у осјетливој и примчивој души и веома необичном критичном расуђивању Толстојевом, јављају се и његови погледи на друштво, односе и организацију његову.

Ти погледи, корјенита и обилна грађа за друштвену реформу, и ако често настрадали, налазе чврстог и поузданог ослоњаца у пространој маси руског свијета. Отуда се те Толстојеве мисли и налазе и у разноврсним вјерским сектама, а нарочито у вјери духовораца, за чију се је пропаганду Толстој и побринуо познатом обилатом потпором. Те су мисли, гледање „крз темперамент“ Лава Толстоја, као што би Зола рекао, добиле само одређеније облике и у љепоти израза његова, у једром и јасном излагању њином, примамљивију драж. Тако истакнуте оне иду непосредно и присно се преносе у многу раздрагану или недоуку руску душу.

Међутим оне разно занимају књижевне мисленике, и оне су она спорна страна, о коју се ломе бојна копља критичарска, у мишљењима често савршено противним. Докле на пр. *Крајцерову Сонату* једни кују у звијезде и препоручују погледе Позднишева, главног јунака у њој (или, тачније, погледе самог Толстоја) као нову вјеру, тражећи да се разради у црквене проповједи, дотле ћете наћи у оцјени једног њемачког критичара, љекара за душевне болести, како се *Крајцорова Соната* оглашује као „производ обољелог ума и дегенерисане душе“.

Тако су прошли: и *Јеванђеља*, *Спас је у вама самил*, *Наука и религија*, *Хриш-*

ћански дух и патриотизам и други његови радови који се занимају вјерским питањима. Јер његови погледи напуштају данашње поимање хришћанства и имају многих додира са Будизмом, за који се не вели узалуд да је најстарија и најновија философија, са Спинозом, код кога налазе праву хришћанску вјеру, и са другим неким вјерским сектама.

Али, мени није намјера да на широко говорим о Толстоју и његовом огромном раду. Моја је жеља много скромнија: да изнесем, на овоме мјесту, један ситан, али занимљив податак поводом Толстојева романа *Васкресенија*. А он опет има сврху, да очигледно представи како Лав Толстој пише своје романе у опште, а овај посебице, и како му је грађа фактична, изворна, из друштва узета.

Тај занимљиви податак пружају нам *Пол Боаје* и *Шарл Саломон* у својој књизи *A propos de Résurrection*, у којој се налази писмо неког особењака Андреје Васиљевића Лаптева, преведено са оригиналних манускрипта и одговор на њега, од Лава Толстоја.

*

Познато је, да роман *Васкресеније* није тако скоро написан, ма да је тек прошле године угледао свијета. Дуго је и дуго лежао код писца првобитно написани роман. Писца су задржавали нарочити обзири и, што је претежније, властито незадовољство, због чега није ни мислио штампати га. Па када је Толстој већ покренут на то, онда је поновном прегледу његовом, првобитни роман претрпио знатне измјене и добио много веће пространство. Па и само штампање његово у познатом листу *Њиви* (због цензуре знатно друкчије од тако званог лондонског издања) морало је често бити прекидано, због нове разраде пишчеве.

Узгред буди речено, тако несистематски и брзи рад, тако писање на кољену, свакојако је морало удити доброту дјела, те оно и нема оне вриједности, како је крупно оглашено и надалеко пронијето, и на коју смо већ навикнути код Толстоја.

Баш кад је Толстој довршавао трећи дио *Васкресенија* добије писмо од неког Андреје Васиљевића Лаптева. Тај Лаптев, непознати поштовалац Толстојев, овим својим писмом постаје нов сарадник у *Васкресенију*. Мисли су његове нашле скрупулозну примјену у роману, и као што ће се видети из паралеле, оне дају карактеристику оном чудноватом старцу, кога је Нехљудов нашао прво на дереглији, а за тим у прогнаничкој соби, кад је са оним енглеским путником обилазио затвор.

Хоћете ли да видите писмо:

„Баку, 6. октобра 1899.

Врло поштованом и врло умном Лаву Николајевићу поздрав са дубокил поштовањем, од Андреје Васиљевића Лаптева.

Лежи ми на срцу да вам се у неколико ријечи исповиједим.

Почео сам вјеровати 1869. г.

Христос је казао својим ученицима (*Еванђеље од Матеја*, XVI, 24; X, 38): „Онај који хоће да пође са мном, нека се одрекне самог себе, нека се натовари својим крстом и нека пође; а онај који не понесе свога крста и не пође за мном, није ме достојан; само онај који се одрекне неваљалаца и прељубника, да би са мном ишао, налик је на мене“.

Сваком је дакле од нас могућно да будемо налик на Христа.

Он је казао: „Ученик није нешто више него што је учитељ; и довољно је да ученик буде онакав као и његов учитељ“, т. ј. да треба сваки од ученика да буде савршен човјек, као што је то био и Исус Христос.

Христос је рекао: „Будите савршени као што је савршен ваш Отац небески“.

Ето због чега сам ја прекинуо са свијетом, са свима члановима вјере, са именом и презименом, и постао сам свој сопствен господар, и кажем: ја нисам од ваших; сам сам и свој сам“.

А за ова своја убјеђења позвали су ме пред суд, да одговарам.

Први испит.

- Скини капу.
- Пред ким?
- Пред влашћу.
- А која је највиша власт?
- Бог.
- Па, јеси ли ти, дакле, Бог?
- Не, нијесам Бог.
- Па кад нијеси Бог, што онда тражиш да скинем капу?
- Позивам вас да устанете.
- Пред ким?
- Пред законом.
- Пред законом? Ја га не познајем.
- Како ти је име и каквог си занимања?
- Занимање! Каквог сам занимања?
- Ти си ми дакле дао неко занимање?
- Ја нијесам.
- Па што ме онда питаш о занимању, кад ми га нијеси дао?
- Како се зовеш?
- Ја немам имена.
- Које си вјере?
- Које вјере хоћеш да будем? Кад ти кажем да нијесам од ваших, ја ти кажем истину, а ти вјеруј, ако хоћеш.
- Вјерујеш ли у Бога?
- Кога Бога?
- Како „у кога Бога?“ Бог је само један!
- Па лијепо, кад ти познајеш тог твог Бога, покажи ми га, па да и ја у њега вјерујем.
- Он је на небу.
- Јеси ли ти ишао да га тамо видиш?
- Нијесам.
- Па, ко ти је онда рекао да је Бог на небу?
- Молим те само без објашњавања!
- Без објашњавања? Добро, онда неће ни испита.
- Колико имаш година?
- Имам лијепих година, а за ружна и не знам.
- Који су ти родитељи?
- А треба ли све оно што је створено

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и дошло на свијет, све што постоји, да умре?

- Имаш ли оца и матер?
- Немам никога; ја сам сâм, ја сам свој.
- Одакле си?
- Ја немам свог мјеста.
- Али, ти признајеш цара?
- Кога цара?
- Александра II.
- Цар је цар, а ја сам ја; ја с њим немам ништа.
- Хоћеш ли платити порез на душе?
- Порез на душу? Зар си ми ти дао душу?
- Нијесам.
- Па кад ми је ти нијеси дао, зашто онда да ти платим?
- А хоћеш ли платити дуговања?
- Ја никоме ништа не дугујем; немам дугова.
- Али сваки мора да плати.
- Кад би сваки плаћао, онда не би било онога коме би се платило.
- Има цара.
- За мене нема. Цар је цар, а ја сам ја.

Други испит.

- Скини капу.
- Зашто?
- Зато што је овдје саслушање.
- То је ваше, мене се не тиче; ја немам никаквог саслушања; ја сам сâм, ја сам свој.
- Позивам вас да скинете капу!
- Пред ким?
- Пред судом.
- Суд? Ја га не познајем, и за то нећу да скинем капе.
- Скидоше ми је силом; а ја онда сједох на земљу.
- Предсједник:
- Оптужени, устаните!
- Ја нијесам оптужени.
- Устаните пред законом!
- Пред законом? За ме нема закона. Закон је створен за неваљалце, а не за поштене. Ја не мислим да сам кривац, јер ко се брани, сам себе оптужује. А ви,

ви ми не можете бити судије, јер сте и ви сами, колико вас год има, под законом.

Писар прочита документа.

- Признајеш ли да си крив?
- Зашто?
- Па због онога што је писар прочитао.
- А признајеш ли ти да си крив?
- Због чега?
- А због чега ја?
- За то, што си у пуној слушаоници...
- Јест, у пуној слушаоници, као и ти!
- Зато што си у слушаоници остао под капом.

— Нијесам хтио скинути капе због тога, што полажем на своје здравље. Овдје се пуши, пљује на под; пљувачка се помијеша са прашином, сасуши се и разнесе по ваздуху, па кад човјек скине капу, онда падне на главу и оде у мозак, те тако човјек изгуби ум. Тако свима вама који сте гологлави, поремећен је разум. Зашто ме мучите? Никад никоме од вас нијесам ништа учинио; нијесам крао, нити убијао, а ево сте ме стрпали у затвор са злочинцима. Па зар вам дакле није ум поремећен?

Зазвони звонце.

Настаде претрес.

„Оптужени је ослобођен; али ће се упутити у казанску болницу, да се подвргне прегледу, ради одредбе његовог умног стања“.

Прво виђење са лекаром, у болници.

- Је ли, Лаптеве, гдје си скупио све те глупости?
- Ја не знам ни о каквим глупостима.
- Па суд ми пише да ти не вјерујеш у Бога?
- А вјерујеш ли ти у Бога?
- Ја вјерујем.
- Па гдје је онда Бог?
- Свуда и на сваком мјесту у свијету, који је његова својина.
- Не, не, прико, варате се, кад кажете да се Бог свуда налази. Он би онда био

и у онима који убијају и који муче. Није, него!

Љекар упита:

— Па гдје је онда?

А ја му одговорим:

— Он је у сваком здравом разуму, у свакој доброј савјести; здрав разум и чиста савјест не чине зла; нити су саучесници оних који убијају и гањају.

— Слушај, Лаптеве! Ја ти желим само добра, али суд налази да си ти опасан члан по друштво.

— Опасан по друштво! Па пошљите ме онда тамо, гдје ми је право мјесто.

— Па гдје ти је право мјесто?

— Тамо гдје нијесте ни ви, ни ваш закон.

— Мени је непознато такво мјесто на земљи, гдје нема ни закона ни власти.

— Зар сам ја крив што сте се ви начинили једнаким боговима, што сте завладали земљом и људима, да их послите сматрате као своје лично добро? Заначија ради што му је воља са производом руку својих; или прода, или разбије, а неће због тога бити одговоран пред законом. И ви тако исто радите са народом. Да богме, ви се не устежете ни мало.

— Извини, Лаптеве, али су то све старе приче. Сваки је данас свој господар.

— Да, да; али само на хартији, а у ствари је сасвим друкчије. Па кад је сваки свој господар, што ме онда мучите овдје? Господар не треба да мучи господара. Ви сте ме раставили од друга, с којим сам се везао за цио вијек; да, ви одузimate женама мужеве, и шаљете их једне у војску, а друге, далеко, на рад, да вас хране и поје, да вас одијевају и обувају. И живећи тако одвојено, и људи и жене падају у разврат. А по учењу јеванђељском, развратници немају права у нашљећу царства Божјег. Ви их дакле гоните на такав живот, те их лишавате царства Божјег.

Апостол Павле казао је: „Муж нема права на своје тијело, а тако исто ни жена на своје. Не напуштајте једно друго, мањ ако се узајамно договорите за неко

вријеме, не би ли се одали посту и молитви. Послије опет будите заједно, да вас не би ђаво кушао у вашој неузддржљивости“. Дакле муж може да се одвоји од жене само за неко вријеме, и то ради поста и молитве, а по каквом закону раздвајате ви мужа од жене, шаљући га у војску? Зар то није сатанско кушање, не би ли их само навели на неваљалство. То је наука оне змије, што је по сред Христових ученика бацала из уста као ријека млазеве воде, не би ли их завела својим лажним говором; Христови ученици пак не примише ништа од тога, и то кад је цијела земља, сем њих, примила. (Откриће Јованово XII, 15-16).

Што сте ме одвојили од моје жене? За што ме ту чувате, дајете ми да једем и пијем, као да гојите вепра. Ја нијесам вепар и нећу да једем туђ хљебац, не радећи ништа. Ја сам доста јак и могу да се бринем о себи, а не да просипам хришћанску крв, као што ви радите. Знам ја добро да сваки онај који не зарађује хљеб свој у зноју лица свога, укаљан је крвљу као и убица, и ја не ћу да непоштено једем туђ хљеб, крвав хљеб. Зашто ме чувате овдје? Што ме увлачите у тако велики гријех?

— Чуј, драги Лаптеве, немој ми говорити о тим бесмислицима.

— Нису то бесмислице, но здрав разум. Господ никога не натјерује на добро, нити га на зло наводи, а ви ме на сва рђава дјела гоните.

— Па нашта те гонимо?

— Да скинем капу и да паднем пред вама. Ви добро знате да се ђаволом звао онај, који је рекао Христу да га обожава. Ето због чега ја ни пред ким не падам на кољена. Како да човјек пада пред оних који сурово с њим поступају, кад је забрањено чак и пред анђелом падати ницице. Нико од слугу Божјих није тражио да се пред њим пада, него су шта више и забрањивали, Петар Корнелију и Анђео Јовану евангелисти (Откриће Јованово XIV, 10; XXII, 8; Дјела X, 26; XIV, 15). Треба

обожавати само Бога, оца нашег, али га обожавати у души, а не тијелом; јер је Бог дух, и они који га обожавaju, треба духом да га обожавaju. А човјек који пада ничице пред човјеком чини оскврњење. А мене су због тога бацили у затвор, што нисам падао на кољена пред људима; као што је казао Јован Евангелист (Откриће Јованово II, 10): „десиће се да некога од вас баца ђаво у затвор, да будете на искушењу.“ Па, тако је и било. Ко ме је метнуо у затвор, ако не сам сотона?

— Којешта, Лаптеве, затворила те је власт.

— Па која је највиша власт?

— Бог.

— Бог не тјера силом на добро, нити води злу: а ви, ви ме водите злу. Због тога сте ви сотоне, а ја нећу да подлегнем сотони. Јер онај који куша, сотона је (Еванђеље по Матеју XVI, 23); онај који силом гони, антихрист је, а онај који тражи да га обожавaju, ђаво је.

Држали су ме у болници шест недјеља; по том су ме послали на стално становање у село Кованчу, у дистрикту арзамаском, у губернији Њижно-новгородској.

Други пут сам био у судници у Њижнем, пред судом од дванајесторице судија; они нису били у судиској униформи. Испитивали су ме до најмањих ситница, но ја нисам хтио усвојити ниједнога њиховога разлога. Али од тога доба, у осталом, нисам никоме ништа плаћао.

Дуго су се они савјетовали језиком, који јамачно није руски, јер ја ништа од тога разговора нисам разабрао.

Послије године дана, осудише ме на три мјесеца затвора.

1881-ве убијен је цар Александар II. Опет ме стрпају у затвор због његовог пошљедника Александра III. Нисам хтио да му се закунем на вјерност. Прокурор ме нађе и рече ми:

— Па, Лаптеве, ти опет хоћеш пред суд?

— Зашто?

— Зато што нећеш да се закунеш.

— Ко ме да се закунем?

— Па, новоме цару.

— Ја сам вам већ казао: цар је цар, а ја сам ја.

На томе се и прође.

После тога одем у Баку, гдје сам остао пет година; за тим се настаним у Јелисаветполу, а по том у Карсу. Провео сам укупно око десет година у Кавказу. За тим сам отпутовао у Владивосток, гдје сам остао три године. За вријеме пописа био сам у Благовеченску; нисам хтио да знам ни зашта, као и прије. Најзад, прошлог 28. септембра понова дођем у Баку на виђење с пријатељима: питали су ме, преко писама, да им објасним неке текстове.

Готов сам. Ово мало што сам казао, веома поштовани Лаве Николајевићу, садржи све оно што сам примио за вјеру своју. Ако у томе, може бити, недостаје чега, молим вас извијестите ме писмом.

Читао сам вашу књигу: *Идите по свјетлости, докле је плата*, па за то вам и пишем, јер у њој нисам ништа нашао, што се, тачку по тачку, не слаже са мојим мислима.

Андреја Васиљевић Лаптев,
који вас не познаје.

Ја сам сад у животу и здрављу, које и вама желим.

Андреја Лаптев
у педесетој својој години.

Ево, како му је одговорио гроф Лав Толстој:

Веома поштовани брате, Андреја Васиљевићу.

Примио сам Ваше писмо, и срећан сам што по њему могу познати Вас и Вашу вјеру.

Сама та гањања што сте претрпели, доказују да идете Христовим путем. А сваки који иде тим путевима, мора се у овом свијету сукобљавати са влашћу. Јер се свјетлост не заклања, но се тако јавља, да је сви виде. То свјетска власт не допушта, јер Христова свјетлост обасјава њихове неправде. Хоће само они да изводе дјело Божје и да му оснују царство на

земљи, а они пак, који откривају њихово лицемјерство, гоњени су због тога. И у томе, нека Вам је Бог у помоћи!

Потпуно се слажем с Вама у свему оном што сте у писму изложили, и то ме је писмо окријепило.

Ипак хоћу да Вам дам један савјет. Кад откривате лажи, не губите из вида љубав према Вашем залуталом брату, и боље би било да полазите од разума и милосрђа и да се њих радије држите, него ли ставова јеванђелских. Јеванђеље је дјело људско, оно није непогрјешно. Њега, а нарочито откриће Јованово, може сваки тумачити како хоће. А разум нам долази непосредно од Бога, за све подједнако, како за Татаре тако и за Кинезе, тако и за све народе. Ми не можемо а да не вјерујемо том учењу нашег разума; не вјерују само они који неће да познају истину.

Овом писму прилажем неколико чланчића о вјери, како је и ја разумијем. Два су моја: *Заповиједи Христове и Како треба читати Јеванђеље*; други нису моји, али се слажем потпуно с њима.

Ваш брат који Вас воли

Лав Толстој.

*

Из ових се писама, у главном, види да је суштина Толстојеве религије, његових погледа на свој личан и друштвени морал, на право и односе друштвене, у Јеванђељу. То су готово исти погледи који су и у Лаптева, а тако исто и у великој маси вјерских секташа и самоука.

Ево како су тачно и савјесно те мисли узете из писма Андреје Лаптева и унесене у *Васкрсеније*.

Када је наступило оно тегобно смештање на дереглији, Нехљудову су се, у његовој узаврелој машти истицале двије интензивне слике: тужна слика како јетко умире Криљцов и нацрт новог правца којим је Кађуша пошла у љубави са Симонсоном; оба утиска и врло тешка и врло мучна. А баш тада забруја водом и потресе ваздух металан звук звона са цркве. Сви поскидаше капе и почеше се

крстити, само неки старац нити скиде капе, нити се прекрсти. Зар у томе старцу није лако познати Андреју Лаптева.

„На њему бјеше гуњац са закрпама и сукнене чакшире; обувен је у изгажену и подерану обућу. На леђима је имао просјачку торбу, а на глави неку високу, са свим поабану кожноу капу.

„— А ти, чича, ти се не молиш Богу? Упита га Нехљудовљев кочијаш, пошто се је покрио. Као да ниси крштен?

„— Молити се? Ко ме да се молим? рече чича одсудним, свађалачким гласом, ударајући на ријечи.

„— Какво је то питање? Па сваки зна да се треба молити Богу, рече кочијаш подругливо.

„— Богу? Па дед' ми реци, гдје је он?

„— Гдје је? Којешта! Па, на небу.

„— А, јеси ли ти ишао тамо, да га видиш?

„— Ишао тамо да га видим? Нисам ишао али сваки зна да се треба молити Богу.

„Старац му на то одговори овим стихом Светога Јована:

„— Нико никада и нигдје није видио Бога. Само је син његов једини, који је у лону очеву, учинио да га људи познаду.“

„И даље истим одлучним тоном:

„Што се тиче вјере, ја је немам; ја не вјерујем ни у кога, ни у кога до само у себе самога... Због тога и има толико вјера, што људи вјерују другима, а не себи самима. И ја сам тако исто другима вјеровао, па сам лутао као по густој шуми, и тако сам био залутао, да се нисам надао да ћу на прави пут наићи... Вјера има много, а само је дух један. Он је исти и у теби, и у мени, и у свима нама. А био би само један дух, кад би сваки човјек вјеровао у онај дух, што је у њему. Кад би сви људи били исти, био би само „један“ човјек.

Кад га је Нехљудов питао о његовој прошлости, одговорио је:

— Ево ме гоне већ двадесет и три године. Као год што су гонили Христа, тако исто сад гоне и мене. Вуку ме пред су-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

дије, свештенике, писаре, фарисеје; сме-
стили су ме у лудницу. Али ми ништа не
могу, јер сам ја слободан човјек. Питају
ме: „Како ти је име?“ Уображавају да ја
имам каквог имена. А ја нећу никаквог.
Ја сам се свега одрекао: немам ни имена,
ни стана, ни отаџбине; ничега немам. Имам
само себе, ја сам свој. — „Како ти је име?“
— „Човјек.“ — „Колико ти је година?“
— „Ја то не знам, нити могу знати: уви-
јек сам био и бићу увијек.“ — „Који су
ти отац и мати?“ — „Ја немам ни оца ни
матере; имам само Бога и земљу. Бог ми
је отац, а земља ми је мати.“ — „А цар,
признајеш ли цара?“ — „Зашто не, цар је
цар, а ја сам ја.“ — „О — рекоше они тада
— па с тобом се не може говорити!“ —
„А ја им кажем: ја ти и не тражим да са
мном говориш.“ — Ето, тако су ме они
гонили.“

Истога дана у вече, последије ручка код
генерала, гдје се Нехљудов упознао с не-
ким путником Енглезом, као што се доц-
није видјило, неком врстом мисионара, Нех-
људов оде с Енглезом, да посјете затвор.
У прогнаничкој соби, он опет виде онога
чуднога старца са дереглије. Чим ови уђо-
ше, устали су сви осуђеници и стали су
усправљено као војници. Само је остао
старац; он се не диже, гледао је изази-
вачки, јаросно, намрштених обрва.

„— Устај!“ — викну му управник.

Старац се не миче и насмија се пре-
зриво.

„— Нека се твоје слуге дижу пред
тобом, а ја ти нисам слуга. Ти имаш би-
љегу на челу, ето ту“....

А кад се и Нехљудов умијеша:

„— Ти си дакле дошао да видиш како
ђаво мучи људе! Па лијепо, ето гледај!
Ето скупио их је, и заговорио у кавезу
читаву војску. Људи би требали јести свој
хљеб, у зноју лица свога, а он их држи

као свиње затворене; хране их, а они ни-
шта не раде, да постану животиње“....

„— А питај те га, рече Енглез, како
он мисли да треба поступати с онима који
преступе закон.“

„Нехљудов преведе питање.

„Старац поче да се церека чудноватим
смијехом, показујући ред стиснутих зуба.

„— Закон, рече он, презриво удара-
јући гласом на ту ријеч, ђаволов закон!
Ђаво је почео све да пљачка; одрао је
кожу људима, све је себи приграбио, и
земље и блага; скрхао је оне који су му
на супрот стали, па је тада написао за-
кон, по коме не треба ни красти ни уби-
јати. А требао је прије свега написати
свој закон!“

„А овако се опростио с Нехљудовим.

„— Гледај ти своја посла, а за други
се не брине. Сваки своје! Божје је то, а
не наше, кога ће казнити, коме ли опро-
стити. Ако сваки буде сам себи господар,
не би нам ни требали господари... Ајде,
иди! Доста си се нагледао како ђавоље слуге
пуштају да ваши једу људе. Иди, иди!“

*

Већ сам овај дио из *Васкрсенија* по-
казује на који начин Толстој узима грађу
за романе. Узима их непосредно са изво-
ра, који му је при руци. У овоме роману
нарочито, све су личности из природе, и
за сам се догађај држи да је фактичан,
истинит. Таквих прекопираних сцена, па
и многих личних доживљаја, има доста у
Толстоја, а оригиналност многих мисли,
очигледно су увијек указиване на аутора,
као творца и приврженика њихових.

Књижица, по којој смо изнијели на-
чин на који је обрађена једна глава у
овом роману, може послужити документом
онима, који се интересују питањем: како
Толстој пише своје романе.

Врана.

ПОЗОРИШТЕ

Балканска Царица

— НА ЊЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ —

Балканска Царица Кнеза-аутора јавља се ево по други пут у њемачкој литератури. Као врло рђав, непотпун, без слика, и без склада и љепоте пријевод с талијанског језика пружила је она 1896. год. Нијемцима не тако повољну слику о пјесничкој слави и величини онога, кога ми толико цијенимо и уважавамо на пољу српске поезије.¹ Сад нам се Балканска Царица опет износи у њемачкој лијепој књижевности, али не као тачан и одличан пријевод, који би требао да поправи тај из 1896. године, него као изврстан пријепјев, дотјеран и обрађен за позорницу само како се замислити и пожелити може.²

Препјевач, млади, талентирани њемачки књижевник *Хуго Марк* (Др. Хуго Маркузе, адвокат у Берлину),³ као што сам већ поменуо у своме писму у јануарској свесци *Зоре*, сасвим је слободно препјевао драму, дотјеравши је пуну ефекта на позорници. Он је из ње много што шта изоставио, преиначио и сам нешто додао, тако да нам се ова Балканска Царица на њемачком језику јавља мислима и језгром радње према оној на српском језику као сестра њезина. Ова на нашем лијепом, њежном, милом, звучном језику слатка је, заносна, полако опија поносом, лагано

¹ *Die Kaiserin des Balkans*. Dramatische Dichtung in 3 Acten von *Nikolaus I. Fürst von Montenegro*. Deutsche Bearbeitung von *Heinrich Stümcke*. Mit dem Portrait des Fürsten Nicolaus und einer litterarhistorischen Einleitung. Berlin. Verlag von E. Ebering. 1896. Стр. XX, 129. 8°.

² *Die Balkankaiserin*. Historisches Drama in drei Aufzügen von *Nikolaus I., Fürsten von Montenegro*, k. H. Autorisierte Deutsche Ausgabe von *Hugo Mark*. Berlin. Hugo Steinitz Verlag. 1901. Стр. 109. 8°. Цијена 2 марке њ. вр.

³ Под натписом *Liebesopfer* изашла су у засебној књизи три његова позоришна дјела у једном чину: *Takumi—Lotte—Cocodette*. Дјела се дају готово на свима њемачким позорницама с лијепим успјехом.

ствара срџбу, кад се чита; она на њемачком језику дражи, зажарава, усхићује, силно храбри и плахо ствара гњев, кад се посматра на позорници у затегнутој пажњи пред сваким тренутком. С мало ријечи, тражи ли човјек насладе у читању, уживаће у Балканској Царици на српском језику; хоће ли је оживотворену гледати на позорници, посматраће је с пуно интересовања, гдје нам она износи српске мисли језгровитим њемачким језиком. У колико је Кнез-пјесник постигао матерњим језиком за читаоце, успио му је и преводилац својим језиком за гледаоце: обе ове исте Балканске Царице двојако су изнесене, оне допуњују једна другу, имајући свака други циљ за публику, али су ипак зато једно, једна цјелина, јер износе једну и исту, српску мисао. Што Кнез-пјесник, Србин, износи с пуно китњастих ријечи да забави у читању, то нам даје препјевач, Нијемац, с мало лијепих, мисаоних ријечи појединих личности на позорници. Први је тежио за насладом читаоцу, други за ефектом гледаоцу. А да су обоје успјели у тим својим тежњама, за Кнеза у Балканској Царици на српском језику већ знамо; док за препјевача ево износимо.

Први чин.

Средњевјековна дворана у дворцу у Жабљаку. *Станко* сједи сам за столом замишљен. Кнез нам на српском језику износи његов монолог мало не на три странице; док нам препјевач говори на уста Станкова готово на једној:

O müß'ge Pein, o quälendes Entsagen,
Wann wird nach banger Nacht es endlich tagen?
Wann darf der Held des Ruhmes Palme pflücken?
Wie ein Gefang'ner schmacht' ich. Ohne Lücken
Ist, ach, das Netz, das Feige mir gesponnen.
„Seid klug, mein Prinz, bedächtig und besonnen!
Ihr seid zu ungestüm, und leicht auch überspannt,
Bedenkt die Grenzen, die Natur erfand!“

(Скочи на ноге)

O, schweigt; als feile Wächter mir gesetzt,
Habt ihr erbärmlich mich gemacht. Zuletzt

Müsst' eines Teufels Kraft sogar ermatten,
Gebannt in solchen Kerkers (гледајући око себе)
[düstre Schatten.

Doch zittert, wenn ich Eure Wacht besiege
Und auf des Ruhmes Rossen aufwärts fliege.
Mein Ruhm — —! O, Zeta, Vaterland, Dein Sohn
Möcht' zu den Wolken bauen seinen Thron.
(Хола тамо-амо)

Was wollt Ihr, Qualgedanken ferner Heldenschaft?
Du, öder Raum, du tötest meine Kraft.

За тим отвара прозор и поздравља лијепу, живу природу, која му се оку на догледу јавља, прихвата се снагом и надањем, радује се помишљу на Даницу; па се с поузданошћу лаћа оружја, и спрема се за полазак у лов.

У том ето и принца Ђорђа с трубама хартија под мишком. Разговор се поведе о савјету, који треба да се обави, за тим о државним стварима рад којих се он сазива: ту је уговор с Млечима, с Дубровником, ту молба Скендер-бегова за помоћ против Турака, ту писмо из Смедерева од деспота Ђурђа. Говор се води језгровито и с мало ријечи још и о Станковом и Ђорђевоом положају као принчева Црне Горе и Зете, последије чега се окрепе и на женидбу Ђорђевицу с кћерју дуждевом. *Станко* вели:

Was musstest die *Lateinerin* du wählen?
Wie gerne sähe ich, Georg, vermählen
Dich einem Weib, das *uns're* Heimath liebt,
Die einst dem Throne einen *Helden* giebt!

А Ђорђе му пребацује, што он толико трчи у будућност, кад је још тако рано и помишљати шта ће бити на крају крајева с том његовом женидбом. Станко му ипак препоручује, да се махне те женидбе, да презире латинштину, и боље да избере себи за жену кћер којег њиховог кнеза или властелина. Жељан да мало пецне брата у његовој љубави, вели му при одласку Ђорђе: Латинки прстен кад бих скратио,

Nur *Daniza*, nur *sie* dann liebte ich.

Што?... она моја? Ах пуцај, гроче!
С темеља падај, Иванов доме!
Даница, рече! јест или није?
О жене, жене, отровне змије!
Можда с Балшине круне варнице

Срцем ти, умом, трепћу, Данице?
Ах мајко, мајко, ти си ми крива,
Када ме роди и даде жива,
Што ми вратићем тад не засука,
Но да се мучим ових мука!

— — — — —
С прворођењем право га чека,
Давалац круна тако је река! —

Јечи *Станко* у Балканској Царици на српском језику; док препјевач на њемачком језику овако то износи:

Was sprach er, *Daniza*? Er liebt — — und ich!?
Wankt nicht das Haus? Erschlägt kein Wetter mich?
Er weiss doch nichts — und doch —, jetzt werd'
[ich's inne,
Er liebt sie, liebt sie wirklich; seine Kron',
Das Diadem bethörte ihre Sinne,
Jedoch fast klang es, als er sprach, wie Hohn?
O, wie er's sprach! Wie kann ich lang' noch zweifeln?!
Sie lieben sich, und ich?... Fahr hin denn, Liebe,
Verraten bin ich, weh! bei allen Teufeln!
Warum kam *ich* nicht vor *ihm* auf die Welt?
Dass *ihm* die Krone, *ihm* die Liebe bliebe ...

Као што се види, препјевач изврсно износи мисли и осећаје Станкове, што их је Кнез-пјесник пером у српском језику слио. Иста живост, иста бујина рађања мисли, иста снага осјећаја као и на српском језику. Ко добро влада њемачким, одиста ће се дивити овом племенитом њемачком језику Балканске Царице.

Но, ето *Данице* с послужитељком, која огртач и котарицу јестива доноси и оставља на сто. Станко је љут и мргодан, а Даница мила и љубазна све док јој он не довикне „снашице!“⁴, не шчепа је за руке и не погледа јој у очи:

... Што у то око
Злочин невјерства кријеш дубоко!

... O, armes Wort,
Du kannst der Seele Gram nicht blutig malen,
Die Hölle borgt von Engeln das Gesicht.
Man schaut Euch an, verweht sind halb die Qualen,
Ihr seid so schlecht — und man verflucht Euch nicht.
Ihr blickt so treu — und falsch seid Ihr wie
[Schlangen.

Оставља је, а она га зачуђено пита:

Was soll Dein wirres Wort?

Он јој вели:

Sag, war's die Krone?
Hat er Dich mit der Eitelkeit gefangen?
Bot er sie dem Verrat zum Sündenlohne?

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

„Ко?“ — пита Даница, и красна игра ријечи развија затегнут приказ све док му она поносно не рече:

Ich weiss allein, mein Herz gehört nur Dir.

С тим пада Станкова сумња у љубав Даничину. Он јој даље прича зашто је могао да повјерује Ђорђевићим ријечима и како му је тешко живјети миран, усамљен, без славе и јунаштва. Послије, како намјерава да иде у Арбанију. „Узми и мене собом,“ вели му Даница. *Станко* јој одговара:

*Nein, Du Tapfere, Liebe,
Für Männer tobt der Kriege. Die schwachen Frauen
Mag' ich im blut'gen Kampfe niemals schauen.
Ihr seiet Wächterinnen sanfter Triebe.*

Даница одлучно:

*Warum, mein Freund? Wenn einst die Türken
[kommen
Zum blutig bittern letzten Freiheitskriege —
Eh' Zeta, unser Vaterland, erliege,
Wär' mir der Tod im Schlachtenfeld willkommen.*

И за тим:

*Eh' auch in Zeta Halbmonds-Banner wehen,
Eh' wollt' ich sterben.*

Станко јој се диви, љуби је и пита је, какву му ријеч данас при растанку даје?

*Du bist mein Leben, meines Daseins Licht.
Vergiss es nimmer, was mein Mund gesteht,
Denn wie der Tau zur Morgenblüte spricht,
Könnst' ich für dich vergeh'n wie ein Gebet, —*

вели му Даница. А то је оно мјесто из Балканске Царице на српском језику, гдје Станко пита:

*...Зегу кад љубиш тако,
Љубиш ли мене, животе, како?*

и гдје Даница одговара:

*Као сунце, као очи,
Као живот, као биће,
Ка' јутарњи цвијет росу,
Што му пада на листиће!*

Разговор Станков с кнезом Дејаном, што за овим приказом иде, односи се на донесено ријешење у савјету, према којем ваља Станко с помоћном војском Иван-беговом што прије да оде Скендер-бегу, а које му кнез као лијеп глас доноси. Савјет Иван-бегов Станку, како овај да

се влада у боју и како да управља војском, речен је с мало лијепих ријечи, које су изнијеле све оно, што је Кнез-пјесник с пуно китњастих израза ставио на десетак страница. Јер препјевач није хтио да забави читаоца, него је тежио да што краће и што силније занесе гледаоца изношењем пуних, али језгровитих *мисли* пјесникових.

*Mein Sohn, die Jugend stürmt in Dir, sei klug,
Sei Mensch mit Menschen, überheb' Dich nicht,
In heissem Feld, in finstrer Schluchten Zug,
Stets achte Menschenrechte, bleibe schlicht.*

*Der erste in Gefahren, doch im Streit der Worte
Sei kurz und massvoll, lern' von jedem Tage,
Des Lebens Weisheit gipfelt nur in Thaten,
Wer dies befolgt, ist immer gut beraten.
Sei mild im Tadel, ernsthaft im Verzeih'n,
Dann bringst Du wahren Ruhm, und ich nicht zage:
Dann wirst Du siegreich unser würdig sein.*

Ето то су савјети Иван-бегови, очеви, Станку, сину, кад прима заповјест и благослов при поласку у свети бој.

Него, једна од најживљих, најљепших и најинтересантнијих сцена за гледаоца, јест ова, што сад долази: познанство и разговор Станков с Ибрахим-агом. Колико може да успије препјевач, кад се уживи у мисли пјесникове, најбоље показује овај приказ. И живост излагања мисли и љепота језика, на који се оне казују, стоје на врхунцу своје моћи. Већ при поздраву:

Ибрахим (претворно):

*In Demut küsst' ich Deines Kleides Saum,
Mein teurer Prinz. Stets Glück und Ehr' beschieden
Sei Iwan Beg, des Helden, Sohn.*

Станко (претворно):

О каум

Verdien' ich dies. Dem Sultan Heil und Frieden!

Даље се разговор развија красним пријелазима с једне мисли на другу мисао, с једног приједмета на други. Присјећање и досјетљивост у говору обојице тако је лијеп и тако вјешта, да нам пружа готово слику једног смишљеног дипломатског *entrevue*. На примјер:

*Mein Glaube lehrt mich: wer mit Blutvergiessen
Den Anfang macht, dem lächelt nie der Sieg.*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Und die des Sultans *Gnade* von sich stiessen,
Wie Kroja's *Räuber*, — straft sie Not und Krieg,
говори *Ибрахим-ага*. А *Станко* му упада
у ријеч:

Von Kroja's *Helden* sprichst Du, Aga—o,
Veracht' ihn nicht.

Ибрахим-ага (хладно и одсудно):

Ich nannt' ihn *warnend* so!

Ибрахимово описивање Стамбола крат-
ко је, али лијепо, врло лијепо, исто као
и изношење његове вјере. А кад прича
о Султановој моћи и кад наговјештава
Станку велику милост Падишахову, онда
се човјек мора одиста дивити вјештини и
умјешности препјевачевој.

Wohl scheint Euch mächtig Euer Vater, doch
Wie klein ist *seine* gegen *Sultans* Macht.
Wärst Du des *Sultans* Sohn, Du ständest *hoch*,
(готово са сажаљењем)

Als Sohn des Ivan Beg, sei wohl bedacht,
(Станко постаје очевидно узбуђенији)

Bist Du, — *verzeih*, — gering. Ich aber *mein*,
(с наглашењем)

Ich könnt' nur *Bettler* oder *König* sein.

Тако вели Ибрахим-ага; а те ријечи
како тек утичу на бујну душу младог
војводе зетског, пуну полета и јуначког
одушевљења, препуну сујете и снијевања
о слави! Па још кад досјетљиви Турчин
запази утјецај својих ријечи, и кад по-
мену Црнојевићу, сањалици, како Султан
зна за њега, онда се овај сасвим одаје
замкама непријатељским: постаје *издај-
ник рода, вјере и имена!* Он се прија-
тељски и усрдно прашта с агом, заказује
му поновни састанак у Бериславцима, а у
срцу му ври зажарена крв... До сад је
живио само у сну, од сад у сну на јави:
сваки откуцај његова срца налази одзива
у знаменитим ријечима Ибрахим-беговим,
које он као у засаници понавља:

Ich könnt' nur *Bettler* oder *König* sein!

Други чин.

Трећу појаву из Балканске Царице на
српском језику препјевач је сасвим изо-
ставио. То је оно лијепо, српско коло.
Помажући препјевачу савјетом при обра-
ди, износио сам му своје мишљење, да

не би требало изоставити ову сцену са-
свим; него, кад се узела толика слобода,
да се изнесе и коло, разумије се, обра-
ђено за укус њемачке публике, а вјерно
српском народном обичају. Он је то нај-
прије врло радо прихватио; али је по-
слије мучног покушаја морао тај пријед-
мет напустити. Јер се особита тешкоћа
указивала у игрању кола и пјевању оне,
не баш тако лијепе, народне пјесме. По-
слије сјајне обраде првог чина, ако би се
пружила слаба прерада кола (као друга
слика првога акта), тешко да се не би
пореметио лијеп утисак код гледаоца. То
је, у осталом, сасвим оправдано; јер ми
имамо непрестано на уму циљ препјева-
чев, позориште.

Прва појава другог чина износи нам
Иву и Угљешу, слуге Станкове, у бли-
зини Бериславаца. Чисте опрему коњску.
Разговор се међу њима води о Станку,
његовој плаховитости и његовом јунаштву.
Кратко, језгровито и врло занимљиво при-
ча Иво о ноћном састанку Станковом
с Ибрахим-агом. Изношење тога догађаја
од стране препјевачеве тако је лијепо, као
оно Кнеза-пјесника на српском језику.

„Und sendet bald, mein Prinz, der Sultan harrt,
Die Briefe, da Ihr stets ihm teuer ward,“ —

завршује Иво причање тога догађаја тим
ријечима Ибрахимовим, дошаптаном мла-
ђем Црнојевићу. Па узимајући од Угљеше
вјеру за ћутање, прича даље што му на
срцу лежи као тешко, жалосно искуство:

...jungst kam am Morgen

Prinz Stanko, gab mir Briefe, hiess besorgen

Zum Türkenfeldherrn Ibrahim sie schnell.

Doch weil er Schweigen mir gebot beim Scheiden,

Kam ich beim Ritt zum Feind nicht von der Stell'.

Zwar konnte ich den Grund nicht unterscheiden,

Doch trieb es mich zurück, wie inn'res Leiden,

Ich kehrte um...

и он не шаље Мату и Алексу староме
Кнезу, као што то Кнез-пјесник износи,
него писма сам носи *Кастриоти*, који се
њима запрепашћава. Овај их шаље Иван-
бегу. На то причање Угљеша узвикује:

Weh' uns! Und darum sind wir heimgezogen,

So hat gen Zeta alles man gebracht,

So war's Verrat, so ward er selbst betrogen,
Und ahnungslos kehrt er zum Vater jetzt —
Zum Tod.

Станков сан о срни, „ка' снијег, којим се поји, Ка' мл'јеко б'јелој, којим се доји,“ описан је вјерно и лијепо, као и на српском језику што је. Угљеша му тумачи тај сан као што је и у оригиналу протумачен. А што је Златана, његова жена, о пронесеним гласовима о Станку њему причала, казује се само с неколико ријечи младом војводи.

Утиске Станкове при широком погледу на крајеве своје отаџбине; сећања његова на љубавне састанке с Даницом; слутње, које владају његовим срцем, при тим мислима; снијевања о пријестолу, слави и господовању над царевим крстом; — све је то препјевач лијепо, живо, психолошки и разумно изнио. Нпр.:

— — — — —
Hier glühte einst mein Herz in Liebesschwüren
Für Daniza, die meine Welt geliebt.
Nun will ich balde zum Triumph sie führen. — —
Solange ist's, dass wir uns nicht geschrieben,
Ob sie es ahnt, wie hoch mein Hoffen geht:
Für sie mein Träumen nach der Krone steht.
Zur Kaiserin des Balkan mach ich sie.
Ja, Ibrahim, was Deine Liste nie
Erreicht, die Liebe hat es bald verstanden,
Den Frieden bring' ich rettend diesen Landen.
Ein Christenkaiser, gnadenreich vereint
Mit dem Padischah soll er künftig thronen.
— — — — —

Дорат Станков не излази нам на позорници. Гуслар нам се са гуслима јавља, али нам не гуди:

Зла времена нема без снијега,
Ни у племе грђера биљега
Но брат брата кад свога издаје
И душману за благо продаје...
Тешко оним' који народ буне!
А још теже кога народ куне... —

већ прихвата кесу с новцима што му Станко хита.

Призор, гдје Станко Даница и Марти изненада прилази, жив је и дирљив: особито кад Даница у несвијест пада. Кратак је тај призор, али је у њему изнесено све, што и на српском језику.

Али врло лијепе и најсвечаније сцене у цијелом дјелу јесу ове, што сад долазе у другој чини: долазак црногорске пратње, која треба да поздравља јунака Станка, и приказ с Даницом, бјегство Станково Султану.

Ihr edlen, greisen Fürsten, seid willkommen,
Des Vaterlandes Ruhm verkörpert Ihr! —

поздравља Станко оне, што му доносе добродошлицу.

Der alte Lorbeerkrantz ward abgenommen,
Das neue Siegeszeichen reicht man Dir.
Es grüsst Dich heut' durch uns das Vaterland.
Wie geht's den Unsern im Albanerland? —

одговара му и пита га кнез Деан. Па онда настају питања за живот и здравље витезова — јунака. Говор и разговор крећу се особито лакоћом и хитрином, све док се не дође на приједмет, ради којег се Станко враћа из војне, баш кад је она у највећем жеку. Црнојевић вели Деану, да не појима рашта се враћа дома. А овај му шапуће, да ћути и да не збори о томе, јер се за писма Станкова зна. Станко се запрепашћава на те ријечи; кнез Деан шапућући прича му о њима и завршује:

. . . . . nichts dann sollt ihr büßen,
Die Briefe zehrt das Feuer! Und die Welt
Wird die Verleumder mit Verachtung strafen.
Du bleibst ein Christ und darfst in Frieden schlafen.

Писма? Која писма? Не разум'јем
Што Ти уста помућена опомињућ зборе;
Него, к'о што видим, и Турци су бољи,
Но Латини ви — јер подмукли они ипак нису —

одговара му на то Станко претворно, а груди му се пуне срџбом. Деан се уздржава на те ријечи и хладно казује:

O Prinz, verbergt Euch nicht, betrachtet recht,
In Montenegro sitzt ein stark Geschlecht,
Kein Sultan wird uns Sklavenmacken beugen,

— — — — —
Nur den Feind lassen sie (Црногорци) lebendig ein,
Der unter ihnen will begraben sein.

Препирка сад узима све више маха, те прелази у свађу. Бујност, плахост и оштрина развија се све више и више у говору. Деан скида капу и вели Станку:

Wenn mein Haupt ich bittend hier entblöße,
O Prinz, schaut meine weissen Haare hier.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Mir ahnt Entsetzliches von Euch. O glaubt,
So manchen Krieg sah dieses müde Haupt.
Nicht von des Friedens feierlicher Stille,
Nicht von des Himmels Fügung sprech ich weich,
Denn *Montenegro*, das ist *Gottes Wille*,
Bleibt immerdar ein unabhängig Reich.
Ins Blut der Schlachten soll mein Wort sich tauchen,
Ich sah so manchen hingestreckt verhauchen
Sein junges Heldenleben, aber immer
Umglänzte sie im Tod wie Freudenschimmer
Der Name „Vaterland“. O Prinz, lass ab,
Der Teufel gräbt mit solcher List Dein Grab

И те дивне, величанствене, патриотске ријечи не потресају груди издајнице Црнојевића. Он тражи себи прави пут к слави, пут — Падиши!

Син господара Црне Горе и Зете, па издајник! Зар?!... Још неколико јаросних ријечи гуше се у грлу Деановом, мачеви се заблистају и старе, јуначке груди племенитог кнеза пробада гвожђе сујетом занесеног издајника Станка. И јунак умире, али његова љубав према династији Црнојевића не гине; готов је да опрости убици своме, само ако да ријеч да не иде Турцима, те му с пошљедњим уздахом вели:

Ich — sterbe — willst Du? — sprich! —

А Станко се трза, преза, одуговлачи, све док му онај зли, опаки дух кроз уста не продре:

Zum Sultan will ich!

Зачуђени, запрепашћени, скамењени стоје Црногорци. Перун прилијеже мртвове Деану и склапа му очи:

Du edler Held, zieh hin. Vom Auge rollt
Im Tod ihm eine Thräne, die er weint,
Dass er, dess Herz so lauter war wie Gold,
Dich Prinz erblickt als Vaterlandes Feind!
Küsst, Freunde, alle, seine blut'ge Wunde
Und schwöret Rache ihm in ernster Stunde:
Auf Montenegros Feinde Fluch und Tod!

Узалуд варница кајања у Станковим грудима, у којима букти пламен сујетне, сањалачке славе. Кривом, стрменом, опашном стазом рјешава се он да и даље иде.

Призор, што за овим долази у Балканској Царици на српском језику, обрађен је тако, што најприје Марта, друга-

рица Даничина, говори неколико ријечи са Станком, грозећи га се као убице.

Марта се уклања, бјежи испред очију издајникових, које Даница највећом радошћу поздравља. Ново виђење љубљених и заљубљених изнесено је ваљано, као и изношење неистинитог робовања Станкова. За овим се развија разговор, којим Станко наговара Даницу, да с њим бјежи Турцима. Она га с поносом одбија, јер она живи и мре за своју отаџбину. Он јој прича шта му Султан даје:

. . . . . Der Sultan selbst lädt
An seinen Thron, Dir lacht der höchste Glanz,
Zur *Kaiserin des Balkan* mach' ich Dich!

Не мами мене дијадема... Вијенац од цв'јећа
Радује ме само, и тиха срећа, —

одговара му она поносито и презриво.

Он покушава све јаче да је наговори, али она у својој сталности остаје права црногорска стијена. Кад јој се досади његово наговарање с круном, она му довикује:

Beschimpf' mich nicht! *Denn höher als die Throne*
Steht reiner Liebe ewig feste Treue
Und hehrer als der Balkan und sein Reich
Ist unsre Freiheit! Drum ich niemals weich!

„Је ли то Твоја пошљедња ријеч, и без кајања?“ пита је Станко. „Махни, мили, бјежи од издаје!“ одговара она. „Откуд код Тебе та ријеч?“ јечи Станко. А она вели:

O Deine That —

Nun seh' ich's grauenvoll, die Binde sank
Vom Auge mir, Du bist ein anderer worden,
Seit deine Seele Islams Gifte trank,
Träumt sie von Kampf, von falschem Glanz und Morden.
Verflucht die Stunde, die uns je vereint,
Verflucht das Wort, die Treu, die ich dir gab,
Du bist nicht wert, dass ich um Dich geweint,
Ich sag' mich los von Dir, von Stunde ab.

Станко је ужаснут. Јечи ужасом, и кида колир на својим грудима:

Ево ово ношах као амајлију — види,
Како га рука моја у прах раскида;
Тако и тебе кидам од себе, из духа мога,
Нека Те мрзим од сад до вјека.

Али и она кида од себе све оне пољупце, које јој је он дао заклињући се у љубави својој, па јеца, јеца... јер Станко њезин, некада, издајник је постао.

У томе ето и слуге Угљеше. Јавља да се потјера Иван-бегова приближава. Тренуци постају за Станка све скупочијенији. Даница се радује, јер освета иде. Оштре, опорне ријечи мијењају се између њих. И кад Станко види, да је Даница стална, довикује јој, да је он никад није љубио.

Дакле, преварена Црногорка у љубави! Хитро и пламенито прискаче она Иву, служи, који тек што дође, отима му мач и јуриша њиме на свога невјерника, на отаџбине издајника:

Im Namen Gottes, der die Welt geweiht,
Bevor zum Feinde, zieh zur Ewigkeit!

Станко се брани и избије јој мач из руке, *а не обрани је*. Он хита да бјежи с пошљедњим ријечима на уснама:

Nicht rast' ich, bis dies Land mir Ketten trägt.
Als Sklavin sollst du mir den Prunk versüssen.
Auf Balkans Kaiserthron dies Herze schlägt
Der Rache nur, die Ihr, Ihr falschen Thoren,
Dem tollen Stanko nicht umsonst geschworen!

Даница у сузама пада на земљу. Перун долази с војницима и запрепасти се кад види њу.

„Откуд ти, Данице, овдје на издајниковом мјесту?“ пита је отац. Она му исприча кратким ријечима своју дојакошњу љубав према Станку, па притискујући своје љубављу рањене груди, вели:

Смрт злочинцу, што земљу издаје!

Трећи чин.

Препјевач, Госп. Марк, трећи чин је сасвим преобрадио. С пуно вјештине и умјешности он га је тако дотјерао за позорницу, да изазива не мањи ефекат од другог чина. Код Кнеза-пјесника трећи чин није за позорницу ни најмање вриједан, и ако је тако лијепо испјеван. Ути-сак, који први и други чин на гледаоце остављају, да не кажем да би се сасвим изгубио код оваквог свршетка, али тек веома много био би ослабљен. Препјевач је то прозро и измијенио га је: Станко убија Даницу, али и сам пада од црно-

горског мача. Оваквим крајем историја је сузбијена, али је драма постала узвишена, величанствена, црногорска, — српска!

Представља се поље, ратни табор, на подножју једне шуме. Страже на све стране. Иван-бег, Перун и кћи му Даница говоре у разговору о јунаштву, вјерности и преданости црногорског племена, па прелазе на ратне догађаје пошљедњих дана. Иван-бег јада, да му је син постао издајник отаџбине, народа и вјере; па док Перун одлази да скупиме војводе на договор, бори се он:

Weh' Dir, mein Sohn, zum Unglück mir geboren!
Was that ich, Gott, das solches ich verdient?
Warum ward gerade ich, ach, auserkoren,
Der allzeit treu dem Land, dem Glauben dient?
Mein Gott, ich hadre nicht; nach Deinem Willen
Mag das Verderben seinen Lauf beenden,
Und macht mich Vaterliebe weich im Stillen,
Er hat's gewagt, ich kann sein Loos nicht wenden!
Was frommt's, der Haare Silberglanz erleben?
Der Tod allein kann jetzt (казујући на срце) mir
[Ruhe geben

У том ето нашљедника Ђорђа и многих војвода. „Оче“, вели он, „твоја запо-вијест сазва нас амо“. Иван-бег устаје, његово очинско срце под старост је сломљено, те тешко износи сакупљенима своју горку судбину, која га је постигла. Правичност његова не зна за очинску љубав, кад се тиче отаџбине, вјере и имена, те узвишеним гласом грми сину — издајници: „Освета!“ И „освета!“ одјекује с уста свих војвода. Него, да *отац* не би дизао руке на свога сина, Иван-бег изјављује, да иде дома, и да мјесто себе поставља војсци за заповједника сина Ђорђа. Предајући Ђорђу свој мач, вели му:

Dies Schwert, das einst der Held Baoscha trug,
Mit dem mein Vater manchen Feind erschlug,
Schwing Du es treu und werde nimmer matt,
Die Schmach zu rächen, die uns Stanko schuf,
Und „Rache! Rache!“ sei Dein einz'ger Ruf!

Ђорђе се захваљује оцу, а кнез Перун моли старог господара, да благослови њихове мачеве. Прихватајући врхове укрштених мачева, Иван благосиља:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Резом мачева ових правда нека гре:
Земљи победа, душману пркос и зло!

Војводе се разилазе. Остаје Ђорђе и Иван-бег. Син пита оца, шта ће да ради, ако судбина да, да он жива ухвати брата. „Нека умре!...“ узвикује отац, али му се груди стежу при тој помисли, и изнемогао од бола, нијемо се опрашта и лагано одлази.

Ђорђе се бори, кад помисли да он *брат* убија брата... Не! издајника земље убија *владар, принц!*

Кнез Перун јавља Ђорђу, да је дошао у табор један гласник, бјегунац, стари слуга Станков. Ђорђе наређује, да му се он одмах приведе; нада се, да се Станко каје, и да ће бар у пошљедњем тренутку одустати од својих паклених намјера. Бјегунац долази, одјеვენ у изцијепано турско одијело... Иво, слуга Станков! „Милост, Господару!“ прве су му ријечи, па по испитивању прича о Станку:

O Prinz, die Herrschbegierde
Quält Eu'ren — Bruder —. Seit er Pascha ist,
Und angethan mit höchsten Anseh'ns Würde
Und Moslem ward (Ђорђе указује свој ужас) — ja,
[er ist nicht mehr Christ —
Gilt nichts mehr, was ihm lieb und heilig einst.

Ђорђе и Перун су запрепашћени. Иво им, даље, прича план ратовања Станкова онако, отприлике, као што то Кнез-пјесник износи. Ђорђе му и вјерује и не вјерује, те га даје стражи да га причува.

За овим настаје кратак, хвалисав говор међу војводама, који врло радо дочекују старца, пророка, да им гледа у сабље истину будућу. Кад је старац свршио читање јуначких сабаља, Ђорђе му понуди столицу да сједне, те да сачека док дође кћи кнеза Перуна, да и њој штогод из прошлости и будућности каже. Данице ето. Старац умоли, да јој тајне њеног паћеничког срца на само искаже. С тога се Ђорђе и Перун склоне у близини.

И старац тумачи из једнога мача:

Nun merket auf:
In seinen Linien steht ein Lebenslauf.
Es ward bestimmt, im Kampfe zu entscheiden,

Den feindlich Bruder mit dem Bruder führt,
Doch kann ein Gott nicht dulden solches Leiden,
Drum hat er *mich* zu Euch den Weg geführt.

(Дохвати је за руку. Даница га гледа и постаје збуњена и страшива.)

Ein grimmer Held hat einst Euch Lieb' geschworen,
Und hohes Ziel für Euch sich kühn gesetzt.
Zur *Kaiserin des Balkan* auserkoren
Hat Euch zu machen, er gelobt zuletzt.
Er ist im Fluch und Hasse einst geschieden,
Und ihn umfängt nun fern die stolze Macht,
Euch aber liebt er immerdar hienieden,
Euch zu besitzen, sehnt er Tag und Nacht.

Даница (узбуђено):

Was soll das sein? Wer seid Ihr, so zu reden?

Старац:

Ich bin ein Mann, der in die Zukunft blickt...

Даница:

Ihr seid nicht, wer Ihr scheint, aus Euren Reden
Ist mir, als ob ein Feind Euch zu mir schickt.

Старац:

O glaubt es *nicht*, ein kühnes Unterfangen,
Ein listig Spiel ist's das mich hergebannt,
Ich bin ein Mann, des einziges Verlangen
(Тргне своју маску; то је Станко)
Für ewig, Daniza, bleibt *Deine Hand!*

Даница (дрекне, он хоће да јој затвори уста али се она отргне):

Ist's Fiebertraum? Mein armer Kopf ward irre —
Du wagst es? Elender!

Станко пада ничице, преклиње је, да му опрости и моли је, да бјежи с њим, јер он не може без ње да живи; али га она гордо и презриво одбија. Покаје ли се и врати ли се својој браћи, она му све прашта, и пружа му тек тада руку; иначе никад!

Он јој слика слике у маглини, обећава јој пријесто, али је она постојана, те дршћући одбија ријечима:

Kein falscher Glanz mein armes Herz bethöre, —
Der *Thron des Balkan* sind die *Schwarzen Berge*,
Und *Kaiserin* ist jedes freie Weib,
Das Vaterland ist unsre höchste Stärke,
Willst Du mich krönen, Stanko, Stanko, bleib'!!

И то Станка не може да потресе, и то издајци у срце не тиче... Он у очајању

бјесни, пријети убиством. Даница клечи и моли, да се поврати роду, имену и вјери. Не помаже!... Он је дочепа за руке, она се брани и бори, виче за помоћ... И кад се стража указа, и кад Ђорђе с Перуном дотрча, би већ касно... Балканска Царица од ударца проклетничког, издајничког ножа, умире на рукама свог старог, племенитог оца, кнеза Перуна.

Ђорђе заповиједа стражи, да ухвате Станка. Овај баца лажну браду и косу, брани се бијесно мачем, убија двојицу војника, али и сам пада прободен...

Ђорђе клечи над њим:

„Јадни мој брате!... Покој Твојој души!
Да имаш утјехе при самрти,
У име оца твога, за земљу —
Просто да ти је...“

„Хвала... дај ми руку“, рошће издајник и испушта своју сањалачку душу... Горка судбина!...

То је садржина ове лијепе Кнежеве *Балканске Царице* на њемачком језику. Што је препјевач, Господин Марк, тежио, ја држим, да је постигао. Показао се достојан, одиста, високе пажње и велике милости Кнеза пјесника. Ја се радујем, радујем много, што је овај пријепјев показао Нијемцима како племенито Србин мисли, што може да успије и до чега може да доспије.

Преговори, ради приказа ове Балканске Царице, воде се сад у велико с *Краљевским Позориштем* у Берлину, и сумње нема, ми ћемо је скорим гледати у њезином свем сјају и величини на његовој позорници.

Завршујући приказ овог дјела, не могу, а да га као књигу, нашој публици најтоплије не препоручим. Љепота језика изврсна је; и од користи много би било ђацима, кад би је читали и преводили, пошто им је градиво драме на српском језику добро познато.

Берлин

Ђорђе Миловановић

Мзхад човјечије снаге, ✓

ДРАМА У ДВА ДИЈЕЛА ОД БЈЕРНСТЈЕРНЕ БЈЕРНСОНА.

Када су се први пут појавила на париским позорницама Ибсенова, Вагнерова и Бјернсонова дјела она су изазвала низ доста оштрих дискусија. Париз се тада подијелио на два табора. У једноме су били они који су, без јаких разлога и дубљега испитивања, прихватили дошљаке и у њиховим дјелима, дакле у дјелима писаца германске расе, видјели ни више ни мање него нове геније, који ће бацити у засјек сву. По салонима површно обавијештенога парискога свијета клицало се само: величанствено! генијално! У другој табору нешто из националне сујете, нешто из урођенога скептицизма, побилјала се вриједност овим дјелима, која су им изгледала нејасна, тамна, магловита, као и поднебље њихових постојбина. Тако је било у обична свијета који се бави умјетношћу било из дуга времена, било из моде, било из сујете. Али и они, који су познати као „краљеви позоришне критике“, чија је ријеч суверена у питањима ове врсте, нису могли пресудити на чијој је страни правда. Њихова мишљења била су у први мах подијељена. Докле је један налазио у дјелима ових писаца не само нову школу и нове учитеље него и искре генија, дотле је други свечано изјављивао да он ништа, ама баш ништа не разумије у њима. Овако је ишло само у Француској, али не и у осталоме свијету. Глас Вагнера, Ибсена и Бјернсона полако је растао и сваким даном увећавао се у осталој Европи. Тиранији француске драме као да су почели откуцавати пошљедњи сати. Један по један драмски писац поче дизати главу, скидати окове француске, исправљати се и стајати на своје ноге. Нова врста драме, пуна ингенуозности, овдје ондје генијалности, доста афектације изби нагло, брзо, бујна као прољетња трава. Цио је свијет само говорио о њима, и онај који разумије и онај који не разумије. Ова тројица нарочито

бјеху заузели готово цио свијет. Ријетко је које позорнице која није представљала какво дјело њихово. „Необјашњивоме чару сјеверних генија“, нису, најзад, могли одолети ни сами Французи. Када су се мало повратили од првога строга, можда и инстинктивнога, непријатељскога држања према њима, Французи им се почеше приближавати, окретати их и обртати их са свих страна, тражити да разуму и виде шта је у ствари са тим дјелима. Неколика париска позоришта приредише представе нарочито Ибсенових и Вагнерових пијеса и то са неједнаким успјехом. Мишљења су свакога пута била подијељена, па тако је остало и до данас. Пошљедње представљање Бјернстјерна Бјернсонове драме: *Изнад човјечије снаге* доказ је томе.

Бјернстјерне Бјернсон је син једнога норвешкога протестанскога свештеника, који је сину оставио у наслјеђе јаку тјелесну конституцију, Бјернсону је сада седамдесет година. Дјетињство своје провео је посматрајући оне грубе и сурове љепоте скандинавских Алпа. Науке је свршио у Кристијанији на универзитету. У двадесетим годинама ступио је у борбу литературну. Разни књижевни листови тога времена били су преплављени његовим чланцима. Као ђак универзитета написао је историску драму *Валборг*, која није имала никаква успјеха на кристијанијској позорници.

С пером у руци Бјернстјерне Бјернсон се борио читавих педесет година и, како изгледа, није још малаксао. Добре приповијетке и новеле, лијепи стихови, занимљиви романи, симболистичке драме, нису сметале његову послу новинара, философа, политичара, моралисте... Он је од свакога отрова по мало сркнуо. Име његово прочуло се брже него Ибсеново. Лијепе слике и идиле из сељачкога живота одмах су се допале, а његова драмска дјела, представљана на свима сјеверним позорницама, стекоше му брзо лијеп глас на свима странама. Његове пјесме, лирске и епске, створиле су од њега „норвешкога

Виктора Ига“, као и прво мјесто међу пјесницима са сјевера.

Послије краткога управљања бергенским позориштем, Бјернсон пође по свијету, пропутова прво Италију, Њемачку и Француску, па онда Шведску, Норвешку, Данску и Финску. Немирни политичар и вулгаризатор републиканских идеја, неће, по свој прилици остати на овоме. Још је пута по свијету за његове крјепке ноге.

Тридесет је година како он води политичку борбу и прву ријеч у литератури своје отаџбине. У политици непомирљиви републиканац више пута је скретао са правога пута, заборављајући врлине републиканске, отприлике онако исто као и Мирабо. Са краљем шведским имао је, у два маха, ријечи. Једном за то што је, сазнавши за рђав суд краљев о једном његовоме позоришномо комаду, послао Оскару II. отворену карту поштанску, гдје краљев укус и памет нису најбоље прошли. Други пут због једнога предавања управљенога противу свога владоца. Овога пута морао је без воље видјети Нови Свијет. У литератури је исто тако непомирљив и искључив, врло осјетљив нарочито на неповољну оцјену својих дјела.

Писац новела: *Синева Солбакен*, *Арне*, *Весели друг*, *Капетан Мансана*; писац романа: *Град и пристаниште окићени су заставама*; творац епске пјесме *Арилјот Гелми* (једна од пјесама из овога епа данас је народна химна норвешка); писац драма: *Хрола Хулда*, *Сигурд Слембе* (трилогија), *Младенци*, *Банкротство*, *Краљ*, *Леонарда*, *Нова влада*, *Рукавице*, *Куле у ваздуху* и других позоришних дјела. Затим, писац публицистичких ствари као што су: *Уставна борба у Норвешкој*, *Страх већине*, *Народни суверенитет*¹. Писац многобројних политичких чланака, махом тенденциозних. Непоколебљив поборник савеза са Њемачком,

¹ *Revue des Deux Mondes* 15. марта 1870 године. — Неке приповијетке његове превођене су по разним политичким књижевним листовима и часописима и на српски језик.

а противу, Француске, Бјернсон врло радо живи, и усамљено, на своме добру у Норвешкој у равници Гаусданској. Са прозора његове угодне, по данашњем укусу намјештене куће, виде се у даљини мрачне и жалосне јелове горе с једне стране, а с друге опет мучно и брижљиво обрађена поља. Бурни живот политичкога неуморнога раденика замјењује овај први Германец често мирним данима сеоских племића. Вријеме своје он онда дијели на купање у леденом потоку, који пролази кроз његово имање, на надгледање имања, рад у соби, кореспонденцију, писање чланака, и т. д.

Још прије пет година представљан је у Паризу први дио Бјернсонове драме *Изнад човјечије снаге*, која има, као што поменусмо два дијела. Неки млађи писци француски, пресиђени свим оним што је старо и лијепо, а жудни новог у најневјероватнијим облицима, тада су тврдили да нема драме равне овој драми норвешкога Међедовића, како себе врло радо сам писац зове. Корнељов *Полијект*, у коме је предмет сличан првоме дијелу ове скандинавске драме, би узет на нишан. Ови, млађи нараштаји, којима је свака новина добро дошла да старије убиједо како је у француској драми све, више мање, намјештено, конвенционално, уграбише ову прилику да свакоме довикну: пропаде *Полијект*! „тај тип егзалтираног покрштењака, апостола и фанатика, који је у стању да жртвује за вјеру не само себе и своју част, него свакога без разлике.“ Старији су тада метнули *Полијекта* на исте теразије са Бјернсоновом драмом *Изнад човјечије снаге*, измјерили их обоје, претресли их до ситница и утврдили да се *Полијект* не може сравнити с овом новом драмом, да је он куд и камо изашао непријед. И, изгледа, да су се и млађи од тога доба мало расхладили. Бјернсоново позориште има поштовалаца, али њихов је број мали, незнатан.

Приликом скорашњега бављења Бјерн-

стјерна Бјернсона у Паризу, представљана су оба дијела драме његове *Изнад човјечије снаге* у *Слободноме Позоришту* у размаку од недјељу дана. Писац овога комада, који је у стању да завири у најдубљи кут људске душе, хтио је да покаже како је изнад човјечије снаге учинити макакав преврат у природи, отклонити сталне неумитне природне законе, против којих се ништа не може, он наговјештава борбу вјере и науке од којих ниједна није у стању да разувјери човјечанство о задатку и сврси његовој. Оно још лута. Нити вјера, са њеним мистичизмом, нити наука са њеним позитивним фактима могу да отклоне оно вјечито сумњичење у људским душама, у оном највећем дијелу човјечанства, које је жудно вјере, праве искрене, предане, вјечите, „јединоспасавајуће“. Хришћанска је религија трајала седамнаест вјекова, а наука једва два, и свијет данас не вјерује ни у једну ни у другу. Застао је па се пита хоће ли натраг вјери или ће још ићи и лутати, без компаса, без сврхе...

У првоме дијелу ове драме Бјернсон је хтио да покаже, имајући пред собом *Лекције о првом Систему* чувенога професора францускога Шарко-а и *Студије клиничке о хистероепилепсији или великој хистерји* др. Рише-а, немоћну борбу вјере противу сталности природних закона, да докаже е нема више чудотворних људи.

Драма почиње тамо далеко на сјеверу, у дну Норвешке у предјелу који писац овако сам црта: „Има нечега чудноватог у тој природи, нечега што у нама буди оно што имамо чудноватог у себи. Све је овдје без мјере. Ноћ нам траје цијеле зиме. Љето је ведро, а сунце је вјечито на небу. Јеси ли га видјела ноћу? Знаш ли ти да оно кроз маглу изгледа три пута, па и четири пута веће него што је у ствари? Па каквом бојом краси небо, море и брјегове! Од најјачега црвенога па до најњежније руже мијењају се ниансе разне. Па, да видиш само како се зими

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

титрају боје поларне свјетлости! Оне нису свијетле као љетње, али тим су им слике чудноватије! Изгледа ти неки немир међу њима! Свакога часа видиш нешто ново! Па, шта ти је ту и других чуда! Непрегледна јата тица, небројне гомиле риба... Видиш ли оно стијење што из воде вири? Оно није као остало камење. Цијело Атлантско море ту разбија своје вале. — Према тој околини и народна се уобразиља створила. И она не зна за границе. Гомила земаља, ледени брјегови, ето то су њихови мити, њихове легенде. Ти се смијеш. Заћи по народу, почуј његове приповијетке, разговори са њим, па ћеш видјети да је пастор Адолф Санг чедо тога народа. Његова вјера и њихова је“. У једноме селу живи протестански свештеник, по имену Санг, за кога народ вели да је чудотворац. Многи болник отишао је од њега исцјељен, причајући по свијету чуда о моћи овога човјека, који лијечи својим молитвама и излијечи свакога, али своју жену не; жену, која годинама нема сна, која воли свога мужа, али је без вјере. Тако је и са овом дјецом; и њима изгледа мало чудновато да њихов отац друге исцјељује а мајку њихову не. Ни божјему слуги није лакше. Поред свега тога што вјерује свом снагом и свом душом, његове молитве не могу још да наведу сан на очи његове жене. Али ко вјерује тај не очајава. Учиниће још један покушај. Помолиће се Богу, па ако његова жена заспи, молитве су помогле, Бог је услишио своје... Забруја звоно са сеоске цркве, и измучена болесница заспа. Чудо је учињено. Али, то је само једно чудо, које може бити и случајност. Треба још бар једно, два чудотворна дјела. Знао је то писац, па је успут спремао гледаоца наговјештавајући му како се изнад саме сеоске цркве диже једно брдо, које свакога часа може затрпати и њу и њенога свештеника. И заиста, силан тресак проломи ваздух, као оно пуцњава громава, брдо, кога је вода поткопала, срушило се, али не на цркву, већ на другу

страну, скренувши са природнога правца. У првome чину првога дијела догодила су се оба чуда. У другоме чину слава скромнога и побожнога пастора, доводи масе поклоника овоме чудотворцу. Међу поклоницима има и четири свештеника, који су чули за његова дјела, па дошли да виде шта је у истини. Први слуга божји вјерује у Бога и његову безграничну моћ, али mudar и обазрив, дошао је да се лично увјери о томе како не би компромитовао себе и вјеру, крај њега је друг његов, сумњичало, невјерни Тома, који тражи и жуди да вјерује, да се увјери да је вјера свемоћна. Ту је попа, повучен у себе, исто тако невјерни, за кога је правило чекати догађаје и њихове резултате, па онда прећи на претежнију страну. Најзад, међу њима је и свештеник, каквих има највише у свима религијама, свештеник који врши црквене обреде махинално, вјенчава, крштава, сарањује као год што обућар гради обућу, а кројач одјећу; свештеник коме је, најзад, све то додијало, јер ко ће вјечито једнога истога дана и пјевати, и плакати и смијати се. Њихови састанци у кући чудотворнога свештеника и разговори тако су лијепо представљени, да ће, веле, остати у драмској умјетности као модел психологије, и начин извођења саме сцене.

Докле се ова четири мученика разговарају и дискутују, дотле се догоди и треће чудо. Жена чудотворнога свештеника, послије доброга сна, докле се он молио у црквици Богу, устаје са своје болесничке постеље и ходи. Сад више сумње нема, поклоници и свештеници вјерују. Пастор Санг излази из цркве па раширених руку прилази својој васкрслој жени. И она, радосна шири њему своје руке, али до њега и не дође, њу смрт снађе онога часа. Сиромаш пастор приђе мртвој жени, наже се, па, згромљен овим неочекиваним догађајем, и он паде мртав крај ње, носећи собом увјерење да је стварање чуда изнад човјечије снаге.

Други дио ове драме, састављен од че-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тири чина, представља борбу двије класе, богатих и убогих, капиталиста и пролетаријата, борбу јачега и слабијега. Борбу, дакле, која, откада је друштва траје. У овоме другоме дијелу Бјернсон је хтио да покаже како је и та борба нешто природно, и како је опет изнад човјечије снаге преобразити данашње друштво насилним, неприродним путем. Он жигоше злочине који се, тако рећи, свакога дана догађају у име потпуно лажних теорија оних људи који су за то да најприје треба све срушити, уништити, па тек онда подићи нову зграду друштвену. Он жели да нас увјери да се ономе очигледноме злу, које постоји самим тим што су на једној страни, у мањини, сити, а на другој гладни, у већини, може стати на пут само милосрђем. Он даље наглашава да је вјера будућности, не друго ништа до наука. У напретку њеноме, у њеним изналасцима наћи ће се лијека ономе злу, које дави сада велике индустриске и трговачке државе, а пријети им пропашћу.

У првоме чину писац уводи своје гледаоце у једну биједну раденичку варош, основану у нездравој дољи, близу рударских окана. Сунце нема времена да се спусти у ову влажну насеобину, јер његову топлоту требају господари рудника, и њихови красни вртови, који се налазе гори, изнад рудника, на бријегу, а око величанствених кућа. Радници — страдалници морају да откажу рад, да се буне, јер не могу више да издрже онај јад и патње, који су их довели до очајања. Једна мати, раденица, убија себе и своје двоје дјеце из невоље, из сиротиње. Господари су глуви и немилостиви према несрећама радника. Мирна побуна је у своме јеку. Два пастора, позната из првога дијела драме, ушла су међу раденике. Један чини милосрђе и проповиједа стрпљење, резигнацију. Други подржава раденике, храбри их да истрају у борби и помаже их новцем кога већ нестаје. Њихова пропаганда ријечима и новцем не отклања зло. Милосрђе хришћанско, у

ова два облика, немоћно је у борби противу неправде и патња. Син пастора Санга, који се увјерио прво у кући свога оца, да је религија немоћна, па за тим да је и хришћанско милосрђе немоћно, свједок је свих јада. То га боли. У његовој глави зачиње се мисао да се овом злу може стати на пут на један други и једини начин. Он то изјављује, и ако магловито и заплетено, својем учитељу и својој сестри. Тај други начин јесте злочин.

Најприје смо видјели потлачене, ево сада у другоме чину господара, горда и немилостива, гвоздене воље и руке, човјека, који се не устеже да отворено исповиједа оваква начела: У свијету има слабих и јаких; ови пошљедњи владају и то је њихово право, први слушају и то је њихова дужност. Не хтједну ли, треба их силом нагнати. Холгер, душа господара рудника, прима раднике измучене глађу и свакојаким патњама, готове да положе оружје. Он диктира услове, који су гори него они под којима су до отказа рада били погођени. И раденици их примају, хоће неће. Њихове муке ублажује једна милостива дјевојка, кћи пастора Санга, чија је вјера од смрти очеве само у хришћанскоме милосрђу, чије је мишљење да се само тим путем лијече ране „неправде људске и човјечије патње“, како то социјалисте кажу. Она то излаже у ономе разговору са својим братом, који је постао анархиста, а у чијој се глави спрема нешто ужасно и грозно, нешто што још није узело облик потпуно одређенога и остварљивога, нешто што не смије још да призна ни пријатељу, ни сестри, па ни самоме себи.

Припрема за радњу је мало дуга у ова два чина, јер износи, и ако врло јасно, више мање цијеломе свијету познату препирку између капиталиста с једне и социјалиста с друге стране. Експозиција је завршена једном неосјетном, благом као повјетарац вечерњи, алузијом на идилу између милосрдне кћери Сангове и једнога од оних активних поборника — пастора,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

који су бадрили раденике да истрају у борби са господарима рудника. Тек у трећем чину настаје права акција. Онај исти неумољиви теоретичар и практичар, кога видисмо да с цигаром у зубима диктира своје услове несрећним радницима, сазвао је у свој дворцац на бријегу изнад мрачних рупа рударских, све околне господаре рудника на весеље, или боље на договор. Тога вечера одлучиће се да се састави један одбор који у будућности неће радницима никако и ни у чему попуштати. Докле се на томе збору један за другим ређају различни говорници, из чијих говора избија егоизам у свима његовим облицима, дотле иде, тамо амо, по дворцу син чудотворца Санга, преобучен у лакајско одијело, анархиста, који је у подруме намјестио динамит, да двор и његове госте баци у ваздух. У тренутку када је, по његову рачуну, фитиљ почео догорјевати, овај добро васпитани Равашол објављује веселоме друштву мучиоца оних биједних „подземних црнаца“, да ће за мало сви одлетити у ваздух. Горди Холгер, у сред највеће забуне својих престрављених и полумртвих гостију, не губи своју хладнокрвност већ почиње спасавање убијством самога виновника злочинца. За друго је доцкан све. Фитиљ је сасвим догорио, спаса више нема; страховити тресак, сличан ономе у првој дијелу ове драме, када се бријег одронио, зачуо се, а за тим одмах и „смрт је раширила своја црна и ледена крила над кућом изобиља“.

Најзад, ево и згаришта да заврши ову мало мелодраматичну ствар. Холгер, неумољиви и јаки човјек, и ако за навијек нагрђен, остао је жив и продужиће и на даље свој посао са радницима, који пристају на све; само рада нека добију, а услови какви се хоће. Онај пастор што је проповиједао отпор и истрајност против господара сада лута по згаришту помињући име Карла Маркса у реченицама без везе и смисла. Све је ово било доста да Бјернсон покаже излишност и нецјели-

сходност анархистичких идеја и у теорији и на дјелу. Толики људи изгибоше најужаснијом смрћу, а радницима се не може. Мјесто дотадањег мучнога каквог таквога живота, добијају грђи и мучнији, жртвујући много и од свога поноса. Мјесто добра зло, мјесто поноса понижење и мрља. Али Бјернстјерне Бјернсон је хтио још да гледаоцима каже и своју исповијест, своје вјерују за будућност. За то им још пошљедњи пут доводи сестру злочинца анархисте, а кћер познатог пастора Санга и показује нам како она помаже и његује Холгера и ако јој је брата убио, како опрашта једноме препреденоме анархисти, саучеснику у злочину њезинога брата и незнаноме обожаваоцу њеноме. У милосрђу ће дакле сваки наћи правде и утјехе. А двоје дјеце, символ будућности, изјављују да ће се дати на науку. У њој ће она чинити свакојаке опите и такве проналаске, који ће у практичном животу направити такву револуцију, да ће свакоме без разлике, а нарочито сироту, бити врло лако живјети, чак и задовољно.

Ни религија, дакле, ни анархија, која је такође религија своје врсте, не могу починити чуда. Све иде својим природним током. На силу се не може ништа поправити ни измијенити. Томе и таквоме послу није дорастао човјек. Милосрђе и наука то ће бити вјера будућности. Ето то је отприлике закључак или боље рећи само сан. Закључак је по свој прилици погрјешан, а сан његов, и ако чистим и човјечанским осјећајима дише, остаће само сан.

Своју тезу о немоћи чудотворних дјела, која су религијом изазвана, Бјернсон није, као што видисмо, ничим новим поткријепио. Све је то негдје раније речено и утврђено. Он је само, својим необичним талентом да добро види, изнио горње питање готово на најјаснији начин до сада, питање, које већ почиње ступати у акутну фазу. Друго питање, које је такође врло пространо, озбиљно и судбоносно по друштво: преобразити друштво насилним путем, — добро је постављено, али није и ријешено.

У другом дијелу своје драме, која, као што се могло видјети, није друго до низ лијепих и живих слика, Бјернсон лијепо износи и показује драмском акцијом немоћ анархистичких идеја. И, то није тешко, то би, више мање добро, могло доста њих учинити. Али, што је тешко, то је дати одговора, утврдити како ће и на који начин милосрђе и наука, када је писац већ оптирао за такво ријешење, — учинити да се олакша ономе дијелу људи, који данас страда и чије се патње очигледно увећавају. Наука може имати начина, које ми данас не видимо, које ће сјутра пронаћи, да умањи и на други начин подијели ону количину јада, која данас дави једну класу људи, сиротињу, али да ли ће она моћи измислити нешто што ће уклонити за навијек од ње неправду и зло им, то је врло тешко вјеровати. Вјера, на крају крајева, није дала оно што је обећала. Исцрпљена она је исцрпљена и људско стрпљење и вјеровање. Данас је мало оних који вјерују. Ко може јемчити да неће бити тако исто и са науком. Према овоме како писац мисли и даје солуцију питању, науци треба генијалних изумјетака у свима гранама њеним, бар онаквих какве налазимо само у фантастичним приповијеткама Жила Верна. Данас су они немогући, а слободно је, и то с правом, мислити да ће такви проналасци остати увијек само на њиховом фантастичном замишљању. Природа се обнавља, али не у оној мјери у којој би требало. Сиротиње је све више, а хљеба све мање. Наука је данас немоћна да помогне и увећа природину продукцију, да спасе оне који се боре за насušни хљеб. Ни сјутра неће бити боље. Вјера и наука, дакле, у томе су једнаке. Вјера има чак за себе нешто што наука нема, она не рачуна са цифрама и позитивним фактима...

Због овога, што се не може ослањати ни на каква позитивна факта него на своја умовања, која су увијек подложна дискусији; што је његова солуција вели-

кога друштвенога проблема, нешто неодређено, далеко, магловито; што се може догодити или не; због тога и овај други дио драме није драма него нешто што личи на предавање, на придику. Добра драма хоће позитивна факта а не снове и сањарије. Отуда је она мало штура и досадна. Отуда и наше увјерење да је ова драма изнад снаге Бјернсонове, дакле човјечије, да нас увјери да је религија будућности наука. Отуда дакле и овај проблем неријешен; отуда, најзад, вјероватан повраћај вјери, која се оснива на нечему неодређеноме, несхваћеноме. Изгледа да је урођено свакој људској души то осјећање за вјером. У њему, како ко, тражи било утјехе, било разоноћења, било теме за научне расправе. Вјерни и невјерни имају њега. Како се чини оно ће трајати докле је и људи.

Биоград.

Јов. М. Јовановић

Позориш. билешке

* О гостовању кнеза *Сулбатава Јужина* у Биограду доносимо опширније по *Позоришно.м Листу*, што излази под редакцијом Г. Бранислава Ђ. Нушића, ове податке:

„*Јужин* је у сваком погледу интересантна појава. Од боље породице, но што је његова, нити са толико љубави према позоришној умјетности, није се још нико одважио да ступи на позорницу. Веома је лако појмити са колико се препрјека имао борити *Кнез*, док је пробио пута до жељене меге. Али кад је свршио и правни факултет на петроградском универзитету, он је сасвим скршио предрасуду и ступио на позоришне даске, на којима је отпочео радити, и данас успјешно ради, и као глумац и као пјесник.

Јужин је још у пуној мушкој снази; родио се 4. септембра 1857. године на имању своје матере, рођене Калогривове, у Олојевском округу Тулске губерније, и припада једној од најзнатнијих грузинских породица. Васпитавао се у тифлиској гимназији, гдје је свршио курс 1877. године. Четири године доцније сврши правни факултет на петроградском универзитету. У то се вријеме већ сматрао као један од познатих умјетника петроградских клубова и периодичних петроградских антрприза.

Његова тежња ка позоришту испољила се врло рано, скоро још од петог разреда гимназије. Још као дјечко он је стално учествовао удомаћим позориштима. По свршетку гимназије, већ је играо главније улоге на већим делетантским позориштима, разумије се, без икаква одређена правца.

У Петрограду је кнез Сумбатов још прве зиме почео узимати учешћа у клубовским позориштима. У лето, између првог и другог универзитетског курса, написао је већ драму *Громобран*. *Громобран* је био одобрен и од књижевно-умјетничког одбора али није даван на званичним позорницама. У Москви је тај комад приказиван у Умјетничком Клубу.

Од тада је кнез Сумбатов већ непрестано играо и писао за позоришта. Првог октобра 1881. године даван је у Москви у Малом Театру, један од првих његових комада: *Липше шуми*, а 1884. — *Муж знаменитости*, 1886. — *Арказанови*, 1888. — *Окови* и најзад 26. децембра 1890. историјски комад *Цар Јован IV*. *Окови* су познати и нашој публици.

Још прије свршетка универзитета кнез Сумбатов је тврдо одлучио да ступи на позорницу. То му, ипак, није сметало да да сврши правни факултет. Морао се пробијати кроз много препрека, но природа је кнезу Сумбатову додијелила и толико снажне воље, колико велике љубави према умјетности.

У почетку 1882. године био је ангажован у позоришту г-ђе Бренко за јуначке улоге. Но трупа је била веома велика. И све оне улоге, о којима тако радо сања сваки млад умјетник, пролазиле су мирно мимо Јужина. Али то није сметало, да он са сваком новом улогом обрати на се све више пажње.

У лето 1882. год. Јужин је ангажован у трупу Малога Театра. Први деби његов био је 30. августа 1882. год. у улози Чацкога. Публика се одазвала према почетнику, који је дао много огња и искренности, веома бурно. Затим је почео брзо задобијати и симпатије у штампе, и повјерење драматурга, који су давали у Малом Театру његове комаде. Успјех његов растао је скоро с беспримјерном брзином.

Пошљедњих година он заузима једно од најзнаменитијих мјеста у славној трупи Малога Театра. Он је успио да одигра један низ улога, које могу служити као крајњи циљ сваког великог умјетника. Не пребројавајући их све редом, указаћемо

само на његове најкрупније производе: Карла V, Мортимера, Нерона, Санча Ортиса, Чацкога, Јага, Егмонта и најзад Макбета. За овима стоји читава маса важних и крупних улога врло драмскога карактера, као што су *Отело*, *Ричард III*. и т. д.

1890. године предсједник француске републике подарио је кнезу Александру Ивановићу звање *Officier d'Academie*.

Савјесно вршење дужности, достојно дубоког уважања, и његов озбиљни, неморени рад дају пуно право да вјерујемо, да ће се и даље још развијати његова снага и дар и да ће нам он дати нови низ крупних и умјетничких производа.

Улоге, у којима ће се продуцирати у нашем позоришту, јесу најтежи драмски производи; то су најомиљеније тачке у репертоарима највећих глумаца свјетских, са којима се они тако радо продуцирају, кад хоће да покажу колико вриједе.

Нећете наћи ни једног великог трагичара, ма које народности био, а да у списку његових омиљених улога не стоји на првом мјесту: *Отело*, *Ричард III*., *Макбет*, *Кин*, *Руж Блаз*.

Сумбатов је дочекан у Биограду сјајно. На станици су га дочекали: Управа Краљевског Српског Народнoг Позоришта и Одбор Грађана који је нарочито био образован за дочек кнежев. Са Сумбатовим допутовао је његов лични суфлер, гардеробер и фризер Позоришне карте распродале се уз велико интересовање публике и ако је цијена мјестима повишена била. Фотографије кнежеве изложене су биле по многобројним изложима градским. Репертоар је био овако удешен: *Руж Блаз*, *Отело*, *Ричард III*., *Уријел Акоста* и као опроштајно вече *Кин*. Да би се госту дала прилика да упозна колико толико српски репертоар, Управа је одредила да се у паузама његова гостовања прикажу: *Тодор од Сталаћа*, *Ђидо* и *Тако је морало бити*. На представи *Ђидо* Јужина је врло интересовало шаренило одијела српског, затим народне мелодије и обичаји. Њему се врло свидјео комад и, уз добру забаву, давао је своје уквивању израза у чешћем аплаудирању. Осим тога кнез је желио да види и свој познати комад *Окови*, у пријеводу Милована Ђ. Глишића, како изгледа на српској позорници и на српском језику. Управа се радо одазвала овој жељи а и публика је дупком напунила кућу и својим усклицима и изазивањем писца поздравила. Глумци су играли управо сјајно. Кнез је потпуно задовољан био, често апла-

удирао и између чинова често одлазио на позорницу и своје признање глумцима одавао. Јужинове су улоге, уз дупком напуњену кућу од најодабраније публике, испале у пуном умјетничком смислу одлично. Публика га је дочекала аплаузом и вијенцима између појединих чинова. На крају представе би увијек по неколико пута био изазван и бурно поздрављен. О његовој улози *Отела* каже *Позоришни Лист* ово: Била је милина гледати га. Свуда одмјерен, без икаква претјеривања, па ипак пун ефекта био је његов *Отело*. Не може се олако рећи, да ли је био већи у сценама, гдје се пун њежности и јужњачке страсти приближује својој младој жени, или у великим трагичним сценама, кад га разупиње бијес сумње и љубоморе. Његова је игра пуна топлине и осјећаја, а плач његов над мртвом Дездемоном није плач глумачки, то је вапај, који иде из срца и душе, то је туга, која и вама сузе мами, ма колико да је пети чин за *Отела* неблагодарна улога. — Тешко је и иначе, а на овако узаноме простору још теже описати ваљаност Јужинове игре... то је требало видјети. Ко *Ричард III*. знао је умјетник својом озбиљном и дубоком студијом, поред све одвратности ове улоге, да задобије публику и одушеви је до врхунца, тако да је пошље сваког чина морао да излази а пошље једног и двапут. Између осталих вијенаца примио је гост у току својих представа и од ових корпорација: Биоградског Пјевачког Друштва, Престоницке Општине, Великошколске Омладине, Биоградске Трговачке Омладине и поштовалаца Јужиних. Представама били су присутни и многи гости из Земуна, Панчева и околних мјеста. Осим тога је био и управитељ Српског Народног Позоришта у Новом Саду, г. Тона Хаџић, Димитрије Ружић и многи виђени чланови исте српске народне дружине. Дочек у српској пријестоници освојио је потпуно госта и управо га је тронуо.

Кнез је био примљен у аудијенцију код Краља Александра те доцније и одликован орденом Св. Саве III. степена. Осим тога посјетио је Јужин: Његово Високопреосвештенство Митрополита, Предсједника Министарског Савјета, Министра Просвјете, Руског Посланика у Београду, осим тога многе српске књижевнике и друге личности. Сви су му посјете вратили и од неких је на објед позван. Осим многих почести што су госту указане, споменућемо *Повелу*, Кра-

љевског Српског Народног Позоришта израђену у бојама на пергаменту у врло укусном оквиру из умјетничких емблема. Са десне стране три музе глорификује бисту Јужинову а са лијеве је српски гуслар. Изабран је за почасног редитеља Краљевског Српског Народног Позоришта. Приређен му је гранд бенкет уз судјеловање српског најодличнијег грађанства. *Позоришни Лист* је доносио слике из главних улога кнежевих са нарочитим клишеом израђеним у почаст словенских гостију. А најљепша је почаст што му је указана: топли дочек и братски осјећај народа. Кнез је позван да гостује у Берлину али је због прије удешеног програма то одбио. Као најбољи доказ лијепог дочека од српске пријестонице и потпуног задовољства овога одушевљеног пријема је то што је Кнез обећао да ће идуће сезоне опет доћи Србији у госте. Он се уписао са знатном сумом за добротвора *Глумачког пензионерског фонда*.

* Г. Милан Савић издао је у засебној књизи своје три шаљиве игре под натписом: *Из привидног света*. Све ове три шаљиве игре прешле су вагру позоришних дасака и стављене су у архиву. Већ сама ова чињеница довољна је као мјерило вриједности ових игара. И ма да су прве двије *Добре воље* и *На леп начин* већ и штампане биле, прва у *Летопису* 1889, године а друга у *Јавору* 1891., писац их поново издаје у засебној збирци заједно са *Царем првонацијом*, који је приказан лани на биоградској позорници. Изгледа да Г. Савић, у пошљедње вријеме, хоће што јаче да утврди мишљење о себи, које је критика и о ранијим му радовима изрекла. Неуспјеси његових есеја и путописа нису били довољни да увјере писца о његовој слабој умјетничкој снази, него издаје и шаљиве игре да га оне потпуно о томе убиједи. Господин Савић је већ по свом положају у књижевности српској особа која не би смјела своје име тако олако дискредитовати. Ако је нечим и умيو у прошлим временима да стече себи гласа, што је пак више зависило од извјесних прилика у Новом Саду него ли од самог њега, то га је требао пажљиво да чува, нарочито у данашње вријеме кад критика неће да зна за границе и обзире и кад је он заузео мјесто које тако много репрезентује у књижевности. Још кад су комади приказивани критика их је прогласила за обичне натегнуте шаљиве игре,

без боје, слабо окарактерисане, монотоне а на неким мјестима чак и бесмислене. *Цар Проводачија* могао је и бити можда лијепа ствар по замисли али по обради она је изгубила сваку драж. Карактеристично је код писца, да у све три ове шаливе игре нема нигдје потребног хумора а о каквој духовитој можда конверзацији ни спомена. Критика је сложна у томе да се од Г. Савића немамо ничему јачем умјетничком надати. Он је као критичар по струци требао то да зна и није морао поново изазивати критику. И тако би *на леп начин* и он и публика остали *добре воље*.

* Загребачки *Vienas* доноси овај извјештај о игри и гостовању српске умјетнице, Госпођице Веле Негринове у Загребу: „Умјетница српскога народног позоришта у Биограду, рођена Словенка, у четири је вечери уживала повлађивање загребачкога опћинства. Први пут је ступила преда њ у улози Јеле у Нушићевој драми *Тако је морало бити*, па јој је добро успјело приказати жену, која се удаје за нељубљена мужа, мислећи, да је преварена од љубавника, она је несретна; тражећи другђе задовољство живи раскошно, па стога буде у благајни, којом њезин муж управља, мањак. Она позајми новац у оца, али му га треба до скоро вратити, јер је тај новац мираз друге му кћери. Новац ће да позајми у некадањег љубавника, којег мрзи, али мора да то учини, јер о тому овиси спас. Но и сама се над собом згража, исповједи мужу прељуб и убија се, кад он хоће да оде од ње, не хотећи је осудити, јер да је тако морало бити. — У улози Маргарите Готије, назване *Госпођа с камелијама* по други (и четврти) пут је ступила пред опћинство, које је многобројно сакупљено бурним одобравањем достојну почаст исказивало умјетници и с напетом пратило њену игру. Врло је вјешто приказала преокрет у души жене, која није никад љубила, а кад љуби и сама не вјерује, да љуби и не зна, смије ли се у опће надати правој љубави. Призор с Дивалом, оцем Армановим, био је ганутљив, а потресни су били призори, гдје ни презрена од Армана не крши обећање оцу његову дано, и свршетак њене животне трагедије, који је вјештачки и природно приказала до танчина. Врло је велик успјех постигла као *Madame sans gêne*, а то је по умјетницу врло ласкаво већ и зато, што је загребачко опћинство познаје извршну *Madame sans*

gêne у г-ђи Љ. Шрамовој. Особито лијепо били су призори, гдје некадања праља, а сада госпођа маршала Лефебра, у племенитом афекту истичући своје одушевљење за народну ствар одбија нападаје Наполеонових сестара, онда гдје Наполеона подсећа младих му дана, и призор, гдје се у простодушности и искрености своје наивне душе заузима за грофа Најперга“.

* Очекивања са којима се ишло на сусрет новој Чеховљевој драми *Три сестре* потпуно су и успјела. Ово је једно фактички од најсавршенијих творевина pjesникових. Он нам не даје ту каквих нових проблема, не слика ни нове типове, — то су увијек они исти суствали у животу, усамљени људи што нису у стању да на мјесто старих, који их не задовољавају, што ново створе; то је увијек она средина пуне свакидашњости оцртана грозном природном вјерношћу, која је у стању и најјаче да увуче у свој талог. То није драма у обичном смислу ријечи, јер јој недостаје сваке логичне радње и спољашњег закључка. Али то је читав низ жанр слика оцртаних умјетничком руком. Карактери главних особа тако нам јасно долазе пред очи, своју унутрашњост толико истичу, да нам је сасвим свеједно шта им се доцније може догодити у дотицају са спољашњим свијетом: ми их знамо потпуно и кроз. И у четири чина драме не доживе ове три сестре Прозорове много. Идеално поникле, богато обдарене природе, чезну оне да се извуку из ускости провинциалног живота у свијет, гдје ваздух свјежије веје и сунце јасније сија. Али они остају они. Једна илузија за другом топи се, и нијема резигнација постаје пошљедњи закључак мудрости. Јесењи вјетар стреса увело лишће са дрвећа, три сестре стоје крај баштенске оgrade и прислушкују музику регименте што одлази, која са собом одводи и њихове пошљедње, једине пријатеље. „Како весело звучи музика, како љупко! Ох, Боже! Године ће проћи, ми ћемо нестати са свијета, бићемо заборављени, ми, наши гласови, наша лица и што год нас је било. Али наше патње претвориће се у весеља за оне, који послије нас долазе. Срећа и мир владаће на земљи и са љубављу ће се сјећати оних, што су прије живјели. Ох, драге сестре! Наш живот још није протекао! Пустите нас и даље да живимо! Музика тако весело звучи... изгледа скоро, као да ћемо доћи на то, зашто ми живимо, зашто па-

тимо. Кад би могли знати! Ох, кад би могли знати!

* Познати француски драмски пјесник *Едмонд Ростан* написао је нов комад *Théâtre*. Главна улога која приказује јунака у пуном сјају његовог глумачког дара, у кафани и иначе али само у позоришту

гдје пропада, — намијењена је славном парискком глумцу Коклену. Комад је пун смијешних фигура.

* Са великим успјехом давала се у Штутгарту нова драма *Праведност*, од Едварда Елерта вишег судије и управитеља апсане у Штутгарту.

Српска

* Изашао је *Нацрт плана за издавање монографија из историје српске књижевности* дра Јована Радонића, који је прихватио и штампао Књижевни Одбор Матике Српске. За сада је Књижевни Одбор раздјелио литерарну грађу на седамнаест монографија. Оне обухватају најглавније моменте наше литературе. За неке од ових монографија задобивени су наши знатнији књижевни радници, а имаће, како изгледа, за сараднике и знамените словенске научнике са стране. Број ових монографија моћи ће се повећати што ће зависити од броја сарадника, који и сами по својој вољи могу одабрати теме за обраду. Равнања ради наших књижевних радника назначићемо детаљно обим и садржину ових седамнаест монографија. 1.) Пријеглед политичко - културне историје југо-источних српских земаља у вези са Византијом и Бугарском. 2.) Словенски апостоли Ђирило и Методије; поријекло црквено-словенског језика; питање о постанку и старини глагољског и ћириловског писма; наставак радње ученика словенских апостола у Македонији: Симеоново доба бугарске књижевности. 3.) Први почеци писмености у Срба до св. Саве. 4.) Житија и похвална слова у вези са византијском хагиографијом. 5.) Српска хронографија и аналистика као и други састави историјске садржине у вези са дотичном струком византијске литературе. 6.) Српска средњевјековна забавна књижевност; апокрифи и њихов евангуални утицај на народне умотворине. 7.) Пријеглед политичко - културне историје сјеверо-западних српско-хрватских земаља у вези са Мљецима и Угарском; укрштај словенског са романским елементом. 8.) Дубровачко-далматинска књижевност (поједине монографије из ове литерарне перифере). 9.) Пријеглед политичко-културне историје Срба у земљи хабзбуршке династије. 10.) Доситије Обрадовић и његово доба. 11.) Предвуковска перифера српске литературе са показаним утицајем њемачке и осталих

страних литература. 12.) Културно-политички пријеглед историје Срба од ослобођења па до у наше доба. 13.) Народне умотворине. 14.) Доба романтике; словенски препорођај; Вук Караџић; илирски покрет. 15.) Омладински покрет и његови одјаци у српској литератури. 16.) Историја српске критике. 17.) Најновија српска књижевност. (Наши књижевници добро би учинили, да Матицином секретару или Редакцијом Одбору пријаве, шта би били вољни за идућих 5—6 година издати за овај циклус издања Матициних. Могу одабрати од горњих тема, а и осим њих; главно је да се обухвате сви главнији предмети наше историје књижевности. Треба обиљежити и рок, до кога се мисли посао свршити (година). Нужно је то претходно пријављивање, да више њих не раде исти приједмет и да се углави ред издавања. Кад која монографија буде готова, онда ће се штампати ма и по неколико годишње). — Монографије ове награђиваће Матица Српска уобичајеним хонораром за оригиналне саставке. Монографије ове не ће излазити овим редом како је грађа распоређена у овом нацрту, него како која доготовљена буде. Матица Српска стараће се свакако да преко године на свијет изда бар једну монографију из области српске литературе.

* Књижевно Одјелење *Матице Српске* држало је 22. марта своју сједницу, гдје је међу осталим приједметима закључено: да се прима у начелу приједлог секретарев, да се распише награда за *Пријегледни садржај свију књижевних мистова српских у XIX вијеку*. У VII. броју *Зоре* од 1899. године донијело је наше уредништво *Semper*-ов чланак: *Српска Библиографија*, у коме се апеловало на једно од наших књижевних корпорација, да се лати посла око издања што потпуније Српске Библиографије. На овај чланак није се ни један лист осврнуо нити га регистровао са напоменом његове умјесности. (Као да се ти чланци пишу забаве ради!) Тек у пошљедњој сједници Књи-

жевног Одјелена Матице Српске видимо одјек на тај апел. У поменутом чланку између осталог каже се и ово: „Но како је наша и старија и новија књижевност развијала се већином не засебним издањима него највише по разним *часописима*, алманасима и у опће листовима, то би *Српска Библиографија* била тачна и одговорила потпуно свом задатку тек онда, кад би нам изнијела и то, шта се све штампало у тим алманасима, љетописима, часописима и у опће листовима“. Један дио тога задатка ријешила се Српска Матица да изведе, да изда пријегледни садржај свију књижевних листа српских у XIX вијеку. Ово је почетак рада око сређивања Српске Библиографије, који служи на част Српској Матици.

* Др. Мил. Р. Веснић проф. Велике Школе издао је овај књижевни оглас: „Превео сам с француског и спремио за штампу дело др. Куниберта: *Српски устанак* и прва владавина Милоша Обреновића. Оно ће изнети преко *четрдесет* штампаних табака, а биће украшено најлепшом и највернијом сликом основаоца наше народне династије. Штампана се о трошку Књижевног Фонда И. М. Коларца. Др. Куниберт био је кроз пуних двадесет година не само лични лекар Милоша Великог, већ и његов одани помоћник и сурадник на многим важним државним пословима у доба стварања наше данашње Отаџбине, па ми се чини излишним говорити Вам овдје опширније о важности тога његовог дела. Надам се, да ми нећете одрећи пријатељску услугу, да у својој средини будете за њ скупљач претплате. Молим Вас, да ми, на тај случај, пошљете списак својих претплатника закључно до 15. априла тек. године, како бих, бар приближно, знао: у колико примерака да штампам дело, и како бих могао штампати на крају књиге и имена претплатника. Делу је цена 7.50 динара (у тврдом повезу 9 динара), и претплату можете слати или непосредно мени или овдашњој фирми: Јевта М. Павловић и Компанија. За свој труд имаћете на првих десет примерака дело у лепом повезу; за остале 10% од скупљене претплате, што при шиљању новца изволите одмах задржати. Сем нарочито изражене друкчије жеље појединог претплатника све ће се књиге изаслати на Вашу адресу“.

* *Годишњица Николе Чупића*. Издаје његова задужбина. Књига XX. у Биограду. Штампано у Државној Штампарији 1900. Стр. I—XI, 1—252. Цијена 2 динара. — Садржај: Записници Одбора Чупићеве задужбине од 31. јан. и 2. септ. 1900.; па онда: 1, *Трговачки центри и путеви по српским земљама у Средњем Вијеку и у турско вријеме*, географско-историјска студија. Написао Петар Р. Косовић и Михаило Миладиновић, философи треће године. 2, *Свети Прохор Пчињски и његов манастир*, од Јована Хаџи-Васиљевића. 3, *Ђурађ Кастриотић-Скендербег*, историјска скица из XV вијека, од Мих. Ј. Ђорђевића, проф. 4, *Спјев Васкрс Мртца*, из Србијанке Симе Милутиновића, са коментаром † Драг. С. Ми-

лутиновића. 5, *Географско-привредни односи Црне Реке и Тимочке Крајине*, од Дра М. В. Смиљанића. 6, *Биографски прилози новијој историји српској*, од Андре Гавриловића. 7, *Sciri* (старо Скопље), од М. В. Веселиновића. 8, *Изморник* (жупа у гњиланској кази-вилајету), од М. В. Веселиновића, 9, *Из Фрушке Горе* (манастири Гргетег и Раковац), од М. Ђ. Милићевића. 11, *Прилозици* (1, о Чупи Капетану, 2, Продан Шгета и Нови Град, 3, Големовић Ђура, 4, О бородичном манастиру у Радешину у XV вијеку) од архимандрита Илариона Руварца.

* Мјесто досадашњег часописа *Луче* покренут је на Цетињу *Књижевни Лист*, орган друштва *Горски Вијенац и Цетинске Читалице*. Лист излази у мјесечним свескама попут некадашње *Нове Зете*. Главни задатак листу биће његовање књижевног националног програма и упознавање нарочито руске литературе. У својој програму уредништво се доста неделикатно осврнуло на неуспјех своје предходнице *Луче* тражећи узрока томе у невјештини уређивања њеног, што на оном мјесту није било оправдано доносити. Цијена је листу за Црну Гору 4 а за иностранство 6 круна.

✓ * Изишла је издањем Г. Милорада Павловића књига: *Десет приповедака* Бранислава Ђ. Нушића. Књизи је цијена 1.50 динара. У овој збирци су ове приповијетке: Надгробно слово, Кикандонска посла, Одбор за пренос костију, Тринаести, Моје бистро дете, Једна ведрa ноћ, Максим, Једна прича састављена маказама, Наше архиве и Дивина Комедија. — О овој хумористичкој збирци Бранислава Ђ. Нушића донијећемо у идућој свесци опширнији приказ.

* Примили смо на приказ IX. коло *Српске Књижевне Задруге*. Као што смо већ у прошлим бројевима *Зоре* јавили изишле су све раније напоменуте књиге осим *Приповијести Вука Дојчевића* од Стевана Митрова Љубише, што је много потребније било од онолико опсежног *Ајванхо-а* од Валтера Скота. О неким књигама овог кола донијеће *Зора* у наредном броју опширнији приказ.

* Српска Краљевска Академија: *Свечани помен просветном добротвору покојном Димитрију Стаменковићу*, трг. из Биограда, 8. септембра 1900. г. (Са сликом покојниковом). Биоград, 1901. 8°, стр. 53. — Књига има два дијела: у првом је записник свечаног скупа Академијина, а у другом пише Жив. Живановић, мин. у пенсији, о животу и раду покојникову.

* Српска Краљ. Академија: *Споменик XXXVIII*. (Други разред, 34). Биоград, 1900. 4°, л. 2. с. 147. Цијена 2 динара — Пријеглед садржаја: Српски уметци у италијанским писима XVII. стољећа, приоћнио В. Богишић; Антички споменици у Србији, од Н. Вулића и Ант. фон Премерштајна; Прилози расправи „Одношаји пећских патријараха с Русијом у XVII. вијеку“ од Стев. Димитријевића; Лепавински цароставник, од епископа Н. Ружичића; Стари студенички

зборник, од Вида Вулетића Вукасовића; Повеља патријарха Мојсеја, дана рашком митрополиту Арсенију Јовановићу, саопштио Ил. Руварац; Један српски родослов нове редакције, од Ат. Пејатовића; Стари српски рукописи у књијници Југославенске Академије у Загребу, од епископа Н. Ружичића.

— — — — XXXV. (Први разред, 5). Биоград, 1901. 4^о, л. 2, с. 160. Цијена 2 дин. — Пријеглед садржаја: Површине речних сливова и дужине река Краљевине Србије, израђено у Географском заводу велике школе; Прилог флори маховина у Србији, од Миливоја Симића; Прилог познавању маховина у Србији, од Жив. Ј. Јуришића; Фораминифери из друго-медитеранских слојева у Србији, палеонтолошка студија, од П. С. Павловића; Прилог флори гљива Краљевине Србије, од Николе Ранојевића; Хемијско испитивање минералних вода у Краљевини Србији, од др. Марка Лека.

* Изашла је петнаеста свеска *Забавника Српске Књижевне Задруге*, у којој је цијела трећа књига *Рага и мира* Л. Н. Толстоја, у пријеводу М. Глишића. Са овом свеском завршена је трећа година *Забавника*, која је читаоцима дала завршетак прве књиге Дикенсове *Давида Коперфилда* и завршетак прве а читаву другу и трећу књигу *Рага и мира*. У 1901. години завршиће се оба ова дјела. Осим тога донијете и одабрану збирку приповиједака Алфонза Додеа.

* *Раја Павловић*, стални члан Краљ. Срп. Народ. Позоришта издао је књижевни оглас: „Педесет народних песама из свију крајева Српства, ставио сам у ноте — за клавир — и спремио за штампу. Како ми није могуће да их сам о свом трошку штампам, то сам слободан замолити љубитеље српске песме, познанике и пријатеље, да се заузму око скупљања претплате; да би ми омогућили штампање II. кола народних песама. Поред осталих песама налазе се у овој збирци и две песме *Срба Буњевца*, и један оригинал *Невестино коло — успомена на 23. јула 1900 год.*; рађено по мотивима народним. Књига ће бити отштампана крајем априла ове године. Цена је књизи 4 динара или 4 круне, за претплатника 3 динара или 3 круне. Преплату ваља слати на моју адресу“.

* Спира Калик, професор у Биограду спремио је друго издање знаменитог талијанског дјела *Срце* од Де Амичиса, које је у оригиналу доживјело двије стотине издања. Књига ће бити украшена са 40 великих слика, а стаје 2 круне.

* Милан Петко Павловић у Вршцу намјерава покренути нов лист за везиље. Цијена би му била 8 круна годишње.

* *Милош Велики*, комад с пјесмом и свирком, у пет чинова и двадесет и пет слика. Написао Милош Цветић. Биоград. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. Цијена 2 дин. или круне. М. 8^о, стр. 127.

* За *Летопис* примљен је чланак Милана Недиљковића *Наша савремена лепа књижевност* и прије-

пјеву Јована Дучића Пушкинових дјела: *Цигани*, *Камени гост* и *Анџело*.

* *Теорија Књижевности* (стилистика, реторика, поетика) за разреде виших средњих школа у Краљевини Србији. Израдио П. П. Ђорђевић. (Ново потпуно издање). Цијена 2 дин. Биоград, издање и штампа државне штампарије.

* Добили смо *Правила* о унутрашњем уређењу и реду у Народној Библиотеци у Биограду. У овим Правилима је у 72 члана исцрпно и тачно означен ред и система уређења Народне Библиотеке.

* Као 19. свеска *Мале Библиотеке* изићи ће *Старе Приче* Милана Будисављевића и то: *Прича без натписа*, *Киријаш Калинић*, у *Жигину Кланцу* и *Гдје си, Господе?* Будисављевић је познат читалачкој публици о коме је критика посветила озбиљне пажње приликом његових *Биједних људи*. Осим тога донијете *Мала Библиотека* у додним свескама неке радове Стевана Сремца, Јелене Димитријевић и других.

* Из *Школског Одјека* прештампане су двије расправе Г. *Љобомира Лагића*: О уџбеницима за наше основне школе и Ко да предаје науку о вјери у српским основним школама? Цијена 40 новч.

* Српска Књижевна Задруга издаће књигу *Чика Јова српској младежи*, у којој ће бити штампане пјесме за одраслију младеж под редакцијом професора М. Шевића.

* Г. Бранислав Ђ. Нушић, српски књижевник и симпатични хумориста написао је *Општинско дете*, роман једног одојчета.

* *Нова Искра* почела је у свом другом броју да доноси врло занимљив чланак о *Дру Светозару Милетићу* из пера његова некадашњег друга професора Г. Гиге Гершића. Ове успомене и рефлексије о раду и животу великог покојника пуне су интересантних података.

* *Иљовински Законик за Црну Гору* од познатог српског научењака, дра Валтазара Богишића преведен је на руски од В. Д. Спасовића и М. П. Кускова а на талијански од Антуна Мартекинића.

* Српско Академско Друштво *Зора* у Бечу приредило је у фебруару свечано сијело у част српском научењаку Г. *Стојану Новаковићу*. О животу и раду Новаковићевом говорио је Г. Милан Јевремовић, слушацац филозофије.

* У Нансију, у Француској, држао је Г. *Милутин Љ. Петровић*, лекар, на дан проглашења Српске Краљевине, јавно предавање о Србији и Србима на популарном универзитету.

* Отмјеније госпођице српске пријестонице удружише се да се што прије подигне достојан споменик покојном пјеснику *Војиславу Илићу*. Без велике вике овај одбор ради вриједно и сав је изглед да ће своју мисао у што краћем року и остварити.

Словенска

* У 17. броју *Славјанског вјека* а уз пријевод приповијетке покојнога Свет. Ранковића, преводилац г. А. Иљински написао је неколико редака о досадашњој српској приповијетци. Он вели, да су наши приповједачи највише бјежали на село, сељака српскога окизали у звијезде и престављали га онаквога какав у истини није. У томе идеализирању, претјеривању, Иљински види узрок, што досадања српска литература није дала дјела свјетскога гласа (као руска и пољска). А Ранковићеву причу назива једном од „првих ласта“ која наговијештава као неки препоруђај у српској приповијетци. — По свему овоме, што наведосмо, види се, да писац слабо познаје српску приповијетку. Јер ако ћемо назвати Ранковићеву слицицу *првом ластом* онда како да назовемо Лазаревићеве приповијетке, које су и истинитије и вјерније и много, много љепше. Па шта да кажемо за многе приповијетке Глишићеве, па Матавуљеве, па покојнога Ике Вукићевића? Једини Јанко што се искључиво бавио приповијетком са села, али није истина да је и он (осим неколико изузетака) претјеривао. Он је највјернији сликар сељака и у радости и у жалости и такођер далеко јачи и бољи од Ранковића. И пријекор г. Иљинскога једино би могао важити за многобројне Јанкове подражаваоце, али њих и ми не рачунамо у приповједаче. А што српски приповједачи нијесу много познати ван граница своје отаџбине није због њихове претјераности или неистинитости, него због нечега другог. Та ето и славни Шћенкијевић није се на страни прославио својим истинитим и непретјераним приповијеткама и романима из пољскога живота, него романом *Quo vadis*.

* Познати пријатељ Срба, а одлични књижевник руски П. А. Кулаковски пише сада велику студију о Његошу. Ово је трећи књижевник руски, који упознаје браћу Русе са нашим највећим pjesником. Прије њега издали су своје књиге Лавров и Ровински. Дјело Кулаковскога не ће ући у штампу још за неколико мјесеци.

* Н. А. Љежин, издао је, у новије доба, неколико својих књига. Натписи су: *Первае шаги*, роман, *Христова невјста*, роман, *Въ ожиданиј наследства*, роман, *Рождественскіе раскази*. — Ведри хумор, простота причања, занимљивост фабуле, то су главне одлике овога знаменитог рускога књижевника. Зато га и убрајају међу прве љубимце читалачке публике.

* Истом је изашло из штампе *седмо издање* дјела покојнога pjesника А. Н. Мајкова. У четири повеће свеке сабрано је све, што је Мајков написао, па и оно што није, за живота његова, посебно оштампано.

* А. П. Лопухин почео је издавати своје велико дјело *Исторія хришћанској церкви*. Дјело је подијелио у два дијела: *Исторія инославнога*

Запада, и *Исторія православнога Востока*. До сад је изишао само први дио.

* Ф. Ромер написао је роман из сеоскога живота, у три дијела, под натписом: *Подъ разнама флагами*. — Роман је лијеп и занимљив.

* Из посмрчади знаменитог приповиједача Д. В. Григоровића, *Њива*, у 1. и 2. броју својих литерарних приложака, доноси путопис *Венеција*.

* И. Н. Потапенко штампа у *Њива* свој најновији роман *На свој страхъ*.

* *Narodnie Noviny* доносе у 41 свом броју пријевод Типикове приче *Аммуља*. Ова је прича изишла у 10. свесци *Мале Библиотеке*.

* У Загребу је почео да излази нов часопис под уредништвом *Оттона Крауса* а са натписом *Око*. Часопис ће излазити 24 пута у години у потребним размацима. Цијена је свесци 20 хелера а може се добити у свакој књижари. У својој уводној ријечи каже уредник на завршетку: „У кратко ћу изразити свој такозвани програм: борити се за праведност и против корупције у свакој форми, избјегавати фразе али зато и отворено рећи своје, без обзира на то, да ли кога предобивам или вријеђам.“ У овом броју налази се доста примједба колико о неким политичким листовима и личностима, толико о неким културним установама и књижевним појавама.

* *Хенрих Шћенкијевић* написао је нов роман, који се зове *Собијески*. За право пријевода тог романа на енглески језик добио је 400 хиљада динара. Дакле, ако је то истина, добиће за тај роман, рачунајући до сад добивени хонорар, више од 1 милиона динара.

Страха

* *Les Vagabonds*, зове се збирка прича *Максима Горког*, која је недавно изашла на француском језику у пријеводу Г. *Ивана Страника*. Преводилац је уз ове приче додао и опширну биграфију пишчеву у виду предговора, која је јако заинтересовала публику, јер је у њој на веома вјешт начин оцртан досадањи номадни живот аутора *Томе Горђејева*.

* Академик и pjesник француски *André Theuriet* скупио је своје успомене из Бургоњске, Турене и Париза, а из доба кад још бјеше чиновником, под натписом *Jours d'été*. И ови радови носе печат њежности, љупкости и лакоће, због којих је *Theuriet* постао чувен и омиљен у француској публици.

* Дијалози *Michel-a Provins-a*, од којих је већи дио излазио у *Journal-y*, угледали су свијета под опћим именом: *Les Passionnelles*, а у Олендорфовом издању. Ови дијалози, написани, по *Guy*-овим начину, одликују се лијепим париским есприом, и ако доста слободним, тако да врло често прелази у праву пикантерију. Но ипак ова књига није само забавна лектира, јер се писац на много мјеста истакао као фин посматрач париских кругова.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

* *Travail* (Рад), најновији роман *Емила Золе*, заузима друго мјесто у тетралогии *Четири Еванђеља*, која ће се састојати из четири романа: *Fécondité* (Плодност), *Travail* (Рад), *Vérité* (Истина), *Justice* (Правда). Чим је *Рад* оглашен одмах се помислило са свих страна, да ће тај роман бити нека нова врта величанственога и онако силнога *Germinal-a*, али се свако у томе преварио, јер *Рад* је нешто са свим друго, а и циљ му је друга. *Germinal*, као што се знаде, скроз је негативан, деструктиван и песимистичан, са веома несигурним изгледањем боље и срећније будућности рудничких радника. *Рад* је, на против, позитиван, конструктиван и у највећој мјери оптимистичан. Само мјестимице можемо да се намјеримо на мало песимизма, који је неопходно потребан, да се истинитост не повриједи. Тај оптимизам није нов, у потоње доба, у Золе. Он се појавио већ у анархистичком роману *Paris*, који се свршио, по старом обичају, срећним ступањем у брак његових јунака, из кога ће четири сина: Матеј, Лука, Марко и Јован да буду, сваки за себе, јунацима у *Четири Еванђеља*. И ми смо видјели у *Плодности*, како је Матеј окружен са сто и педесет дјецe, унучади и праунучади. Лука је јунак *Рада*, он ступа у акцију у својој тридесетој години и у њој остаје до деведесете. Лука је оличени рад, и мисли да ријешити велико социјално питање кооперативним системом, али у томе наилази на запрјекe; буде два пута рањен, али на крају ипак успије и измири сељаци и раднике, и они почињу да заједно раде: радници праве пољодејелске справе а сељани за то с њима дијеле жетву. То је у главном тенденција *Рада*, који се због њеног силног оптимизма не може назвати романом, па с тога, ваљда, и сам писац вели, да је та књига само подлога за озбиљно размишљање.

* *Revue de Paris* донијела је у свесци од 1. марта чланак од Психарија *Литерарни рат у Грчкој*, гдје писац описује чудне одношаје, који су у Грчкој због тога настали, што је обичан говор сасвим различит од књижевнога језика. Грчки су наиме књижевници пали на чудну мисао, да народни језик презру као „прост“ и створе неки вјештачки језик, који је по мишљењу њихову језик њихових класичних предака. Они су заборавили да се данашњи новогрчки језик развио из старог класичног и да је много живахнији и за усавршавање способнији од њихова вјештачког. Основали су *Σύλλογος*, неку врсту академије, са задањом да бдије над чистотом књижевног језика. Пошљедица овог покрета би, да између четири милијона становника, колико их од прилике у Грчкој има, можда 5000 знаду овај књижевни језик, од прилике 15000 на пода разумијевају, док су сви остали искључени од сваке лектире. Концем осамдесетих година почеше се поједини кругови бунити против овог несносног стања, које одржаваху мјеродавни образовани кругови. На чело ових „бунтовника“ стави се Психари, који штампа једну књигу у обичном народном језику, а наскоро дођоше гдјекоје друге за

овом. Од тада се води борба врло жестоко. На Кипру излази већ лист *Истина* у народном језику и као радосну појаву спомиње писац, да је у кретском *Σύλλογος*-у недавно један владица држао говор у простом народном језику. Сад се марљиво куле и народне пјесме, а вјерне присташе овог покрета јесу даровити млади пјесници Соломос и Валаорти.

* 2. Априла састаје се конгрес чланова међународнога удружења Академија Наука: Амстердамске, Берлинске, Бечке, Бриселске, Будимпештанске, Вашингтонске, Гетингенске, Копенхашке, Кристијанијске, Лајпцишке, Лондонске, Минхенске, три Париске, Петроградске, Римске и Штокхолмске. Француска Академија и Академија Лијежих Вјештина као чисто националне установе не учествују у овим међународним конгресима. Неки чланови овог међународног удружења били су позвати на свечану сједницу у којој је примљен у ред „бесмртника“ чувени критичар Емил Фаге, и тиме је показала своју симпатију ове ме подuzeћу, које је отпочело свој рад у пуној тишини као што и додикује синовима Науке. — Ово удружење дијели се на два одејка: књижевни и научни, а састајаће се сваке треће године а у једном од мјеста које конгрес изабере. У размаку те три године ово ће удружење представљати један нарочити одбор састављен од неколико чланова свих Академија Наука. Главни је задатак овог удружења, према његовим правилима, да припрема и подиже научне радове опште важности које буде предложила једна од именованих Академија Наука и да олакшава научне одношаје разних земаља.

* *La Revue de Droit International et de Legislation comparée*, орган института за Међународно Право, што излази у Брислу, донио је у јануарској свесци расправу *Жив. М. Перућа*, професора Велике Школе, под натписом *De la condition juridique des Bosniaques et des Herzégoviniens en pays étrangers* расправу о правном положају Босанаца и Херцеговаца у туђим земаљама. Ова расправа третира питање Босанско-Херцеговачко са гледишта међународног приватног права.

* *Agrarer Zeitung* доноси пријевод Лазаревићеве приче *Све ће то народ позлатити* од Макса Бурковића. До сада је већ више прича Лазаревићевих преведено на њемачки а као да још нико не помишља на издање књиге тих пријевода.

* У подлиску белоцркванских новина *Ung. Weiskirchner Volksblatt*-у излази у пријеводу госпође *Милене дра Жарка Миладиновића*, Ненадовићеви *Црногорци*. Дјело ће бити и посебно одштампано.

* *Молимо наше читаоце да нас извине што у овом броју нисмо донијели наставак приче Чича-Ђордан због болести нашег сарадника, господина Срећца.*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Препрату *Боре* примила жена Административца, а тиме Назавачка Књижарница Нахера и Кисича у Мостару, и сви важни новјереници. — Радомисаи штау се Хрватилу. — Поједина свеска стаје 80 хелера, а за три отамањања по 12 хелера, а за једно отамањање по 12 хелера, а за сваки пут отамањања упунава се 60 хелера билеволина. —

САРАЈЕВО: Јанико А. Живаљевић: *Наши политички исходи.* — **Пјесништво:** Лазар Димитријевић: *Дервита.* — Свесислав Стефановић: *Прел једном санком.* — *Обаку.* — Вожа С. Николајевић: *Нови век.* — **Привојетке:** Бранковињски: *Вертеља Маритика.* — Јован Протић: *Јубав и ципре.* — Свет. Поповић: *Лисмо.* — *Ога Wolbrück: Тапат без фрака,* превела Накежа Гавриловићева. — **Г. Гиллот:** *Легато море,* превела Јелфа И. Мусићева. — **Чанци:** Павле Поповић: *О Горском Вишњу* (наставак). — Боривој Поповић: *Како је Токтој тисао Вакресенице.* — **Позорште:** Дорбе Миловановић: *Ваканска Царина на немачком језику.* — Јов. М. Јовановић: *Канад мојечите снаге,* од Вернерјерне Вјернсона. — *Позорит. бијетке.* — **Хроника:** *Српска. Словенска. Слрана. Читува.*

Јова Млијић пјевао је *пуних педесет година* и дао је Нароу Српском неколкока низа највештих пјесама. Затим је дао и три своја сина, три пјесника: Милутина, Драгутина и не-заборављена Војислава. Он је је-дан дао, што више њих не би могли, и за то његово име и неће умријети у Нароу Српском. Он ће се још дуго споминјати. Лака му земља!

Без вијенца, без говора, без пје-вачких дружина, праћен само својим поштоваоцима и пријатељима, овај велики Србин легао је у гроб. Не-гова је жеља била, да се сахрани без хуке и буке и да се о његовој глави не врете, зажелио се свога некид не врате, зажелио се свога летише из очинског крила да му се сокола, који му и одвише рано од-стају на главу, зажелио се своја два соколове раћао, себи на дику а Срп-нак — у гроб хладни. Онај, који је само колико дана отишао на вјечни почи-лима, сугтао је, клонучо, и прије не-морић небеса и гончењем облака кри-И тај орао, изморен преијетанем сел-о староме орлу нашем Јови Млијићу. Овако говораше олични критичар српски г. Нелић о сиједоме пјеснику, гоша, Бранка и Сарајлију“...

“Оно, што одликује Ј. Млијића од других пјесника наших, то је чисто свакога народа треба да носи на се-би печат његова духа, онда је, међу свима новијим пјесницима нашим, не знам ни једнога који би достојније носио име српскога пјесника но Ј. Млијић. У томе погледу он пристаје уз највече пјеснике наше: уз Не-гоша, Бранка и Сарајлију“...

† Јован Млијић
Читува